मध्यमकालीन खर्च संरचना

आ.व. २०७९/८० - आ.व. २०८१/८२

Medium Term Expenditure Framework

2022/23-2024/25

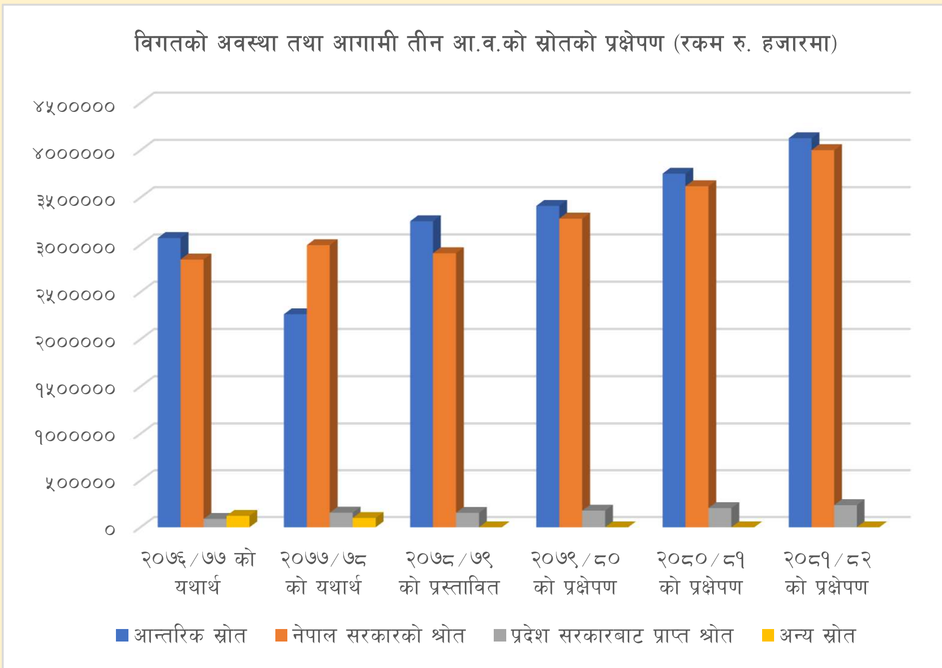

अन्तिम मस्यौदा

पोखरा महानगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

न्यूरोड, कास्की

गण्डकी प्रदेश, नेपाल

२०७९

विषयसूची

परिच्छेद १ : परिचय १
१.१ पृष्ठभूमि १
१.२ मध्यमकालीन खर्च संरचनाको अवधारणा १
१.३ मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारीको उद्देश्य २
१.४ मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमाका आधारहरु २
१.५ मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा विधि तथा प्रक्रिया ३
परिच्छेद २ : मध्यमकालीन खर्च संरचना ६
२.१ पृष्ठभूमि ६
२.२ चूनौति तथा अवसर ६
२.३ सोच, उद्देश्य तथा रणनीति ७
२.४ मध्यमकालीन आर्थिक खाका ९
२.५ मध्यमकालीन नतिजा खाका ९
२.६ मध्यमकालीन बजेट खाका १०
२.७ बजेट विनियोजन र प्रक्षेपणको बाँडफाँट १२
२.८ विषय क्षेत्रगत बाँडफाँट १५
परिच्छेद ३ : आर्थिक क्षेत्र १७
३.१ कृषि तथा खाद्य सुरक्षा १७
३.१.१ पृष्ठभूमि १७
३.१.२ समस्या तथा चूनौति १७
३.१.३ सोच १७
३.१.४ उद्देश्य १७
३.१.५ रणनीति १८
३.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य १८
३.१.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान १८
३.१.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण १९
३.१.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान १९
३.२ सिंचाई १९
३.२.१ पृष्ठभूमि १९
३.२.२ समस्या तथा चुनौति १९
३.२.३ सोच २०
३.२.४ उद्देश्य २०
३.२.५ रणनीति २०
३.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य २०
३.२.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान २०
३.२.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण २१
३.२.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान २१
३.३ पशु विकास २१
३.३.१ पृष्ठभूमि २१
३.३.२ समस्या तथा चूनौति २१
३.३.३ सोच २२
३.३.४ उद्देश्य २२
३.३.५ रणनीति २२
३.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य २२
३.३.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान २२
३.४.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण २३
३.३.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान २३
३.४ उद्योग तथा व्यापार २३

३.४.१ पृष्ठभूमि २३
३.४.२ समस्या तथा चूनौति..२३
३.४.३ सोच २४
३.४.४ उद्देश्य..२४
३.४.५ रणनीति २४
३.४.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य २४
३.४.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान २५
३.४.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण २५
३.४.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान २५
३.५ पर्यटन विकास २५
३.५.१ पृष्ठभूमि २५
३.५.२ समस्या तथा चूनौति २६
३.५.३ सोच २७
३.५.४ उद्देश्य..२७
३.५.५ रणनीति...२७
३.४.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य..२८
३.५.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान २८
३.५.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण..२८
३.५.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान २९
३.६ बैंक, वित्त तथा सहकारी २९
३.६.१ पृष्ठभूमि..२९
३.६.२ समस्या तथा चूनौति २९
३.६.३ सोच ३०
३.६.४ उद्देश्य ३०
३.६.५ रणनीति...३०
३.५.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ३०
३.६.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ३०
३.६.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण..३०
३.७ **श्रम तथा रोजगारी** ३१
३.७.१ पृष्ठभूमि..३१
३.७.२ समस्या तथा चनौति ३१
३.७.३ सोच ३१
३.७.४ उद्देश्य..३२
३.७.५ रणनीति...३२
३.७.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ३२
३.७.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ३२
३.७.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण..३३
३.७.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ३३
परिच्छेद ४ : सामाजिक क्षेत्र ३४
४.१ शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि ३४
४.१.१ पृष्ठभूमि ३४
४.१.२ समस्या तथा चूनौति...३४
४.१.३ सोच ३५
४.१.४ उद्देश्य..३५
४.१.५ रणनीति ३५
४.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य..३५
४.१.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान...३६
४.१.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ३६
४.१.९ अनुमान तथा जोखिम...३७

४.२ स्वास्थ्य तथा पोषण ३७
४.२.१ पृष्ठभूमि ३७
४.२.२ समस्या तथा चूनौति...... ३७
४.२.३ सोच ३८
४.२.४ उद्देश्य ३८
४.२.५ रणनीति ३८
४.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य...... ३८
४.२.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान...... ३९
४.२.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ३९
४.२.९ जोढखिमपक्ष तथा अनुमान...... ४०
४.३ खानेपानी तथा सरसरफाई ४०
४.३.१ पृष्ठभूमि ४०
४.३.२ समस्या तथा चूनौति...... ४१
४.३.३ सोच ४१
४.३.४ उद्देश्य...... ४१
४.३.५ रणनीति ४१
४.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ४१
४.३.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ४२
४.३.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ४२
४.३.५ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ४२
४.४ महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग ४३
४.४.१ पृष्ठभूमि...... ४३
४.४.२ समस्या तथा चूनौति ४३
४.४.३ सोच 44
४.४.४ उद्देश्य...... ४४
४.४.५ रणनीति...... ४४
४.४.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ४४
४.४.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ४५
४.४.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण...... ४५
४.४.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ४६
४.५ युवा तथा खेलकुद ४६
४.५.१ पृष्ठभूमि...... ४६
४.५.२ समस्या तथा चूनौति ४७
४.५.३ सोच ४७
४.५.४ उद्देश्य ४७
४.५.५ रणनीति ४७
४.५.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य...... ४७
४.५.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान...... ४८
४.५.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ४८
४.५.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान...... ४८
परिच्छेद ५: पूर्वाधार क्षेत्र ४९
५.१ आवास, भवन तथा शहरी विकास ४९
५.१.१ पृष्ठभूमि ४९
५.१.२ समस्या तथा चूनौति ४९
५.१.३ सोच ४९
५.१.४ उद्देश्य...... ५०
५.१.५ रणनीति...... ५०
५.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ५०
५.१.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ५०

५.१.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ५१
५.१.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ५२
५.२ सडक, पुल तथा यातायात ५२
५.२.१ पृष्ठभूमि ५२
५.२.२ समस्या तथा चूनौति ५२
५.२.३ सोच ५३
५.२.४ उद्देश्य ५३
५.२.५ रणनीति ५३
५.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ५३
५.२.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ५३
५.२.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ५४
५.२.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ५४
५.३ जलस्रोत, विद्युत तथा उर्जा ५५
५.३.१ पृष्ठभूमि ५५
५.३.२ समस्या तथा चूनौति ५५
५.३.३ सोच ५५
५.३.४ उद्देश्य ५५
५.३.५ रणनीति ५५
५.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ५६
५.३.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ५६
५.३.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ५६
६.३.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ५६
५.४ सूचना तथा सञ्चार ५७
५.४.१ पृष्ठभूमि ५७
५.४.२ समस्या तथा चूनौती ५७
५४.३ सोच ५७
५.४.४ उद्देश्य ५७
५.४.५ रणनीति ५७
५.४.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ५८
५.४.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान 58
५.४.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ५८
५.४.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानूमान ५८
परिच्छेद ६ : वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन ५९
६.१ वन, हरियाली तथा जैविक विविधता ५९
६.१.१ पृष्ठभूमि ५९
६.१.२ समस्या तथा चूनौति ५९
६.१.३ सोच ५९
६.१.४ उद्देश्य ५९
६.१.५ रणनीति ५९
६.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ६०
६.१.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ६०
६.१.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ६०
६.१.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानूमान ६०
६.२ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन ६१
६.२.१ पृष्ठभूमि ६१
६.२.२ समस्या तथा चूनौति ६१
६.२.३ सोच ६१
६.२.४ उद्देश्य ६१
६.२.५ रणनीति ६१

६.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ६१
६.२.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ६२
६.२.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण.. ६२
६.२.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ६२
६.३ वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन ६३
६.३.१ पृष्ठभूमि...६३
६.३.२ समस्या तथा चुनौति ६३
६.३.४ लक्ष्य र उद्देश्य..६३
६.३.५ रणनीति...६३
६.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ६३
६.३.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ६४
६.३.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण..६४
६.३.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानूमान...६४
६.४ विपद जोखिम व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तन अनुकुलन.. ६५
६.४.१ पृष्ठभूमि ६५
६.४.२ समस्या तथा चूनौति... ६५
६.४.३ सोच ६५
६.४.४ उद्देश्य ६५
६.४.५ रणनीति ६६
६.४.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य...६६
६.४.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान...६६
६.४.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ६६
६.४.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ६७
परिच्छेद ७ : संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र ६८
७.१ नीति, कानून, न्याय तथा सुशासन.. ६८
७.१.१ पृष्ठभूमि ६८
७.१.२ समस्या तथा चूनौति ६८
७.१.३ सोच ६८
७.१.४ उद्देश्य.. ६८
७.१.५ रणनीति.. ६८
७.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ६८
७.१.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ६९
७.१.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण... ६९
७.१.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानूमान ६९
७.२ संगठन, मानव संशाधन र सेवा प्रवाह ६९
७.२.१ पृष्ठभूमि ६९
७.२.२ समस्या तथा चूनौति ७०
७.२.३ सोच ७०
७.२.४ उद्देश्य.. ७०
७.२.५ रणनीति ७०
७.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ७०
७.२.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ७०
७.२.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ७१
७.२.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानूमान ७१
७.३ राजस्व तथा स्रोत परिचालन... ७१
७.३.१ पृष्ठभूमि.. ७१
७.३.२ समस्या तथा चूनौति ७१
७.३.३ सोच ७१
७.३.४ उद्देश्य.. ७१

७.३.५ रणनीति ७२
७.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ७२
७.३.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ७२
७.३.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ७२
७.३.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानूमान ७२
७.४ तथ्याङ्क, योजना तथा विकास व्यवस्थापन ७३
७.४.१ पृष्ठभूमि ७३
७.१.२ समस्या तथा चूनौति ७३
७.१.३ सोच ७३
७.१.४ उद्देश्य ७३
७.१.५ रणनीति ७३
७.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ७३
७.१.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ७४
७.१.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ७४
७.१.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानूमान ७४
अनुसूची १ : मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा सम्बन्धी कार्यदल गठन ७५
अनुसूची २ : मध्यमकालीन खर्च संरचना तथा आगामी आर्थिक वर्षको बजेट तर्जुमा सम्बन्धी मार्गदर्शन ७६
अनुसूची ३ : तीन आर्थिक वर्षको खर्च तथा स्रोतको अनुमान, कार्यक्रम तथा आयोजनागत बजेट, प्राथमिकीकरण र सांकेतीकरण ८३

तालिकासूची

तालिका २.१ : मध्यमकालीन समष्टिगत आर्थिक मध्यमकालीन लक्ष्य (प्रचलित मूल्यमा) ९
तालिका २.२: प्रमुख विषय क्षेत्रगत सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य १०
तालिका २.३ : त्रिवर्षीय बजेट विनियोजन र प्रक्षेपण (रकम रु. हजारमा) ११
तालिका २.४ : रणनीतिक स्तम्भको आधारमा आगामी तीन वर्षको अनुमान र प्रक्षेपण (रु. हजारमा) १२
तालिका २.५ : प्राथमिकताक्रमको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण (रु. हजारमा) १३
तालिका २.६ : दीगो विकास लक्ष्यको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण (रु. हजारमा) १३
तालिका २.७: लैंगिक उत्तरदायी बजेटको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण(रु.हजारमा) १४
तालिका २.८: जलवायु संकेतको बजेटको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण(रु.हजारमा) १४
तालिका २.९ : महानगरपालिकाका गौरवका आयोजना १४
तालिका २.१० : आगामी तीन आ.व.को विषय क्षेत्रगत खर्चको बाँडफाटको प्रक्षेपण (रकम रु. हजारमा) १५

परिच्छेद १ : परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

आवधिक योजनाले लिएका समष्टिगत तथा विषयगत लक्ष्य र उद्देश्य हासिल गर्न सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ। विनियोजन कुशलता, कार्यान्वयन दक्षता र वित्तीय सुशासन जस्ता विषयहरू सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापनका मुख्य अवयवहरू हुन्। मध्ममकालीन खर्च संरचनाले आवधिक योजना र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमबीच अन्तरसम्बन्ध कायम गरी सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन सहयोग गर्दछ। यसले स्रोत व्यवस्थापन र अपेक्षित नतिजाको खाका समेत प्रस्तुत गर्दछ।

मध्यमकालीन खर्च संरचनाको प्रमुख उद्देश्य प्राथमिकताका आधारमा सार्वजनिक स्रोतको बाँडफाँट गरी खर्चको प्रभावकारिता बढाउनु हो। मध्यमकालीन खर्च संरचनाले विकास योजनाको लक्षित नतिजा हासिल गर्नको निमित्त उपलब्ध स्रोत साधनको प्रभावकारी विनियोजन र परिचालन, पारदर्शी र मितव्ययी खर्च प्रणाली, वित्तीय सुशासन जस्ता पक्षमा सुधार ल्याउन महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ।

अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ र आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ ले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गरी कार्यान्वयन गर्न अनिवार्य गरेको छ। यस सन्दर्भमा यस महानगरपालिको कार्यपालिका, विषयगत समितति, कार्यदल, विषयगत महाशाखा, शाखा र वडा कार्यालय र सेवा केन्द्रसँग राय परामर्श गरी त्रिवर्षीय आवधिक योजना, महानगरपालिकामा उपलब्ध अन्य सूचना र चालु आर्थिक वर्षको बार्षिक कार्यक्रमलाई आधार मानिएको छ। यसै क्रममा बेलायत सरकारको सहयोगमा महानगरमा सञ्चालित नेपाल शहरी उत्थानशीलता परियोजना (सुदृढ)को प्राविधिक सहयोगमा आगामी तीन वर्षको खर्चको प्रक्षेपणसहित पहिलो पटक पोखरा महानगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (२०७९/८०-२०८१/८२) तयार गरिएको छ।

१.२ मध्यमकालीन खर्च संरचनाको अवधारणा

सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनको एक औजारको रूपमा मध्यमकालीन खर्च संरचनाले सरकारसँग उपलब्ध सीमित स्रोत-साधनको वस्तुनिष्ठ आकलन गर्ने र योजनाको प्राथमिकताको क्षेत्रमा मध्यम अवधिको लागि बाँडफाँट गर्ने गर्दछ। यस संरचनामा मुख्यतः समष्टिगत आर्थिक खाका, नतिजा खाका र बजेट खाका गरी तीन वटा अवयवहरु समावेश गरिएको हुन्छ।

चालु आवधिक योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमको उपलब्धिको आधारमा उत्पादन, रोजगारी, आय र लगानी लगायतका परिसूचक समावेश गरी मध्यमकालीन आर्थिक खाका (Medium Term Fiscal Framework - MTFF) निर्धारण गरिन्छ। स्थानीय तहलाई संघ तथा प्रदेशबाट प्राप्त हुने अनुदान, आन्तरिक आय, आन्तरिक ऋण तथा अन्य स्रोत समेत आकलन गरी क्षेत्रगत प्राथमिकता अनुरूप विषयगत महाशाखा/शाखा र अन्तर्गतका निकायहरूसँग सम्बन्धित नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न कार्यक्रम तथा आयोजनागत रूपमा खर्चको अनुमान सहितको मध्यमकालीन बजेट खाका (Medium Term Budgetary Framework - MTBF) तयार गरिन्छ। यो खाका तयार गर्दा बजेटको कार्यान्वयनबाट तीन वर्षमा प्राप्त हुने प्रतिफलको पनि अनुमान गरी मध्यमकालीन नतिजा खाका (Medium Term Result Framework – MTRF) तयार गरिन्छ।

मध्यमकालीन खर्च संरचनामा पहिलो आर्थिक वर्षमा बजेटको वास्तविक स्रोत र खर्चको अनुमान हुन्छ भने त्यसपछिका दुई आर्थिक वर्षका लागि स्रोत र खर्चको प्रक्षेपण गरिन्छ। पहिलो वर्षको बजेट कार्यान्वयन भएपछि उपलब्धि समीक्षा गरी बाँकी दुई वर्षको प्रक्षेपित अनुमान परिमार्जन एवम् थप एक वर्षको बजेट प्रक्षेपण गरिन्छ। यसरी मध्यमकालीन खर्च संरचनामा चक्रीय हिसाबले प्रत्येक वर्ष तीन वर्षको बजेटको आकलन

गर्नुपर्ने हुन्छ । यस प्रकार मध्यमकालीन खर्च संरचनाले बजेट तर्जुमा प्रक्रियालाई बढी यथार्थपरक र वस्तुनिष्ठ बनाउन महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ ।

१.३ मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारीको उद्देश्य

मध्यमकालीन खर्च संरचना पोखरा महानगरपालिकाको पहिलो प्रयास हो । यस मध्यमकालीन खर्च संरचनाबाट महानगरपालिकाको समग्र विकासको प्राथमिकता प्राप्त कार्यक्रमहरुको निरन्तरता र लगानी तथा कार्यान्वयनको सुनिश्चितताको माध्यमद्धारा दीगो विकास हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ । यस खर्च संरचनाले महानगरको दीर्घकालीन सोच **'समुन्नत पर्यटकीय पोखरा'** र त्रिवर्षीय आवद्यिक योजना, प्रदेश तथा राष्ट्रिय लक्ष्य र दीगो विकासका लक्ष्य प्राप्तिमा योगदान पुऱ्याउने विश्वास लिइएको छ । यस मध्यमकालीन खर्च संरचनालाई सरल र यथार्थपरक बनाउन विषय क्षेत्रगत उपलब्धिका आधारमा मध्यमकालीन लक्ष्य निर्धारण गरी सोही बमोजिम स्रोत तथा खर्चको अनुमान तथा प्रक्षेपण गरिएको छ । यसबाट महानगरलाई आगामी आर्थिक वर्षहरुको बजेट तर्जुमा प्रक्रियालाई बढी यथार्थपरक र वस्तुनिष्ठ बनाउन सहयोगी हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मुख्य उद्देश्य उपलब्ध स्रोत साधनलाई नीति, आवधिक योजना र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम बीच तालमेल गराई सार्वजनिक खर्च प्रणालीमा सुधार ल्याई वित्तीय अनुशासन कायम गर्नु हो । यसका अतिरिक्त मध्यमकालीन खर्च संरचनाको तयारीबाट देहायअनुसारको उद्देश्य हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ :

(क) नीति, आवधिक योजना र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम बीच तादाम्यता कायम गरी स्रोत-साधनको विनियोजनलाई उपलब्धिमुलक बनाउनु,

(ख) आयोजना तथा कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण गरी प्राथमिकता प्राप्त आयोजना तथा कार्यक्रमको लागि स्रोतको सुनिश्चितता गर्नु,

(ग) महानगरपालिकामा उपलब्ध हुने मध्यम अवधिको आन्तरिक र बाह्य स्रोतको वास्तविक अनुमान गरी बजेट तर्जुमालाई ययार्थपरक बनाउनु, र

(घ) सार्वजनिक खर्चलाई बढी प्रभावकारी र कुशल बनाई लक्षित प्रतिफल सुनिश्चित गर्नु ।

१.४ मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमाका आधारहरु

सार्वजनिक खर्च संरचना तर्जुमा गर्दा संविधानले व्यवस्था गरेका प्रावधानहरु एवं स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्रका आर्थिक, सामाजिक, वातावरणीय तथा राजनीतिक पक्षसँग सम्बन्धित विभिन्न नीति, ऐन, नियमको कार्यान्वयन तथा दीर्घकालीन योजना, आवधिक योजना, विषयगत रणनीतिक योजना र दीगो विकासको लक्ष्य हासिल गर्ने पक्षलाई ध्यान दिनु आवश्यक छ । सो बमोजिम यस मध्ममकालीन खर्च संरचना तयार गर्दा देहायमा उल्लिखित लगायत अन्य पक्षलाई आधार लिइएको छ :

- नेपालको संविधान
- दीगो विकासका लक्ष्यको अवस्था र मार्गचित्र (२०१५-२०३०)
- अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४
- राष्ट्रिय दीर्घकालिन सोच, २१०० तथा पन्धौं राष्ट्रिय योजना (२०७६/७७-२०८१/८२)
- गण्डकी प्रदेशको पहिलो आवधिक योजना (२०७६/७७-२०८१/८२)
- नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारको नीति तथा कार्यक्रम (आ.व.२०७७/७८)
- महानगरको त्रिवर्षीय आवधिक योजना (२०७७/७८-२०८१/८२)
- महानगरका अन्य विषय क्षेत्रगत नीति र योजनाहरु
- स्थिति पत्र (प्रोफाईल)

१.५ मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा विधि तथा प्रक्रिया

राष्ट्रिय योजना आयोगबाट जारी स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७८ मा समाविष्ट मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारी सम्बन्धी अवधारणा, मार्गदर्शन तथा औजारहरु प्रयोग गरी यो मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गरिएको छ । यस मध्यमकालीन खर्च संरचना देहाय बमोजिमको चरण तथा प्रक्रिया अवलम्बन तर्जुमा गरिएको छ :

चरण - १: तयारी चरण

प्रक्रिया १: प्राविधिक सहयोगका लागि टोलि परिचालन परिचालन

यस महानगरपालिकाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको लागि मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गर्न सुदृढ-नेपाल शहरी उत्थानशीलता परियोजना मार्फत परामर्शदाता नियुक्त गरी परिचालन गरियो । यसका लागि मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारीको समय सीमा, सम्पन्न गर्नुपर्ने कार्य, महानगरपालिका, सुदृढ परियोजना र परामर्शदाताको जिम्मेवारी स्पष्ट गरियो ।

प्रक्रिया २: नीतिगत, कानूनी दस्तावेज, दिग्दर्शन एवं अन्य उपयोगी सन्दर्भ सामग्री संकलन तथा समीक्षा

महानगरपालिकाको मार्गनिर्देशनमा परामर्शदाताद्धारा स्थानीय तहको योजना, श्रोत प्रक्षेपण र सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित नीति, कानून, दिग्दर्शन र कार्यविधि लगायतका सान्दर्भिक दस्तावेज संकलन एवं अध्ययन गरियो । दस्तावेजहरुको अध्ययनबाट मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारीका सन्दर्भमा व्यवस्था गरिएका महत्वपूर्ण तथा सान्दर्भिक व्यवस्था पहिचान तथा विश्लेषण गरियो । मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारीका सन्दर्भमा अध्ययन एवं समीक्षा गरिएका प्रमुख सन्दर्भ सामग्री देहायबमोजिम रहेका छन्:

- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४
- अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४
- आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायीत्व ऐन, २०७६ तथा नियमावली, २०७७
- अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण कार्यविधि
- नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारको वित्तीय हस्तान्तरणको अभ्यास
- नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार एवं सम्बन्धित स्थानीय सरकारको वित्तीय ऐनहरु
- नेपाल सरकारको क्षेत्रगत नीति, कानून, मार्गदर्शन र मापदण्ड
- स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७८ (परिमार्जित)
- स्थानीय सरकारको बजेट तथा योजना तर्जुमा हाते किताब, २०७७
- नेपाल सरकारको दीर्घकालीन सोच, पन्ध्रौं राष्ट्रिय योजना, प्रदेश तथा महानगरका आवधिक योजनाहरु
- नेपाल सरकारद्धारा जारी कोभिड १९ प्रतिकार्य एवं पुनर्लाभ सम्बन्धी निर्देशिका
- संघ तथा प्रदेशको सान्दर्भिक नीति, कानून तथा प्रतिवेदन
- पोखरा महानगरपालिकाका सान्दर्भिक नीति, कानून तथा प्रतिवेदन आदि ।

प्रक्रिया ३: मध्यमकालीन खर्च संरचनाको ढाँचा, औजार र कार्ययोजना तर्जुमा

स्थानीय तहको मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारी सम्बन्धी दिग्दर्शनमा उल्लेखित विधि, औजार एवं कार्ययोजना सम्बन्धमा तयारी बैठकको आयोजना गरी छलफल गरियो । छलफलका आधारमा मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारी विधि तथा प्रक्रिया औजार र दस्तावेजको ढाँचाको प्रस्ताव तयार गरियो । साथै, बैठकमा आएका सुझाव तथा पृष्ठपोषणका आधारमा मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारी कार्ययोजना तर्जुमा र परिमार्जन गरियो ।

चरण - २: लेखाजोखा चरण

प्रक्रिया ४: अभिमुखीकरण तथा प्रारम्भिक कार्यशालाको आयोजना

मध्यमकालीन खर्च संरचनाको अवधारणा, ढाँचा, प्रक्रिया, औजार र संस्थागत व्यवस्थाको सम्बन्धमा सरोकारवालासँग छलफल गरी साझा बुझाइ तयार गर्ने उद्देश्यले २०७८ पौष २८ गते एक दिवसीय अभिमूखीकरण तथा प्रारम्भिक कार्यशालाको आयोजना गरियो । सो कार्यशालामा स्थानीय सरकारका निर्वाचित जनप्रतिनिधि, कर्मचारी एवं सरोकारवालाको सहभागिता रहेको थियो । कार्यशालामा मध्यमकालीन खर्च संरचनाको अवधारणा, विधि तथा प्रक्रिया औजार, संस्थागत व्यवस्था र कार्ययोजना प्रस्तुति गरी यस सम्बन्धमा स्पष्टता तथा बुभाईमा एकरुपता कायम गरियो । सोही कार्यशालाबाट मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा कार्यदल गठन तथा कार्य योजनाको स्वीकृति र यस सम्बन्धमा स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समिति, बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समिति, विषयगत समिति, कार्यदल र विषयगत महाशाखा/शाखाको जिम्मेबारी तथा भूमिका समेत स्पष्ट गरियो । यसका साथै मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा सम्बन्धी कार्यदल गठन गरि आवश्यक कार्य सम्पादन गरियो । कार्यदलको विवरण **अनुसूची १** मा प्रस्तुत छ ।

प्रक्रिया ५: विषयगत समिति तथा शाखासँग परामर्शको आयोजना

चालु आवधिक योजना, विषयगत रणनीतिक योजना र वार्षिक योजनाको उपलब्धि समीक्षाका लागि विषयगत समिति/एकाइसँग परामर्श तथा छलफल गरियो । यस परामर्शबाट प्रमुख उपलब्धि, चालु आयोजना, सालबसाली आयोजना तथा कार्यक्रम, विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार भएका आयोजना, सम्भाव्यता अध्ययन र लागत अनुमान विवरण तयार गरियो । सो छलफलबाट विषय क्षेत्रगत योजनाको सूची तयार र हरेक आयोजनाको उप-क्षेत्रगत रुपमा श्रोत आवश्यकता निर्धारण गरियो ।

प्रक्रिया ६: श्रोत तथा खर्चको अनुमान र त्रिवर्षिय प्रक्षेपण

राजश्व बाँडफाँड, अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण लगायतका विभिन्न श्रोतबाट उपलब्ध हुने रकमलाई विगत आर्थिक वर्षहरुको श्रोतको उपलब्धताका आधारमा आगामी तीन आर्थिक वर्षको श्रोतको अनुमान तथा प्रक्षेपण गरियो भने आन्तरिक श्रोतलाई राजश्व सुधार कार्ययोजनाका आधारमा अनुमान तथा प्रक्षेपण तयार गरियो । विगत आर्थिक वर्षहरुको खर्च सहित महानगर गौरवका आयोजना, चालु तथा बहुवर्षीय आयोजना र आवधिक, विषयगत क्षेत्र रणनीतिका र गुरुयोजना अनुसारका प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाको कार्यान्वयनमा आवश्यक पर्ने श्रोतलाई मध्यनजर गरी खर्चको अनुमान तथा प्रक्षेपण गरियो । श्रोत तथा खर्च प्रक्षेपणका आधारमा तीन वर्षको बजेट सीमा निर्धारण गरियो । यसरी निर्धारण तयार बजेट सीमालाई सबै विषयगत महाशाखा र शाखामा क्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारीका लागि उपलब्ध गराइयो ।

चरण - ३: तयारी चरण

प्रक्रिया ७: क्षेत्रगत योजना तर्जुमा

विषय क्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारीका लागि विषयगत शाखासँग छलफल तथा बैठक गरियो विषयगत महाशाखा/शाखा/एकाइका कर्मचारी तथा विषयगत समितिका पदाधिकारीहरुको सहभागिता रहेको छलफलबाट प्रत्येक उप-क्षेत्रका आगामी तीन वर्ष सञ्चालन गरिने आयोजना तथा कार्यक्रको पहिचान गर्ने, प्राथमिकता निर्धारण गर्ने, लागत अनुमान यकिन गर्ने र आगामी तीन आर्थिक वर्षको लागि स्रोत आवश्यकता निर्धारण गर्ने र स्थानीय रणनीतिक स्तम्भ, प्राथमिकताक्रम, दीगो विकास लक्ष्य, लैंगिक तथा जलवायु संकेतका आधारमा कार्यक्रम तथा आयोजना तथा उप-क्षेत्रको साँकेतीकरण गरियो ।

प्रक्रिया ८: विषय क्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचनाको दस्तावेज तयारी

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शनका आधारमा उप-क्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मस्यौदा तयारीका लागि विषयगत महाशाखा/शाखा/एकाइलाई सुदृढ परियोजनाबाट सहयोग तथा सहजीकरण गरियो । उप-क्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मस्यौदालाई विषयगत क्षेत्र योजना तर्जुमा कार्यशालाको निष्कर्षको आधारमा तयार गरियो । विषयगत महाशाखा/शाखा/एकाइबाट तयार उप-क्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचनालाई एकीकृत गरी विषयगत क्षेत्र मध्यमकालीन संरचना तयार गरियो ।

प्रक्रिया ९: मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मस्यौदा तयारी

मध्यमकालीन खर्च संरचनाको निर्धारित ढाँचामा विषयगत क्षेत्रका मध्यमकालीन खर्च संरचनालाई एकीकृत गरी मध्यमकालीन खर्च संरचनाको एकीकृत मस्यौदा दस्तावेज तयार गरियो । मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा कार्यदल र बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिसँग रायपरामर्श गरी मध्यमकालीन खर्च संरचनाको उपरोक्त दस्तावेज तयार गरियो । विषयगत क्षेत्र मध्यमकालीन खर्च संरचनाको विवरण, आवधिक योजना, विषयगत क्षेत्र योजना र वार्षिक विकास कार्यक्रम समीक्षाबाट प्राप्त उपलब्धि विवरण तथा आवधिक योजना वा एकीकृत शहरी विकास योजना, क्षेत्रगत रणनीतिक र गुरुयोजनाको परिमाणात्मक लक्ष्यलाई आधार लिइएको थियो । मध्यमकालीन खर्च संरचनाको दस्तावेजमा स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७८ (परिमार्जित) को व्यवस्था बमोजिम समष्टिगत मध्यमकालीन वित्तीय खाका, मध्यमकालीन नतिजा खाका र मध्यमकालीन बजेट खाकाको साथै विषयत क्षेत्रको स्थिति, नतिजा खाका, वित्तीय योजना र कार्यक्रम/आयोजनाको सारंस समावेश गरिएको छ ।

प्रक्रिया १०: मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मस्यौदा प्रस्तुति तथा छलफल कार्यशाला

उल्लेखित प्रक्रियाबाट तयार गरिएको मस्यौदा मध्यमकालीन खर्च संरचनाको प्रस्तुति, छलफल तथा आवश्यक सुझाव संकलनका उद्धेश्यले २०७९ बैशाख १९ र २० गते दुई दिने कार्यशाला आयोजना गरिएको थियो । महानगरपालिकामा सञ्चालित सुदृढ परियोजनाको प्राविधिक सहयोगमा संचालित यस कार्यशालामा प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत, महाशाखा तथा शाखा प्रमुखहरु तथा सम्बद्ध अन्य कर्मचारीहरुको सहभागिता थियो । उक्त कार्यशालामा मस्यौदा प्रतिवेदनका मुख्य पक्षहरु प्रस्तुति गरी आवश्यक थप सूचना तथा तथ्यांक संकलनका साथै विषयगत क्षेत्र तथा उपक्षेत्रगत मुख्य कार्यक्रम तथा आयोजनाहरुको विस्तृत विवरण तयार गरियो । त्यसैगरि विषय उपक्षेत्रगत कार्यक्रम तथा आयोजनाहरुको प्राथमिकिकरण तथा सांकेतिककरण समेत गरियो ।

प्रक्रिया ११: मध्यमकालीन खर्च संरचनाको परिमार्जित मस्यौदा तयारी

मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मस्यौदा प्रस्तुति तथा छलफल कार्यशाला तथा नगरपालिकाका विभिन्न महाशाखा शाखाहरुबाट प्राप्त सुझावहरु समेटी मस्यौदा दस्ताबेजलाई आवश्यक परिमार्जन गरिएको हो । यस क्रममा मस्यौदा दस्तावेजमा नपुग भएका आवशयक सूचना तथा तथ्यांकहरु विभिन्न महाशाखा तथा शाखाहरुबाट संकलन गरि यस परिमार्जित मस्यौदामा समेटीएको छ ।

परिच्छेद २: मध्यमकालीन खर्च संरचना

२.१ पृष्ठभूमि

सामाजिक तथा आर्थिक विकास र समृद्धिका लागि सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ। यसका लागि साधन स्रोतको विनियोजन कुशलता, कार्यान्वयन दक्षता तथा वित्तीय अनुशासनका तीनै पक्ष उत्तिकै प्रभावकारी हुनुपर्दछ। यी तीनवटै पक्षहरुमा सुधार गर्ने उपाय तथा औजारको रुपमा मध्यमकालीन खर्च संरचनालाई लिइन्छ। नेपालमा दशौं योजना देखि नै मध्यमकालीन खर्च संरचनाको तर्जुमा र कार्यान्वयन गरी प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा साधन र स्रोतको विनियोजन गर्ने पद्धतिको शुरुवात गरिएको हो।

संघीय संरचना अनुरुप अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन सम्बन्धी संघीय कानूनले संघ, प्रदेश तथा स्थानीय सरकारले प्रत्येक आर्थिक वर्षमा आ-आफ्नो क्षेत्राधिकार भित्रका विषयहरुमा हुने सार्वजनिक खर्चको अनुमानित विवरण तयार गरी आगामी तीन आर्थिक वर्षमा हुने खर्चको प्रक्षेपण सहितको मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। उक्त विवरणमा चालु खर्च, पूँजीगत खर्च र वित्तीय व्यवस्थाका लागि आवश्यक पर्ने रकम समेत खुलाउनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। उपरोक्त संवैधानिक तथा कानूनी व्यवस्था अनुसार यस महानगरपालिकाले तय गरेको दीर्घकालीन सोच सहितको प्रथम आवधिक योजना अनुसार प्राथमिकताका क्षेत्रमा साधन स्रोतको विनियोजन सहित बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्न मध्यमकालीन खर्च संरचना आवश्यक रहेको छ।

संविधानले आत्मसात गरेको समाजवाद उन्मुख राष्ट्र निर्माण एवम् नेपाल सरकारले घोषणा गरेको **समृद्ध नेपालः सुखी नेपाली**को दीर्घकालीन सोचअनुरुप तयार चालु पन्ध्रौं योजना र गण्डकी प्रदेश सरकारको प्रथम आवधिक योजना र महानगरको प्रथम आवधिक योजनाका नीति तथा कार्यक्रमलाई आत्मसात गर्ने प्रयास गरिएको छ। योजना तथा विकास उपलब्धिको सफलता वित्तीय संघीयताको कुशल व्यवस्थापन, तीब्र आर्थिक वृद्धि एवम् विकास कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा निर्भर रहन्छ। मध्यमकालीन खर्च संरचनाले यसतर्फ महानगरपालिकालाई मार्गदर्शन गर्नेछ।

आर्थिक वर्ष (२०७९/८०-२०८१/८२) का लागि तुर्जमा गरिएको मध्यमकालीन खर्च संरचनाले उपरोक्त योजनाहरुको सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र प्राथमिकता, नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकार र महानरपालिकाको घोषणा, प्रतिवद्धता, विगत आर्थिक वर्षका वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम र दीगो विकास लक्ष्यको मार्गचित्रलाई मुख्य आधारका रुपमा लिइएको छ। महानगरकाका तुलनात्मक लाभका क्षेत्रहरु, प्राथमिकता तथा विकास कार्यक्रम र स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र संलग्न कार्यसूची अनुसारका कार्यक्रम तथा आयोजनालाई यस संरचनामा समेट्ने प्रयास गरिएको छ।

२.२ चूनौति तथा अवसर

संविधानले प्रत्याभूत गरेका मौलिक हक र संविधान प्रदत्त अधिकारको कार्यान्वयन, दीगो विकास लक्ष्य, पन्ध्रौ योजना, गण्डकी प्रदेशको प्रथम आवधिक योजना र महानगरको त्रीवर्षीय आवधिक योजनाको उद्देश्य हासिल गर्न, उत्पादन, रोजगारी र आयमा समन्यायिक वृद्धि, नागरिकको जीवनस्तरमा गुणात्मक सुधार, गरिबी न्यूनीकरण गरी मर्यादित जीवनयापनको वातावरण सिर्जना गर्दै समतामूलक तथा उन्नत समाजको निर्माण गर्नुलाई यस महानगरपालिकाले प्रमुख चूनौतिको रुपमा लिएको छ। यसका साथै विश्वव्यापी रुपमा फैलिएको कोभिड १९ महाव्याधी लगायतका महामारी वातावरणीय ह्रास र जलवायु परिवर्तनको कारण सिर्जित विपदको बढ्दो जोखिमलाई न्यूनीकरण गरी नागरिकको स्वास्थ्य, शिक्षा, उत्पादन, रोजगारी र आयमा परेको नकारात्मक असरलाई न्यूनीकरण, पुनरुत्थान र उत्थानशीलता हासिल गर्दै नागरिक जीवनलाई थप सुरक्षित र परिष्कृत बनाउनु थप चूनौतिको रुपमा रहेको छ।

यसका साथै व्यवस्थित शहरीकरण, सुविधायुक्त र सुरक्षित बसोबास, स्वच्छ खानेपानी तथा उर्जाको उपलब्धता, सरसफाई सुविधा र सूचना प्रविधि, कृषि तथा वनजन्य उद्यमको विविधिकरण गरी उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धिका साथै उत्पादनशील रोजगारीमा अभिवृद्धि र जनसाङ्ख्यिक लाभको उपयोग पनि महानगर विकासको चूनौतिको रुपमा रहेका छन् । वित्तीय संघीयतको मर्म अनुरुप स्थानीय तहको जिम्मेवारी पुरा गर्न साधन स्रोतको अनुमान, प्राथमिकताका क्षेत्रमा लगानी, मानव संशाधन र संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्नु र स्थानीय सरकारमा उपलब्ध सार्वजनिक खर्चको कुशल, समन्यायिक र नतिजामूलक व्यवस्थापन गरी विनियोजन दक्षता, कार्यान्वयन कुशलता र प्रभावकारी वित्तीय अनुशासन कायम गर्नु समेत चूनौतिपूर्ण छ ।

संघीय शासन प्रणाली अनुसार तीनै तहमा निर्वाचित सरकारहरु क्रियाशिल हुनु, नीति, कानून, योजना र मापदण्ड निर्माण भई कार्यान्वयनमा जानु, स्थानीय सरकारहरु बीच दीगो विकास, उत्थानशीलता, समृद्धि र सुशासनका क्षेत्रमा प्रगति हासिल गर्ने दिशामा प्रतिस्पर्धी भावनाको विकास हुनु अहिलेका प्रमुख अवसरहरु हुन् । महानगरपालिकामा स्थानीय विशेषतामा आधारित तुलनात्मक लाभका क्षेत्रको पहिचान तथा योजना निर्माण, मानव पूँजी निर्माण, सार्वजनिक सेवा प्रवाह सुधार, पूर्वाधार विकास, स्थानीय उत्पादन, रोजगारी र आयआर्जन वृद्धिको माध्यमद्धारा हरित र समावेशी स्थानीय अर्थतन्त्र विकास, गरिबी निवारण, प्राकृतिक, भौगोलिक, पर्यावरणीय, सामाजिक तथा सांस्कृतिक विविधताको उपयोग आदि अवसरहरु सिर्जना भएका छन् ।

वैदेशिक रोजगारी तथा अध्ययनबाट फर्किएका युवामार्फत विश्वस्तरको ज्ञान, सीप, अनुभव तथा प्रविधि हस्तान्तरण, वित्तीय सेवा र स्थानीय स्रोत परिचालन गरी महानगरपालिकामा उद्यमशीलता विकास, रोजगारी उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्दै आर्थिक सामाजिक रुपान्तरणको दिशामा अगाडी बढ्ने समेत अवसर सिर्जना भएको छ । यसका साथै कोभिड १९ लगायतका महामारी र अन्य विपद्ले अझ बलियो सुरक्षित निर्माण, उत्थानशीलता र वातावरणीय सन्तुलनका दिशामा यस खर्च संरचना केन्द्रित रहेको छ ।

२.३ सोच, उद्देश्य तथा रणनीति

प्रस्तुत मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्दा महानगरपालिकाको दीर्घकालीन सोच र त्रिवर्षीय आवधिक योजनालाई प्रमुख आधारको रुपमा लिइएको छ । नगर विकासको सोच, लक्ष्य उद्देश्य तथा रणनीतिलाई यस मध्यमकालीन खर्च संरचनामा समावेश गरिएको छ । आवधिक योजनामा उल्लेख नभएका विवरण महानगरको समावेशी स्थानीय आर्थिक विकास योजना र अन्य क्षेत्रगत रणनीतिक योजनाहरुका साथै चालु आर्थिक वर्षको नीति तथा कार्यक्रम, पन्ध्रौ राष्ट्रिय योजना, गण्डकी प्रदेश सरकारको प्रथम आवधिक योजना एवं संघ, प्रदेश र महानगरका विषयगत नीतिको समेत उपयोग गरिएको छ । यस मध्यमकालीन खर्च संरचनाको समष्टिगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीति देहाय बमोजिम रहेको छ ।

२.३.१ दीर्घकालीन सोच

महानगरको दीर्घकालीन सोच देहायअनुसार रहेको छ :

'समुन्नत पर्यटकीय पोखरा'
'Prosperous Touristic Pokhara'

'समुन्नत शहर' को संकथनले स्थानीय स्रोत साधनको समुचित उपयोग र दीगो व्यवस्थापनको माध्यमबाट हासिल दीगो, समावेशी र विविधीकृत आर्थिक विकास र आनन्दमय शहरको छविलाई चित्रित गर्दछ । यसभित्र वृत्ताकार तथा हरित अर्थतन्त्रको अधिकतम प्रवर्द्धन, उत्थानशील पूर्वाधार सञ्जाल तथा सुदृढ बजार प्रणाली र विकास प्रतिफलको समन्यायिक वितरण जस्ता अवधारणा समाविष्ट छन् ।

'पर्यटकीय शहर' को उपमा मार्फत नेपालको मात्र नभई विश्वकै उत्कृष्ट पर्यटकीय गन्तव्यमध्ये पर्ने अनुपम प्राकृतिक सुन्दरता र सांस्कृतिक विविधताले भरिपूर्ण पोखराको पर्यटकीय महत्वलाई अझ बढी ओजपूर्ण बनाउने प्रयास गरिएको छ ।

२.३.२ महानगर विकासको लक्ष्य

महानगरको दीर्घकालीन सोचको आधार योजनाको रुपमा रहेको प्रथम आवधिक योजनामा तय गरिएको महानगरको विकासको लक्ष्य देहायअनुसार छन् :

१. महानगरबासीको जीवनस्तरमा गुणात्मक सुधार गर्ने ।

२. जनशक्ति विकास, ज्ञान तथा प्रविधिमा आधारित अर्थतन्त्रको विकास गर्ने ।

३. हरित, उत्थानशील र समावेशी विकासका लागि सार्वजनिक निजी साझेदारी प्रवर्द्धन गर्ने ।

४. चुस्त सेवा प्रवाह, सुशासन तथा संस्थागत क्षमता विकासको अभिवृद्धि गर्ने ।

५. सन्तुलित पर्यावरण तथा समावेशी र उत्थानशील पूर्वाधार विकास गर्ने ।

६. लैंगिक, जातीय, वर्गीय तथा सामाजिक बहिष्करणमा परेका समुदायको मुल प्रवाहीकरण गर्ने ।

७. विज्ञान, प्रविधि, नवप्रवर्तन र सूचना तथा सञ्चार क्षेत्रको उच्चतम उपयोग गर्ने ।

८. जलवायु परिवर्तन अनुकूलन र कार्बन तथस्ठता उन्मुख विकासको आधार तयार गर्ने ।

२.३.३ महानगर विकासको उद्देश्य

१. आर्थिक अवसरहरुलाई विविधीकृत, समावेशी र उत्थानशील बनाई आर्थिक वृद्धिको गतिलाई तीव्रता दिने ।

२. शहरी भवन तथा पूर्वाधार संरचनालाई सुरक्षित तथा सुव्यवस्थित बनाउँदै शहरी सेवा तथा सुविधामा शहरबासीको सहज पहुँच स्थापित गर्ने ।

३. शहरको प्राकृतिक सौन्दर्य तथा सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण तथा संवर्द्धन गरी पोखरालाई उत्कृष्ठ पर्यटकीय गन्तव्यका रूपमा स्थापित गर्ने ।

४. महानगरबासीमा सामाजिक सद्भाव, सहिष्णुता एवम् सहअस्तित्वको विकास गरी महानगरलाई एक आदर्श शहरका रूपमा स्थापित गर्ने ।

५. शहरको सर्वतोमुखी विकास र समुन्नतिका लागि आवश्यक नीति तथा कानुनको तर्जुमा, संस्थागत संरचनाको निर्माण र सक्षम एवम् उत्प्रेरित मानव संसाधनमार्फत शहरी सुशासन प्रत्याभूती गर्ने ।

६. महानगर क्षेत्रको सन्तुलित तथा सान्यायिक विकास गर्ने ।

२.३.४ महानगर विकासको रणनीति

महानगरको विकासको सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्न देहायअनुसारका प्रमुख रणनीतिहरू अबलम्बन गरिएका छन् :

१. न्यून कार्बन उत्सर्जन हुने हरित, उत्थानशील, समावेशी र सन्तुलित विकास अभ्यासको प्रवर्द्धन गर्नु ।

२. आधुनिक र व्यवस्थित पूर्वाधारसहितको स्मार्ट पर्यटकीय शहरको निर्माण गर्नु ।

३. शहरी सुबिधायुक्त वातावरणमैत्री शहरी विकास गर्नु ।

४. प्रकृतिमा आधारित विकास निर्माण अभ्यास मार्फत विपद् उत्थानशील पूर्वाधारको विकास गर्नु ।

५. वातावरण संरक्षण प्रति संवेदनशील र जिम्मेवार समाजको निर्माण गर्नु ।

६. फोहोरमैला प्रशोधन र समुचित व्यवस्थापन तथा प्रदूषण नियन्त्रणमा नविनतम प्रविधिको प्रयोग गर्नु ।

७. सामाजिक तथा नैतिक रूपमा जिम्मेवार, सिर्जनशील, प्रतिस्पर्धी र उत्पादनशील शिक्षा प्रणालीको विकास गर्नु ।

८. स्वस्थ्य र उत्पादनशील नागरिक तयार गर्न सर्वसुलभ गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको प्रत्याभूति गर्नु ।

९. महानगरका सबै संस्थागत संरचनामा महिला, अल्पसंख्यक र सीमान्तकृत समूहको समुचित सहभागिता सुनिश्चितता गर्नु ।

१०. सार्वजनिक सेवाको गुणस्तर सुधार तथा सबै महानगरवासीको सहज पहुँच कायम गर्नु ।

११. अन्तर-सरकार, सहकारी, निजी क्षेत्र, समुदाय र नागरिकबीच अर्थपूर्ण समन्वय, साझेदारी र सहकार्यको अभिवृद्धि गर्नु ।

२.४ मध्यमकालीन आर्थिक खाका

"समृद्ध नेपाल र सुखी नेपाली" को राष्ट्रिय सोच तथा संकल्प, गण्डकी प्रदेशको "समृद्ध प्रदेश र सुखी नागरिक" को सोच र पोखरा महानगरपालिकाको विकासको सोच तथा लक्ष्य अनुरुप आगामी तीन आर्थिक वर्षको मध्यमकालीन खर्च संरचनाको प्रमुख लक्ष्य तथा नतिजा सूचक निर्धारण गरिएको छ । सो अनुसार ३ वर्षको समष्टिगत आर्थिक लक्ष्य तालिका नं. २.१ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २.१ : मध्यमकालीन समष्टिगत आर्थिक मध्यमकालीन लक्ष्य (प्रचलित मूल्यमा)

क्र.सं.	सूचक/लक्ष्य	एकाई	२०७७/७८ को अवस्था	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१
१.	**महानगरको कुल बार्षिक उत्पादन/आय**	**रु. लाखमा**	**११०२५००**	**११२५०००**	**११४२५००**	**११५५७७०**
१.१	कृषि क्षेत्रको उत्पादन/आय	रु. लाखमा	११४९६०	११७५००	१२२५००	१२५०००
१.२	गैर कृषि (उद्योग र सेवा) क्षेत्रको उत्पादन/आय	रु. लाखमा	८३६९३०	८५००००	९०००००	९५००००
१.३	सार्वजनिक क्षेत्रको उत्पादन/आय	रु. लाखमा	१५३४६०	१५७५००	१२००००	८०७७०
२.	वार्षिक औषत पारिवारिक आय	ने.रु.	७३६१६४	७५००००	७७५३२५	८०५५१५
३.	औपचारिक क्षेत्रमा रोजगारी सिर्जना	संख्या	१०४४६९	१०६०००	१७५०००	११००००
४.	आधारभूत खाद्य सुरक्षाको स्थितिमा रहेका परिवार	प्रतिशत	७०	७२	७५	८०
५.	प्रतिव्यक्ति वार्षिक औसत आय	अमेरिकी डलरमा	१६०५	१६६५	१७०५	१७७०
६.	प्रतिव्यक्ति वार्षिक औसत आय	ने.रु.	१८४५६७	१८९५७५	१९३९४५	२०००००
७.	बेरोजगारी दर	प्रतिशत	९.०	८.५	८.०	७.५

स्रोत: आवधिक योजना तथा विषयगत विवरण

२.५ मध्यमकालीन नतिजा खाका

पन्ध्रौ योजना, गण्डकी प्रदेशको प्रथम आवधिक योजना तथा महानगरपालिकाको वर्तमान आवधिक विकास योजनाले लिएको समष्टिगत तथा विषयगत अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्न सहयोग पुग्ने गरी आगामी तीन आर्थिक वर्षको समष्टिगत नतिजा खाका निर्धारण गरिएको छ । सो खाका विगत आर्थिक वर्षहरुको उपलब्धि र चालु आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को अनुमानित उपलब्धिको आधारमा आगामी आ.व. २०७९/८० को लक्ष्य निर्धारण गरिएको छ । नतिजा खाकाको दोश्रो र तेश्रो वर्षको लक्ष्य वर्तमान आवधिक योजना र विगत वर्षहरुको उपलब्धिको आधारमा निर्धारण गरिएको छ । मध्यमकालीन समष्टिगत नतिजा खाका तालिका २.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २.२: प्रमुख विषय क्षेत्रगत सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक/लक्ष्य	एकाई	२०७७/७८ को अवस्था	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
१	प्रतिव्यक्ति खाद्यान्न उत्पदन (केजी)	के.जी.	१६०	१७०	१८०	२००
२	आफ्नो आयको दुई तिहाइभन्दा वढी खानामा खर्च गर्ने जनसंख्या	प्रतिशत	१८	१५	१२	१०
३	आफ्नो उत्पादन र वर्षभरी खानपुग्ने परिवार	प्रतिशत	४०	४२	४५	५०
४	कुल खेतीयोग्य भूमिमध्ये वर्षैभरी सिचाइ सुविधा उपलब्ध जमीन	प्रतिशत	४०	४३	४६	५०
५	साक्षरता दर	प्रतिशत	९६.५	९७.०	९७.५	९८.०
६	आधारभूत तह (१-८) खुद भर्ना दर	प्रतिशत	९२.३	९४.८	९५.०	९८.०
७	माध्यमिक तह (९-१२) खुद भर्ना दर	प्रतिशत	७०	७५	८०	९०
८	संस्थागत सुत्केरी गराउने गर्भवती महिला	प्रतिशत	९९.०	९९.०	९९.०	९९.०
९	५ वर्षमुनिको बाल मृत्युदर (प्रतिहजार जीवित जन्म)	जना	२७	२५	२२	२०
१०	कुपोषण दर	संख्या	४	४	३	२
११	आधारभूत खानेपानी सुविधा पुगेका घरपरिवार	प्रतिशत	८९	९१	९२	९५
१२	जीवनमा शारिरीक तथा यौन हिंसा भोगका महिला	प्रतिशत	१६.९	१५	१२	१०
१३	विषयगत समितिमा महिला प्रतिनिधित्व	प्रतिशत	३०	३३	४०	४०
१४	भवनसहिंता अनुसार निर्माण भएका आवास घर	प्रतिशत	४०	४५	५५	५५
१५	सुरक्षित आवासमा बसोबास गर्ने जनसंख्या	प्रतिशत	७७.८	८०	८२.५	८५.०
१६	स्वच्छ उर्जामा पहुँच प्राप्त घरपरिवार	प्रतिशत	९०.७	९२.५	९५	९७
१८	इन्टरनेट र इमेल लगायत सूचना प्रविधिमा पहूँच भएका जनसंख्या	प्रतिशत	७५.४	८०	८५	९०
१९	आफ्नो आयको दुई तिहाइभन्दा वढी खानामा खर्च गर्ने जनसंख्याको प्रतिशत	प्रतिशत	१५	१२	११	१०
२०	हरियाली क्षेत्र	प्रतिशत	४२	४२.२	४२.४	४२.६
२१	महानगरपालिका को नीति, कानून, निर्णय र सेवा प्रवाहबाट सन्तुष्ट सेवाग्राही	प्रतिशत	७५	८०	८५	९०
२२	कुल बजेटमा आन्तरिक स्रोतको हिस्सा	प्रतिशत	५०	५१	५३	५५
२३	कम्प्युटरमा अभिलेख राख्ने र विद्युतीय माध्यमबाट रिर्पोटिङ गर्ने वडाहरु	संख्या	३०	३१	३२	३३
२४	नीति, कानून, कार्यविधि र मापदण्ड पालना	प्रतिशत	६०	७०	७५	८०
२५	निर्धारित ढाँचामा त्रैमासिक रुपमा प्रगति तथा खर्चको विवरण पेश गर्ने वडा र शाखा/एकाइ	प्रतिशत	८०	८५	९०	९५

स्रोत: पहिलो आवधिक योजना र विषयगत विवरण

२.६ मध्यमकालीन बजेट खाका

महानगरपालिकाको त्रिवर्षीय बजेट खाका तर्जुमा गर्दा प्रथम आवधिक योजनाको सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र प्राथमिकता सहित वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम, दीगो विकास लक्ष्यको मार्गचित्र, क्रमागत तथा विस्तृत अध्ययन भएका आयोजना तथा कार्यक्रम, स्थानीय प्राथमिकता, विनियोजन कुशलता, अनुमान योग्यता र वित्तीय सुशासनलाई मुख्य अधार लिइएको छ । महानगरपालिका को प्रथम प्रयासको तयार यस मध्यमकालीन खर्च संरचनामा वित्तीय संघीयताको कार्यान्वयन, स्थानीय आर्थिक स्थायित्व र रोजगारी, तीव्र सामाजिक तथा आर्थिक विकास र सन्तुलित विकासका लागि विकास आयोजना तथा कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा जोड दिइएको छ । माथि उल्लिखित समष्टिगत नतिजा खाका तथा विषय क्षेत्रगत नतिजा प्राप्त हुने खर्च तथा स्रोतको अनुमान गरिएको छ। यसका साथै कोभिड १९ लगायतका महामारी र जलवायुजन्य विपद् पश्चातको सामाजिक आर्थिक पुनरुत्थानलाई प्राथमिकता दिइएको छ । महामारी र विपद्ले सिर्जना गरेका विकासका अवसरको उपयोग गर्ने विकास कार्यक्रमको तर्जुमालाई प्राथमिता दिइएको छ ।

नगर गौरवका आयोजना, चालु तथा विस्तृत अध्ययन भएका, तुलनात्मक लाभका आयोजना तथा कार्यक्रमका लागि आवश्यक रकम सुनिश्चित (Earmark) हुने गरी बजेट सीमा र सोको आधारमा विषयगत बजेट खाका तर्जुमा गरिएको छ । क्रमागत कार्यक्रम, आयोजना कार्यान्वयनको अवस्था र आगामी कार्यान्वयन योजनाको आधारमा खर्च गर्न सक्ने क्षमता तथा स्रोतको आवश्यकता एवम् उपलब्धतालाई मध्यनजर गरिएको छ । मध्यमकालीन स्रोत अनुमान गर्दा आन्तरिक आय तथा राजस्व परिचालनको विगत प्रवृत्ति, कोभिड १९ महामारी र अन्य विपदबाट स्रोत परिचालनमा परेको चाप र आगामी वर्षहरुमा पर्न सक्ने असर तथा प्रभाव, स्रोतको आवश्यकता लगायतका पक्षहरुलाई ध्यान दिइएको छ । त्रिवर्षीय खर्चको अनुमान र स्रोतको बाँडफाँट सहितको विषगत शाखा, उपशाखा, एकाईलाई प्रदान गरिएको बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन **अनुसूची** २ मा प्रस्तुत छ ।

आर्थिक वर्ष २०७९/८० को बजेट राजस्व तथा विनियोजनका आधारमा खर्च संरचनाको पहिलो वर्षको राजस्व तथा खर्च आँकलन गरिएको छ । दोस्रो र तेस्रो वर्षको प्रक्षेपण गर्दा महानगरपालिका को आवधिक योजनामा उल्लेख गरेको आवधिक लक्ष्य, घोषित कार्यक्रम र सो अनुसार संचालन हुने कार्यक्रम तथा हासिल गर्ने नतिजालाई प्रमुख आधार मानिएको छ । प्रक्षेपणका क्रममा महानगरपालिका को प्राथमिकताका क्षेत्र तथा रणनीतिक महत्वका आयोजना तथा कार्यक्रमलाई प्रर्याप्त स्रोत व्यवस्था गरिएको छ । आन्तरिक श्रोत, राजस्व बाँडबाँट, उपलब्ध हुने स्रोत र आवश्यकता समेतका आधारमा अन्य कार्यक्रम तथा साधारण प्रशासनका लागि खर्च अनुमान गरिएको छ । नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारबाट राजस्व बाँडफाँटबाट स्वरूप प्राप्त हुने रकम, रोयल्टी (वन तथा खानी तथा खनिज) र आन्तरिक श्रोत समेतका आधारमा महानगरपालिका लाई प्राप्त हुने राजस्व प्रक्षेपण गरिएको छ । नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारबाट हस्तान्तरण हुने वित्तीय समानीकरण, सशर्त अनुदान, समपुरक र विशेष अनुदान रकम नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको मध्यमकालीन खर्च संरचनामा उल्लेखित रकम तथा सोको प्रक्षेपणको आधारमा आँकलन तथा अनुमान गरिएको छ ।

उल्लिखित आधारलाई विश्लेषण गर्दा आगामी तीन वर्षको अवधिमा कुल बजेट रु. २७ अर्ब २० करोड १० लाख १५ हजार (प्रचलित मूल्यमा) रहने प्रक्षेपण गरिएको छ । यस मध्ये चालु खर्च रु ११ अर्व ३९ करोड ६२ लाख ८२ हजार (४२ प्रतिशत) र पुँजीगत खर्च रु. १५ अर्व ८० करोड ४७ लाख ३३ हजार (५८ प्रतिशत) रहने प्रक्षेपण गरिएको छ । त्यसैगरी स्रोत परिचालनतर्फ आन्तरिक आयबाट रु. ४ अर्व ८४ करोड ३२ लाख १ हजार (१७.८ प्रतिशत), राजस्व बाँडफाटबाट रु. १ अर्व ४२ करोड ४१ लाख १९ हजार (५.३ प्रतिशत), रोयल्टीबाट रु. १ करोड ९ लाख १५ हजार (०.००२ प्रतिशत) र नेपाल सरकारको वित्तीय हस्तान्तरणबाट रु. ८ अर्ब ६२ करोड ६९ लाख २७ हजार (३१.७ प्रतिशत) र प्रदेश सरकार वित्तीय हस्तान्तरणबाट रु. ३९ करोड ६० लाख ४० हजार (१.५ प्रतिशत) र नगर मौज्दातबाट ११ अर्ब ८९ करोड ९८ लाख १३ हजार (४३.८ प्रतिशत) व्यहोरिने प्रक्षेपण गरिएको छ । यस सम्बन्धी विवरण तालिका २.३ मा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका २.३ : त्रिवर्षीय बजेट विनियोजन र प्रक्षेपण (रकम रु. हजारमा)

बजेटका स्रोतहरु	२०७६/७७ को यथार्थ	७७/७८ को यथार्थ	२०७८/७९ संशोधन	प्रक्षेपण			३ बर्षको प्रक्षेपण जम्मा
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०७९/८१	
खर्च	६१२८३३०	५४९७२८५	६२७७४००	८७७७५५५	९०२८७८७	९३९४६७४	२७२०१०१५
चालु खर्च	२६९६४६५	२५१५२२०	२८८१३२७	३६६०५४८	३७९१०५२	३९४४६८३	११३९६२८२
पुँजीगत खर्च	३४३१८६५	२९८२०६४	३३९६०७३	५११७००७	५२३७७३५	५४४९९९१	१५८०४७३३
वित्तीय व्यवस्था	०	०	०	०	०	०	०
आम्दानी	६१२८३३०	५५१८२५४	६२७७४००	८७७७५५५	९०२८७८७	९३९४६७४	२७२०१०१५
आन्तरिक आय	३०७१८८३	२२६५१११	२२११४७३	१३३०५५०	१५९६६६०	१९१५९९२	४८४३२०२
राजस्व बाँडफाँडबाट प्राप्त आय	४५८१३९	३५०१०१	३७४०३१	४४८०३३	४७४१४७	५०१९३८	१४२४११९
नेपाल सरकार	*४१९९००*	*३०६४००*	*३१२१५५*	*३७३७८१*	*३९२४७०*	*४१२०९४*	*११७८३४५*
प्रदेश सरकार	*३८२३९*	*४३७०१*	*६१८७६*	*७४२५२*	*८१६७७*	*८९८४५*	*२४५७७४*
रोयल्टी बाँडफाँटबाट प्राप्त राजस्व	०	०	०	०	५१९८	५७१७	१०९१५
वन रोयल्टी	*०*	*०*	*०*	*०*	*२५१*	*२७६*	*५२७*
विद्युत रोयल्टी	*०*	*०*	*०*	*०*	*४७९७*	*५२७७*	*१००७४*

बजेटका स्रोतहरु	२०७६/७७ को यथार्थ	७७/७८ को यथार्थ	२०७८/७९ संशोधन	प्रक्षेपण			३ बर्षको प्रक्षेपण जम्मा
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०७९/८१	
पर्वतारोहण रोयल्टी	०	०	०		१५०	१६५	३१४
नेपाल सरकार वित्तीय हस्तान्तरण	२४२४३६४	२६९००७६	२५६१५००	२५८४६००	२८६४४७०	३१७७८५७	८६२६९२७
वित्तीय समानीकरण अनुदान	६००२००	५७७३००	६२९१००	६५८६००	६९१५३०	७२६१०७	२०७६२३७
सशर्त अनुदान	१५०६१६४	१९६२७७६	१८९६४००	१८५८०००	२०९९५४०	२३७२४८०	६३३००२०
समपुरक अनुदान	२५००००	६००००	०	४००००	४४०००	४८४००	१३२४००
विशेष अनुदान	६८०००	९००००	३६०००	२८०००	२९४००	३०८७०	८८२७०
प्रदेश सरकार वित्तीय हस्तान्तरण	५१४४४	११२९६६	९२८०४	११२८२०	१३०८८४	१५२३३६	३९६०४०
वित्तीय समानीकरण अनुदान	२१४४४	२०९६६	८२८०४	८२८२०	९९३८४	११९२६१	३०१४६५
सशर्त अनुदान	२००००	३२०००	६०००	२००००	२१०००	२२०५०	६३०५०
समपुरक अनुदान	१००००	६००००	४०००	१००००	१०५००	११०२५	३१५२५
विशेष अनुदान	०	०	०	०	०	०	०
अन्य अनुदान	०	०	०	०	०	०	०
अन्तर स्थानीय तह साझेदारी रकम	०	०	०	०	०	०	०
जनसहभागिता	१२२५००	१०००००	०	०	०	०	०
मौज्दात रकम			१०३७५९२	४३०१५५२	३९५७४२८	३६४०८३४	११८९९८१३
बचत (-)/न्यून (+)	०	-२०९६९	०	०	०	०	०

२.७ बजेट विनियोजन र प्रक्षेपणको बाँडफाँट

आगामी तीन वर्षको बजेट अनुमान र प्रक्षेपणको विभिन्न आधारमा गरिएको तुलनात्मक विवरण देहायबमोजिम रहेको छ ।

क. रणनीतिक स्तम्भको आधारमा बाँडफाँट

रणनीतिक स्तम्भको आधारमा आगमी तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.४ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २.४ : रणनीतिक स्तम्भको आधारमा आगामी तीन वर्षको अनुमान र प्रक्षेपण (रु. हजारमा)

क्र.सं.	रणनीतिक स्तम्भ	संख्या	२०७९/८० को अनुमान		२०८०/८१ को प्रस्तावित		२०८१/८२ को प्रस्तावित	
			रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
१	न्यून कार्बन उत्सर्जन हुने हरित, उत्थानशील, समावेशी र सन्तुलित विकासमार्फत् तीव्र आर्थिक वृद्धि गर्ने,	१२	२६७७९३	३.१	२७५३२४	३.०	२८६५६८	३.१
२	आधुनिक र व्यवस्थित पूर्वाधारसहितको स्मार्ट तथा पर्यटकीय सहरको विकास गर्ने,	९	६४०९८४	७.३	६५९०७३	७.३	६८६८१७	७.३
३	सुरक्षित आवास, बजार, यातायात, स्वच्छ उर्जा तथा संचार सुविधाको विकास, विस्तार र स्तरोन्नति गर्ने,	१५	६६९९८०	७.६	६८२५९१	७.६	६५५५२१	७.०
४	विकास प्रक्रिया तथा नतिजालाई वातावरणमैत्री, जलवायु अनुकुलित तथा विपद उत्थानशील र दीगो बनाउने,	१	१३०८९	०.१	१३५९७	०.२	१४०६१	०.१
५	स्थानीय सेवा प्रवाह, संस्थागत क्षमता, विकास व्यवस्थापन र जवाफदेहिता अभिवृद्धि गर्ने,	२७	२६७११०२	३०.४	२६२८४०२	२९.१	२७६८८३८	२९.५
६	वातावरणप्रति संवेदनशील र जिम्मेवार समाजको निर्माण गर्ने,	९	४२४१९६	४.८	५२९२७१	५.९	५१९२०२	५.५

क्र.सं.	रणनीतिक स्तम्भ	संख्या	२०७९/८० को अनुमान		२०८०/८१ को प्रस्तावित		२०८१/८२ को प्रस्तावित	
			रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
७	फोहोरमैला प्रशोधन र समुचित व्यवस्थापन तथा प्रदूषण नियन्त्रणमा नवीनतम प्रविधिको प्रयोग गर्ने,	४	५८५०००	६.७	६४४५००	७.१	७०११००	७.५
८	सामाजिक तथा नैतिक रूपमा जिम्मेवार, सिर्जनशील, प्रतिस्पर्धी र उत्पादनशील शिक्षा प्रणाली विकास गर्ने,	९	१४२१९६४	१६.२	१४६२६६३	१६.२	१५२१९३७	१६.२
९	स्वस्थ्य र उत्पादनशील नागरिक तयार गर्न सर्वसुलभ गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउने,	८	४७२७६६	५.४	४७६५८३	५.३	५१६७०७	५.५
१०	महानगरका सबै संस्थागत संरचनामा महिला, अल्पसंख्यक र सीमान्तकृत समूहको सहभागिता सुनिश्चितता गर्ने,	९	१६२३८५	१.९	१६७०३३	१.९	१७३८०१	१.९
१३	जनमुखी सेवा प्रवाह, कार्यसम्पादन क्षमता र जवाफदेहिता अभिवृद्धि गर्ने,	४	१४४८२९७	१६.५	१४८९७५०	१६.५	१५५०१२१	१६.५
	जम्मा	१०७	८७७७५५५	१००.०	९०२८७८७	१००.०	९३९४६७४	१००.०

ख. प्राथमिकताक्रमको आधारमा बाँडफाँट

कार्यक्रम तथा आयोजनाको प्राथमिकताक्रम बमोजिम तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.५ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २.५ : प्राथमिकताक्रमको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण (रु. हजारमा)

प्राथमिकताक्रम	आयोजना/ कार्यक्रम संख्या	२०७९/८० को व्यय अनुमान		२०८०/८१ को खर्च प्रक्षेपण		२०८१/८१२ को खर्च प्रक्षेपण	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
प्राथमिकता पहिलो (P1)	७९	३९३७०८४	४४.९	३९३०४३८	४३.५	४१२०९५२	४३.९
प्राथमिकता दोश्रो (P2)	२८	४८४०४७१	५५.१	५०९८३४९	५६.५	५२७३७२२	५६.१
जम्मा	१०७	८७७७५५५	१००.०	९०२८७८७	१००.०	९३९४६७४	१००.०

ग. दीगो विकास लक्ष्यको आधारमा बाँडफाँट

दीगो विकास लक्ष्य बमोजिम आगामी तीन आर्थिक वर्षको व्यय अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.६ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २.६ : दीगो विकास लक्ष्यको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण (रु. हजारमा)

संकेत नम्बर	दीगो विकासका लक्ष्यहरु	आयोजना/ कार्यक्रम संख्या	२०७९/८० को व्यय अनुमान		२०८०/८१ को खर्च प्रक्षेपण		२०८१/८२ को खर्च प्रक्षेपण	
			रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
१	गरिबीको अन्त्य	३	११८२०६	१.३	११५०४४	१.३	४९९२२	०.५
२	शुन्य भोकमरी	७	१४९२१८	१.७	१५३४८९	१.७	१५९७०९	१.७
३	स्वस्थ्य जीवन	६	३९४९९०	४.५	४०६२९५	४.५	४२२७६०	४.५
४	गुणस्तरीय शिक्षा	११	१४९९७३९	१७.१	१५३२९५१	१७.०	१६१५८८४	१७.२
५	लैंगिक समानता	८	१६१३८५	१.८	१६५९१३	१.८	१७२४५७	१.८
६	सफा पानी र स्वच्छता	६	१८४३२९	२.१	१८९६०५	२.१	१९७२८८	२.१
७	आधुनिक उर्जामा पहुँच	२	४३८८८	०.५	४५१४४	०.५	४६९७३	०.५
८	समावेशी आर्थिक वृद्धि र मर्यादित काम	४	४८६६३	०.६	४९११२	०.५	५११४७	०.५
९	उद्योग, नविन खोज र पूर्वाधार	२२	२६४०५५१	३०.१	२५८२८२६	२८.६	२७०५९४४	२८.८

संकेत नम्बर	दीगो विकासका लक्ष्यहरु	आयोजना/ कार्यक्रम संख्या	२०७९/८० को व्यय अनुमान		२०८०/८१ को खर्च प्रक्षेपण		२०८१/८२ को खर्च प्रक्षेपण	
			रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
१०	असमानता न्यूनीकरण	१	१०००	०.०	११२०	०.०	१३४४	०.०
११	दीगो शहर र समुदाय	१८	८६९९८०	९.९	८८२५९१	९.८	९१३५२१	९.७
१२	दीगो उपभोग र उत्पादन	४	२४३०००	२.८	२७७३२०	३.१	३२३८७३	३.४
१३	जलबायु परिवर्तन अनुकुलन	१	१४०४४१	१.६	१४४४६१	१.६	१५०३१५	१.६
१५	जमीन माथिको जीवन	१०	८३३८६८	९.५	९९३१६७	११.०	१०३३४१४	११.०
१६	शान्ति, न्यायपूर्ण र सशक्त समाज	२	३०७२१	०.४	३१६०१	०.४	३२८८१	०.४
१७	दिगो विकासका लागि साझेदारी	२	१४१७५७५	१६.२	१४५८१४९	१६.२	१५१७२४०	१६.२
	जम्मा	१०७	८७७७५५५	१००.०	९०२८७८७	१००.०	९३९४६७४	१००.०

घ. लैंगिक संकेतको आधारमा बाँडफाँट

लैंगिक संकेत बमोजिम तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.७ मा प्रस्तुत छ।

तालिका २.७: लैंगिक उत्तरदायी बजेटको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण (रु. हजारमा)

लैंगिक संकेत	आयोजना/ कार्यक्रम संख्या	२०७९/८० को व्यय अनुमान		२०८०/८१ को खर्च प्रक्षेपण		२०८१/८२ को खर्च प्रक्षेपण	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
निर्दिष्ट	१८	४२१३३	४.८	३८५८४८	४.३	३८२९९४	४.१
सहयोगी	४२	३३८१८१४	३८.५	३६१०६५४	४०.०	३६९९१४४	३९.४
तटस्थ	४७	४९७३६०८	५६.७	५०३२२८४	५५.७	५३१२५३५	५६.५
जम्मा	१०७	८७७७५५५	१००.०	९०२८७८७	१००.०	९३९४६७४	१००.०

ङ. जलवायु संकेतको आधारमा बाँडफाँट

जलवायु संकेत बमोजिम तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.८ मा प्रस्तुत छ।

तालिका २.८ : जलवायु संकेतको बजेटको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण (रु. हजारमा)

लैंगिक संकेत	आयोजना/ कार्यक्रम संख्या	२०७८/७९ को व्यय अनुमान		२०७९/८० को खर्च प्रक्षेपण		२०८०/८१ को खर्च प्रक्षेपण	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
प्रत्यक्ष लाभ	१९	१२८३८०६	१४.६	१४५९३३५	१६.२	१५५१६१९	१६.५
अप्रत्यक्ष लाभ	३८	२१९८००३	२५.०	२३२४७९६	२५.७	२३८७९१८	२५.४
तटस्थ	५०	५२९५७४६	६०.३	५२४४६५६	५८.१	५४५५१३७	५८.१
जम्मा	१०७	८७७७५५५	१००.०	९०२८७८७	१००.०	९३९४६७४	१००.०

च. महानगर गौरवका आयोजना

महानगरको सामाजिक आर्थिक विकास र वातावरण सन्तुलनमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउने रणनीतिक महत्वका आयोजनालाई महानगरपालिकाले नगर गौरवका आयोजनाको रुपमा प्रस्ताव गरेको छ। महानगर गौरवका आयोजना तथा कार्यक्रमको आगामी आर्थिक वर्ष २०८९/८० को विनियोजन र त्यसपछिका दुई वर्षको प्रक्षेपण तालिका २.९ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका २.९ : महानगरपालिकाका गौरवका आयोजना

क्र.सं.	गौरवका आयोजना	२०७९/८० को व्यय अनुमान	२०८०/८१ को खर्च प्रक्षेपण	२०८१/८२ को खर्च प्रक्षेपण
१.	कोमागाने पार्क निर्माण आयोजना (गौरव)	५००००	६००००	७००००
२.	लेक टु लेक साइकल रुट निर्माण (गौरव)	२५०००	२५०००	२५०००
३.	बहुउद्देश्यीय पोखरा टावर निर्माण (गौरव)	१५००००	१५००००	२०००००

क्र.सं.	गौरवका आयोजना	२०७९/८० को व्यय अनुमान	२०८०/८१ को खर्च प्रक्षेपण	२०८१/८२ को खर्च प्रक्षेपण
४.	पोखरा प्रवेशद्धार पार्क निर्माण आयोजना (गौरव)	२०००००	२०००००	२२००००
५.	फेवाफेरो पैदल मार्ग निर्माण आयोजन (गौरव)	५००००	६००००	७००००
६.	माछापुच्छ्रे प्रतिबिम्ब पार्कमा शिशापुल तथा शिशमहल निर्माण आयोजना (गौरव)	२००००	२००००	२००००
७.	पोखरा पुरानो सम्पदा बस्ती संरक्षण आयोजना (गौरव)	३००००	३००००	४००००
८.	पोखरा बसपार्क निर्माण आयोजना (गौरव)	१०००००	१२००००	१५००००
९.	तालचोक वेगनास सडक निर्माण आयोजना (गौरव)	२५००००	२५००००	२५००००
१०.	पोखरा चक्रपथ निर्माण आयोजना (गौरव)	१०००००	१५००००	२०००००
११.	फोहोरमैला प्रशोधन आयोजना, वडा नम्बर ३३ (गौरव)	५०००००	५५००००	६०००००
	जम्मा	**१४७५०००**	**१४७५०००**	**१६१५०००**

२.८ विषय क्षेत्रगत बाँडफाँट

विषय क्षेत्रगत रुपमा आगामी तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.१० मा प्रस्तुत गरिएको छ । विषय क्षेत्रगत आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट, खर्च तथा स्रोतको अनुमान, कार्यक्रम तथा आयोजनागत बजेट, प्राथमिकीकरण र सांकेतीकरण सम्बन्धी विवरण **अनुसूची ३** समावेश गरिएको छ ।

तालिका २.१० : आगामी तीन आ.व.को विषय क्षेत्रगत खर्चको बाँडफाटको प्रक्षेपण (रकम रु. हजारमा)

क्र. स.	विषय क्षेत्र	२०७९/८० को व्यय अनुमान			२०८०/८१ को खर्च प्रक्षेपण			२०८१/८२ को खर्च प्रक्षेपण		
		कूल	चालु	पुँजीगत	कूल	चालु	पुँजीगत	कूल	चालु	पुँजीगत
१	कृषि	९६५५३	७८८९५	१७६५८	९९३१७	८११२५	१८१९१	१०३३४१	८४४८०	१८८६२
२	सिंचाई	८७७८	८७८	७९००	९०२९	९०३	८१२६	९३९५	९३९	८४५५
३	पशुपंक्षी विकास	४३८८८	४००४३	३८४४	४५१४४	४११७१	३९७३	४६९७३	४२८२३	४१५०
४	उद्योग तथा व्यापार	१०५३३१	६५४३१	३९८९९	१०८३४५	६७२१०	४११३६	११२७३६	६९९३८	४२७९८
५	पर्यटन तथा संस्कृति	६१४४२९	१२४६००	४८९८२९	६३२०१५	१२४९११	५०७१०५	६५७६२७	८६३३९	५७१२८८
६	बैंक, वित्त तथा सहकारी	८७७८	६६१७	२१६१	९०२९	६८३५	२१९४	९३९५	७१२५	२२६९
७	श्रम तथा रोजगारी	२६३३३	१९५३४	६७९९	२७०८६	२०८०५	६२८१	२८१८४	२२३१९	५८६५
८	शिक्षा, कला तथा साहित्य	१४२१९६४	१२५६७०३	१६५२६१	१४६२६६३	१२९५३७६	१६७२८७	१५२१९३७	१३८२११०	१३९८२७
९	जनस्वास्थ्य तथा पोषण	३९४९९०	२२८७१२	१६६२७८	४०६२९५	१७१०६६	२३५२२९	४२२७६०	१६५१७८	२५७५८२
१०	खानेपानी तथा सरसफाई	१८४३२९	७४१६	१७६९१२	१८९६०५	८७८०	१८०८२४	१९७२८८	९८६४	१८७४२४
११	महिला, बालबालिका र लक्षित वर्ग	१६२३८५	१५३७४६	८६३८	१६७०३३	१५८७११	८३२१	१७३८०१	१६५७२०	८०८२
१२	युवा तथा खेलकुद	८७७७६	७०२९८	१७४७८	९०२८८	६३८५९	२६४२९	९३९४७	८४५५२	९३९५
१३	आवास भवन तथा बस्ती विकास	७८९९८०	२९२९९	७६०६८१	८१२५९१	३०३७८	७८२२१३	८४५५२१	३३१६६	८१२३५५
१४	सडक, पुल तथा यातायात	२३४७९९६	७७४४०	२२७०५५६	२२७९७६९	७६३९३	२२०३३७६	२३७२१५५	८०१६५	२२९१९९०
१५	जलस्रोत, विद्युत तथा स्वच्छ उर्जा	४३८८८	१५८३३	२८०५५	४५१४४	१५८३६	२९३०८	४६९७३	१९९३४	२७०३९
१६	सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	१७५५५	१०५३३	७०२२	१८०५८	१०८३५	७२२३	१८७८९	११२७४	७५१६
१७	वन, हरियाली तथा जैविक विविधता	४३८८८	११८५५	३२०३३	४५१४४	१२०५८	३३०८६	४६९७३	१२०३९	३४९३४
१८	भुसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन	८७७७६	५२७८	८२४९८	९०२८८	५४५९	८४८२९	९३९४७	५६८५	८८२६२
१९	वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन	७०२२०४	१०१२३४	६००९७०	८५७७३५	१४८१६१	७०९५७३	८९२४९४	८८७९५	८०३६९९
२०	विपद् जोखिम व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकुलन	१४०४४१	१३३४१९	७०२२	१४४४६१	१३७२३८	७२२३	१५०३१५	१४२७९९	७५१६

क्र. स.	विषय क्षेत्र	२०७९/८० को व्यय अनुमान			२०८०/८१ को खर्च प्रक्षेपण			२०८१/८२ को खर्च प्रक्षेपण		
		कूल	चालु	पुँजीगत	कूल	चालु	पुँजीगत	कूल	चालु	पुँजीगत
२१	नीति, कानुन, शुसाशन र न्याय प्रवर्द्धन	१३१६६	१२५०८	६५८	१३५४३	१२८६६	६७७	१४०९२	१३३८७	७०५
२२	संगठन, क्षमता विकास र सेवा प्रवाह	१४०८७९८	१४०८७९८	०	१४४९१२०	१४४९१२०	०	१५०७८४५	१५०७८४५	०
२३	राजस्व तथा स्रोत परिचालन	८७७८	८३३९	४३९	९०२९	८५७७	४५१	९३९५	८९२५	४७०
२४	तथ्याङ्क तथा योजना व्यवस्थापन	१७५५५	१६६७७	८७८	१८०५८	१७१५५	९०३	१८७८९	१७८५०	९३९
	जम्मा	८७७७५५५	३८८४०८६	४८९३४६९	९०२८७८७	३९६४८२८	५०६३९५९	९३९४६७४	४०६३२५०	५३३१४२३

आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को विनियोजन र पछिल्लो दुई वर्षको प्रक्षेपण विषय क्षेत्रगत नतिजा, विषय क्षेत्रगत कार्यक्रम तथा आयोजनाको विवरण, अपेक्षित उपलब्धि र विषय क्षेत्रगत अनुमानित बजेट **परिच्छेद ३** देखि **परिच्छेद ७** सम्म प्रस्तुत गरिएको छ ।

परिच्छेद ३ : आर्थिक क्षेत्र

यस परिच्छेद अन्तर्गत कृषि तथा सिंचाई, पशु विकास, सिंचाई, उद्योग तथा व्यापार, पर्यटन तथा संस्कृति, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी र श्रम तथा रोजगारी जस्ता उप-क्षेत्रहरुको पृष्ठभूमि, समस्या तथा चूनौति, लक्ष्य, रणनीति, नतिजा खाका, त्रिवर्षीय खर्च तथा स्रोत अनुमान, आयोजना तथा कार्यक्रम र पूर्वानुमान तथा जोखिम पक्षहरु समावेश गरिएको छ ।

३.१ कृषि तथा खाद्य सुरक्षा

३.१.१ पृष्ठभूमि

पोखरा क्षेत्र ऐतिहासिक काल देखि नै कृषिजन्य उत्पादन तथा खाद्य सुरक्षाका दृष्टिले समृद्ध क्षेत्र हो । समथर उपत्यका, उच्चस्तरको उर्वरता, अधिक उत्पादकत्व, सहज सिंचाई सुबिधा, अधिक वर्ष र मध्यमस्तरको हावापानी भएका कारण कृषि पोखराको स्थानीय अर्थतन्त्रको प्रमुख संवाहकमध्ये एक हो । अन्नबाली, तरकारी, नगदे बाली, फलफुल खेती तथा दलहन बालीको उत्पादन हुने यस क्षेत्रमा परम्परागत एवम् व्यावसायिक उत्पादन हुने गरेको छ । आलुका लागि प्रसिद्ध हेम्जा क्षेत्र र स्थानीय प्रजातिका धानका लागि प्रसिद्ध पोखरा उपत्यकाको सिंचाई सुबिधा तथा सडक पूर्वाधारयुक्त उर्वरशिल समथर फाँटहरुले कृषि क्षेत्रको उच्च सम्भाव्यतालाई दर्शाएको छ । पछिल्लो समय जीविकोपार्जनमुखी रहेको कृषि क्षेत्रले क्रमशः व्यावसायिक चरित्र ग्रहण गरिरहेको देखिन्छ । सीमान्त वडाहरूमा (शहरको मुख्य केन्द्र बाहिर) कृषि जीविकोपार्जन तथा रोजगारीको मुख्य आधारका रूपमा रहेको छ । होलसेल बजार स्थानीय स्तरमै रहेका कारण बजारीकरणका लागि तुलनात्मक रुपमा सहज रहेको छ । पछिल्लो समय व्यावसायिक तरकारी खेतीमा आकर्षण बढेको देखिन्छ ।

३.१.२ समस्या तथा चूनौति

उर्वरशिल जमिनको व्यापकता रहेको यस क्षेत्रमा कृषि क्षेत्र संकुचित हुँदै गएको छ । विगत ३० वर्षमा कुल क्षेत्रफल मध्ये खेती गरिएको जमिन ५०.४ प्रतिशतबाट घटेर ४१ प्रतिशतमा आएको छ भने बाँझो जमिनको अनुपात २.२ प्रतिशतबाट बढेर करिव १२.२ प्रतिशत पुगेको छ । आन्तरिक बसाइसराइका कारण उच्च दरमा जनसंख्या वृद्धि, मुख्य शहरमा घना बस्ती, शहरोन्मुख क्षेत्रमा खेतीयोग्य जग्गाको घडेरीकरण तथा गाँउस्तरमा जग्गाको बढ्दो बाँझोकरणले गर्दा कृषि उत्पादनमा कमी एवम् आयातित खाद्य वस्तुको हिस्सा उच्च भई महानगरको आपूर्ति प्रणाली समेत चाप परेको छ। उत्पादित वस्तुलाई लामो समयसम्म भण्डारण गरी राख्नका लागि पर्याप्त चिस्यान केन्द्रको कमी रहेको छ । कृषि उपजको उत्पादन मुल्य र उपभोक्ता मुल्यबीच अन्तर उच्च रहने गरेको छ । स्थानीय सरकार र सम्बन्धित पक्षबाट अव्यवस्थित बजारको व्यवस्थापन र अनुगमन प्रभावकारी हुन नसक्दा कृषि उपजको बजारमा सीमित व्यवसायी र बिचौलियको एकाधिकार हुँदा कृत्रिम अभाव र मूल्य वृद्धिको समस्या समाधान निकै चुनौतिपूर्ण भएको छ ।

३.१.३ सोच

"व्यावसायिक, दीगो तथा उत्पादनशील कृषि र सम्मानित कृषक"

३.१.४ उद्देश्य

१. असंगठित किसानहरूलाई वर्गीकरण र संगठित गरी बहुउद्देश्यीय संस्थाहरूको विकासमार्फत् कृषिको व्यवसायीकरण गर्दै कृषि उद्यमहरूको प्रवर्द्धन गर्नु ।

२. कृषि सामग्रीको सहज उपलब्धतादेखि उत्पादित वस्तुको बजारीकरण र उपभोगसम्मका सबै अवयवहरूको सबलीकरण गरी सुदृढ मूल्य शृंखलासहितको समावेशी र उत्थानशील कृषि बजार प्रणालीको विकास गर्नु ।

३. कृषक, कृषि सहकारी र समुदायको क्षमता अभिवृद्धि गरी उच्च मूल्य प्रजातिका कृषि उपजहरूको व्यावसायिक खेती प्रवर्द्धन गरेर कृषिलाई पर्यटन उद्योगसँग जोड्नु ।

३.१.५ रणनीति

१. सामुहिक र सहकारी खेती प्रणालीलाई प्रवर्द्धन र प्रोत्साहन गर्ने,

२. कृषिमा सञ्चालिन विभिन्न खाले अनुदान र सहुलियतका कार्यक्रमहरूलाई एकीकृत गरी व्यवस्थापन गर्ने,

३. समावेशी मूल्य शृंखलाहरूको विकास र व्यावसायिक विस्तारमा जोड दिने,

४. संघ, प्रदेश र निजी क्षेत्रको समेत सहकार्यमा कृषि पूर्वाधारको विकासलाई तिब्रता दिने,

५. अध्ययन अनुसन्धान र प्रमाणका आधारमा रैथाने कृषि उपजको संरक्षण, संवर्द्धन र व्यवसायीकरण गर्ने,

६. पर्यटन बजारको मागअनुसारका कृषि उत्पादनहरूको प्रवर्द्धनमा जोड दिने ।

३.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

आवधिक योजना तथा कार्यक्रम तथा आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
प्रतिव्यक्ति खाद्यान्न उत्पादन	केजी	१६०	१७०	१८०	२००	२३०
आफ्नो आयको दुई तिहाइभन्दा वढी खानामा खर्च गर्ने जनसंख्याको	प्रतिशत	२०	१८	१५	१२	१०
सानास्तरका खाद्य उत्पादकहरूको औसत आय	रु हजार	८०	१००	११०	१२०	१३०
कृषि क्षेत्रमा संलग्न समूह र सहकारी	संख्या	४२७	४२७	४३०	४३५	४४०
कुल कृषि भूमिमध्ये खेति गरिएको भूमि	प्रतिशत	९०	९१	९२	९४	९५
स्थानीय उत्पादनले पूरा गर्ने तरकारी तथा कृषि उपजहरुको माग	प्रतिशत	५५	५५	५८	६२	६६
खाद्यान्न बालीको औसत उत्पादकत्व (प्रति हेक्टर)	मे.टन	३.५०	३.५०	३.६५	३.७०	३.८०
कुल तरकारी उत्पादन	मे.टन	३१२५०	३१०००	३२५००	३३०००	३३५००

३.१.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा कृषि उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार रहेको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट अनुमान				बजेटको स्रोत			
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	९६५५३	९२६९१	३८६२	०	६०८०१	३५१८८	५६४	०
२०८०/८१	९९३१७	९५३४४	३९७३	०	६०३३४	३८३२८	६५४	०
२०८१/८२	१०३३४१	९९२०८	४१३४	०	६०६४५	४१९३५	७६२	०

३.१.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको कृषि उपक्षेत्रको संक्षिप्त विवरण देहायअुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु. हजारमा)	अपेक्षित नतिजा
१	कृषि यान्त्रीकरण आयोजना	कृषिको लागत घटाई कृषि व्यवसायमा प्रोत्साहन गर्नु,	२०७९/८० देखि २०८१/८२ सम्म	१७३९२	कृषियोग्य भूमिमा ३०० यन्त्र उपकरण प्रयोगमा आउनेछ।
२	व्यवसायिक कृषि उत्पादन कार्यक्रम	कृषि क्षेत्रको व्यवसायीकरण, उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्नु,	सालबसाली	१८६६९०	उत्पादकत्व ३०% ले बृद्वी हुनेछ तथा व्यवसायिक कृषकहरु २०% ले बढ्नेछन्
३	कृषि बजारीकरण आयोजना	कृषि उपजको बजारको विकास र विस्तार गर्नु	२०७९/८० देखि २०८१/८२ सम्म	५४३८१	कृषि उपज संकलन केन्द्र २० र कृषि उपज वा किसान बजार १० वटा हुनेछन्।
४	कृषि प्रसार, संचार, प्रबिधि हस्तान्तरण तथा नियमन कार्यक्रम	आधुनिक प्रविधि तथा सूचनामा कृषकको पहुँच वृद्धि गर्नु	सालबसाली	४०७४८	मोबाइल एप्स् Pokhara Krishi व्यवस्थित हुने र १०० नयाँ प्रबिधि प्रदर्शन हुनेछन्

३.१.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

संघीय शासन प्रणाली अनुसार तीन तह बीच नीति, योजना तथा कार्यक्रम बीच सामाञ्जस्यता, समन्वय र सहकार्यमा कृषि पूर्वाधार, प्रविधि तथा सीप विकास हुनेछ। महानगरको ग्रामीण क्षेत्रमा वैदेशिक रोजगारबाट प्राप्त पूँजी कृषि व्यवसायमा परिचालन हुनेछ। बेरोजगार युवाहरु कृषिमा आधारित व्यवसायमा आकर्षिक हुनेछन्। कृषि, प्रविधि, मल, गुणस्तरीय बीउ तथा कृषि सामाग्री, भरपर्दो सिंचाई प्रणाली, कृषि प्रसार, कृषि भूमिको संरक्षण र एकीकृत व्यवस्थापन गर्न नसकिएमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुने जोखिम रहन्छ। यसैगरी कृषि क्षेत्रमा जलवायु परिवर्तन र प्रकोपको असरको जोखिम संभावना अधिक रहन सक्दछ।

३.२ सिंचाई

३.२.१ पृष्ठभूमि

पोखरा महानगर क्षेत्रमा सेती नदी सहित मर्दी, काली, विजयपुर, खुदी, फुस्रेलगायतका खोला र फेवा, बेगनास, रूपा लगायतका तालहरु सिंचाईका स्रोतका रुपमा रहेका छन्। प्रिसस्त सिंचाईका श्रोतहरु रहेको महानगरपालिकाको समथर भूभागमा विगतदेखि नै सिंचाईको राम्रो प्रबन्ध रहेको छ। यस क्षेत्रमा मित्र राष्ट्र चीन सरकारको सहयोगमा आधुनिक सेती नहरको निर्माण पश्चात अधिकांश फाँट र टारहरूमा समेत सहज सिंचाईको पहुच स्थापना भएको थियो। समुदाय र स्थानीय उपभोक्ता समितिमार्फत् सञ्चालित विजयपुर, बेगनास, फेवालगायतका सिंचाई प्रणालीहरु रहेका छन्। कुल कृषियोग्य भूमिमध्ये करिब ५७ प्रतिशत क्षेत्रमा बाह्रै महिना नियमित सिंचाई सुविधाको पहुँच रहेको छ। सिंचाई सुबिधा विस्तारका लागि सबै तहका सरकारहरुको साथ तथा सहयोग हुँदै आएको छ। हाल सिंचाईमा थोपा सिंचाई लगायतको आधुनिक प्रविधिको उपयोगमा विस्तार हुँदै गएको छ।

३.२.२ समस्या तथा चुनौति

महानगर क्षेत्रमा रहेका सेती, फेवा, बेगनास र विजयपुर जस्ता ठूला सिंचाई प्रणालीहरु उर्वर कृषि भूमि र विशाल फाँटहरू मासिँदै जाँदा प्रयोगविहीन बन्दै गएका छन्। यस क्षेत्रको भिरालो ग्रामीण उचित सिंचाई सुविधाको कमी रहेको छ। खेती गरिएको जमिनको ४३ प्रतिशत क्षेत्रमा सिंचाई सुबिधाको कमी रहेको छ। सिंचाई सुबिधाको न्यायोचित वितरण तथा सहज उपलब्धतामा कमी रहेको छ। सिंचाई आयोजनाको दीगो

उपयोग, मर्मतसम्भार र समुचित व्यवस्थापनमा कमी रहेको छ । समथर फाँट भन्दा माथिको सुख्खा क्षेत्रमा सिंचाई सुविधाका लागि वैकल्पिक सिंचाई सुबिधाको व्यवस्था हुन सकेको छैन ।

३.२.३ सोच

"व्यवस्थित तथा दीगो सिंचाई"

३.२.४ उद्देश्य

१. महानगर क्षेत्रमा सञ्चालनमा रहेका नहर तथा सिंचाई प्रणालीहरूको समुचित संरक्षण, संवर्द्धन र व्यवस्थापन गरेर दीगो तथा लाभदायी उपयोग गर्नु ।

२. प्रविधिमा आधारित नयाँ आयोजनाहरूको विकास सिंचाई सुविधा नपुगेका ग्रामीण तथा पहाडी क्षेत्रमा सर्वसुलभ सिंचाई सुनिश्चित गर्नु ।

३.२.५ रणनीति

१. महानगरमा भएका प्राकृतिक सिंचाईका स्रोत र मुहानहरूको संरक्षण र संवर्द्धन गर्ने ।

२. महानगरको समथर भूभागमा भएका ठूला नहर र सिंचाई प्रणालीहरूको संरक्षण र दीगो सदुपयोग गर्ने ।

३. सिंचाई सुविधा नपुगेका ग्रामीण र भिरालो क्षेत्रमा लिफ्ट तथा अन्य प्रविधिमा आधरित सिंचाई प्रणालीको प्रवर्द्धन गर्ने ।

४. साना तथा मझौला सिंचाई आयोजना विकास तथा व्यवस्थापनमा महानगर र समुदायको साझेदारी प्रवर्द्धन गर्ने

३.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

आवधिक योजना तथा कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरणको अगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
कुल खेतीयोग्य भूमिमध्ये वर्षैभरी सिंचाई सुविधा उपलब्ध भूमि	प्रतिशत	५७	५९	६२	६५	७०
सूचारु सिंचाई आयोजना	संख्या	४८	५०	५४	५८	६०

३.२.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा पशुपालन उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट अनुमान				बजेटको स्रोत			
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	८७७८	४३९	८३३९	०	८७७८	०	०	०
२०८०/८१	९०२९	४५१	८५७७	०	९०२९	०	०	०
२०८१/८२	९३९५	४७०	८९२५	०	९३९५	०	०	०

३.२.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहायअुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क.सं.	कार्यक्रम /आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु हजारमा)	अपेक्षित नतिजा
१	सिंचाई संरचना निर्माण तथा मर्मत संभार कार्यक्रम	बर्षभरी सिचाई सुबिधा विकास र विस्तार गर्नु	सालबसाली	२७२०१	कुल खेति योग्य जमिनको ५० % क्षेत्रमा सिचाई सुबिधा बिस्तार हुनेछ ।

३.२.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

संघीय शासन प्रणाली अनुसार तीन तह बीच नीति, कार्यक्रम बीच सामाञ्जस्यता, समन्वय र सहकार्यमा पूर्वाधार, प्रविधि तथा सीप विकास हुनेछ । वैदेशिक रोजगारबाट प्राप्त पूँजी सिंचाई क्षेत्रमा विस्तार हुनेछ र वेरोजगार युवाहरुलाई कृषिमा आधारित व्यवसायमा आकर्षिक हुनेछन् । प्रविधि तथा नविनतम खोज ताथ विकास गरेर सिंचाई व्यवस्थापन गर्न नसकिएमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुने जोखिम रहन्छ ।

३.३ पशु विकास

३.३.१ पृष्ठभूमि

पशुपन्छी पालन पोखरा क्षेत्रको प्रमुख आर्थिक गतिबिधि मध्ये एक हो । यस क्षेत्रमा परम्परागत तथा व्यावसायिक रुपमा पशुपन्छी पालनको अभ्यास भइरहेको छ । गाई-भैसी, बाखा, बंगुर, लोकल तथा उन्नत जातका कुखुरापालनका लागि उपयुक्त हावापानी बजारको सुबिधा उपलब्ध रहेको छ । पशुपन्छी क्षेत्रको विकासका लागि सरकारीस्तरबाट कार्यालय तथा सेवा केन्द्र सञ्चालन भएका छन् भने निजी क्षेत्रबाट पनि यस्तो सेवा उपलब्ध हुँदै आएको छ । सरकारी स्तरबाट पशु प्रजनन केन्द्र एव मत्स्य विकास केन्द्र स्थापना भई सञ्चालनमा रहेका छन् । उन्नत जातका पशुपन्छीको बीउ (चल्ला तथा पाडा, बाच्छा) उत्पादन गरेर कृषकहरूलाई सुलभ मूल्यमा उपलब्ध गराउने उद्देश्यले पशु प्रजनन केन्द्र स्थापना गरिएको छ भने मत्स्य विकास केन्द्रमार्फत व्यावसायिक माछापालन प्रवर्द्धनका कार्यहरु हुँदै आएको छन् । माथिल्लो भेगमा अधिक पानी पर्ने क्षेत्र भएकोले चरन क्षेत्र र डाले घाँसको उपलब्धता रहेको छ । समथर भेगमा अधिक अन्नबाली हुने भएकोले पराल लगायतको कृषिजन्य अवशेष पशु आहारको रुपमा उपलब्ध रहेको छ । मासु तथा दुधजन्य उत्पादनको लागि बजारको सहज उपलब्धता रहेको छ । दूध अन्डा र मासुमा महानगर आत्मनिर्भर उन्मुख भइरहेको यस क्षेत्रमा गाई-भैंसी, बाखा, बंगुर कुखुरा कालिज आदिको व्यावसायिक उत्पादन वृद्धि हुँदै गएको छ । पशुजन्य उत्पादन (खासगरी दूध, अण्डा, माछा र मासु) को मागसमेत बढ्दै गएको छ भने पछिल्ला दिनमा स्थानीय उत्पादनमा आत्मनिर्भरता उन्मुख रहेको छ । पशुपालन गर्ने कृषकका लागि महानगरले तालिम, प्राविधिक सहयोग, अनुदान सहयोग प्रदान गर्नुका साथै पशु बिमा र सहुलियत ऋण कार्यक्रममार्फत् कृषकलाई प्रोत्साहनका गतिबिधि सञ्चालनमा रहेका छन् ।

३.३.२ समस्या तथा चूनौति

वैदेशिक रोजगारी तथा अन्य रोजगारको तुलनामा पशुपन्छीजन्य व्यवसायमा आकर्षणको कमी रहेको छ। बजार मूल्यको अस्थिरता, महामारी एवम् उत्पादन मूल्य र उपभोक्ता मूल्यबीचको अन्तर उच्च रहने गरेको छ ।

व्यवस्थित र व्यावसायिक रूपमा पशुपालन गर्ने कृषकलाई पशुसेवा सम्बन्धमा प्राविधिक सेवा तथा परामर्श र सहयोगको कमी रहेको छ । पशु आहारका लागि स्थानीय रूपमा दाना तथा घाँसको उत्पादनमा कमी रहेको छ । उन्नत नश्लका पशुपन्छीपालन, पशुपन्छीका लागि बिमा अनुदान, सहुलियतपूर्ण पशु पालन ऋणको व्यवस्थामा कमी हुनुका साथै पशुपालनमा समेत मासु, दूध, अण्डामा आत्मनिर्भर हुन सकेको छैन । पशुपालन

व्यवसायमा युवा उद्यमशीलताका लागि उत्प्रेरणा तथा आकर्षक कार्यक्रमको अभावमा केवल निर्वाहमुखी पशुपालनको अभ्यासको व्यापकता रहेको छ । पशुआहारका लागि उन्नत घाँसको बीउ तथा डालेघाँसको उत्पादनमा कमी रहेको छ ।

३.३.३ सोच

"आधुनिक, दीगो तथा उत्पादनशील पशुपालन र व्यवसायीक कृषक"

३.३.४ उद्देश्य

१. पशुपालनलाई मर्यादित र सम्मानजनक पेसा र नाफमूलक व्यवसायका रूपमा स्थापित गर्न महानगर, कृषक समूह, कृषि सहकारी र व्यवसायीहरूको क्षमता विकास गर्नु ।
२. ठूलो स्तरमा व्यवसायिक एवम् व्यवस्थित पशुपालनका लागि महानगरपालिकाभित्र सम्पूर्ण पूर्वाधारसहितका पकेट क्षेत्रहरूको विकास गर्नु ।
३. पशुपालन क्षेत्रका मूल्य शृंखलाहरू सबलीकरण गरी रोजगारी र आयआर्जनको अवसर विस्तार गर्नु ।

३.३.५ रणनीति

१. पशुपालन व्यवसायसम्बन्धी आवश्यक प्राविधिक ज्ञान तथा सूचना केन्द स्थापना गरी सेवा प्रदान गर्ने ।
२. स्थानीय प्रजातिका पशुपन्छीहरूको संरक्षण र संवर्दन गरी मासु एवम् दूध उत्पादन वृद्धि गर्ने ।
३. स्थानीय हावापानी, भूबनोट, प्राकृतिक स्रोत र बजारको आधारमा व्यावसायिक पकेट क्षेत्र निर्माण गर्ने ।
४. पशुपालन र सम्वन्धीत क्षेत्रका लागि व्यवस्थित पूर्वाधारहरू पीपीपी मोडलमा स्थापना र सञ्चालन गर्ने ।
५. पशुपालन प्राविधिक सेवा केन्द्रको स्थापना एवम् भौतिक पूर्वाधार र जनशक्ति विकास गर्ने
६. पशुजन्य उत्पादनको प्रशोधन र गुणस्तर परीक्षण गरी उद्यमशीलता तथा बजारीकरण सुनिश्चितता गर्ने ।

३.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

आवधिक योजना तथा कार्यक्रम तथा आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
व्यावसायिक पशुपालनमा संलग्न कृषक	संख्या	४०४	४१०	४२५	४४७	४७५
व्यवसायिक फर्मको संख्या	संख्या	४३०	४४३	४५०	४६०	५००
बार्षिक दुधको उत्पादन	मे.टन	२९२१२	२९२१२	३१३५	३२००	३५००
बार्षिक मासु उत्पादन	मे.टन	६३६४	६३६४	७०००	७५००	८०००
बार्षिक अण्डा उत्पादन (हजारमा)	संख्या	६३५२१	६३५२१	७००००	८००००	१००००
वार्षिक उन उत्पादन	मे.टन	५	५	१०	१५	२०
छाला उत्पादन	संख्या	२०५००	२०५००	२५०००	३००००	३५०००

३.३.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा पशुपालन उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट अनुमान				बजेटको स्रोत			
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	४३८८८	४२१३२	१७५६	०	३०४०१	१३४८७	०	०
२०८०/८१	४५१४४	४३३३८	१८०६	०	३०१६७	१४९७७	०	०
२०८१/८२	४६९७३	४५०९४	१८७९	०	३०३२२	१६६५१	०	०

३.४.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहायअुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क.सं.	कार्यक्रम /आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु हजारमा)	अपेक्षित नतिजा
१	व्यावसायिक पशुपंछी उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रम	पशुपन्छी जन्य उत्पादनमा वृद्धि गरी आत्मनिर्भर बनाउनु	सालबसाली	१०३३५६	पशुपन्छीजन्य उत्पादन १०% ले बृद्धी हुनेछ ।
२	पशुपंक्षी उपचार, प्रसार सूचना तथा प्रविधि हस्तान्तरण तथा नियमन कार्यक्रम	पशुपन्छी उपचार सेवा, प्राविधिक ज्ञान, प्रविधि विकास र विस्तार गर्नु	सालबसाली	३२६४९	व्यवसायिक कृषक र पशुपंक्षीजन्य उत्पादनमा आधारित व्यवसायमा २० प्रतिशतले वृद्धि हुनेछ ।

३.३.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

संघीय शासन प्रणाली अनुसार तीन तह बीच नीति, कार्यक्रम बीच सामाञ्जस्यता, समन्वय र सहकार्यमा पूर्वाधार, प्रविधि तथा सीप विकास हुनेछ। वैदेशिक रोजगारबाट प्राप्त पूँजी पशुपंक्षीपालन व्यवसायमा परिचालन हुनेछ र वेरोजगार युवाहरुलाई कृषिमा आधारित व्यवसायमा आकर्षिक हुनेछन् । प्रविधि, पशु प्रसार, चरण क्षेत्र र आहार, पशुपंक्षी उपचार एकीकृत व्यवस्थापन गर्न नसकिएमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुने जोखिम रहन्छ ।

३.४ उद्योग तथा व्यापार

३.४.१ पृष्ठभूमि

गण्डकी प्रदेशको औद्योगिक तथा व्यापारिक शहरका रुपमा परिचित पोखरा नगरमा लघु, साना, मझौला तथा ठूला उद्योगहरु र सबैस्तरका व्यापार व्यवसाय सञ्चालनमा रहेका छ । करिव ५०० भन्दा बढी उद्योग सञ्चालनमा रहेको औद्यागिक क्षेत्र रहेको छ। प्रदेश सरकारले महानगरपालिकासँगको समन्वयमा वडा नम्बर ३२ र ३३ मा ठूलो (करिब १६७ हेक्टर) क्षेत्रफलमा औद्योगिक क्षेत्र निर्माण गर्ने योजना बनाएको छ। उत्पादन, प्रशोधन तथा निर्माण क्षेत्रसँग सम्बन्धित उद्योगहरू र थोक तथा खुद्रा व्यापारले यस क्षेत्रको अर्थतन्त्रलाई चलायमान बनाएको छ। राष्ट्रिय आर्थिक गणना २०७५ ले प्रस्तुत गरेको तथ्यांकअनुसार पोखरामा करिब ६५ प्रतिशत व्यावसायिक एकाई उद्योग तथा व्यापार क्षेत्रका रहेका छन् । उद्योग-व्यवसाय तथा व्यापार क्षेत्रले कृषिको प्रवर्द्धन (पश्च सम्बन्ध) र पर्यटन तथा आतिथ्य क्षेत्रलाई स्थानीय बजारबाट वस्तु तथा सामग्रीहरू प्राप्त गर्न सहजीकरण (अग्र सम्बन्ध) मजबुत बनाउन सहयोग गरेको छ। पोखरा महानगरपालिका तथा निजी क्षेत्रले यसअघि नै यस दिशामा परियोजना सुरु गरिसकेका छन् ।

३.४.२ समस्या तथा चूनौति

मुलुकको आर्थिक तथा राजनीतिक परिस्थिति एवम् महामारीका कारण उद्योग तथा व्यापार क्षेत्र नकारात्मक रुपमा प्रभाबित हुने गरेको छ। यस क्षेत्रमा प्रयाप्त प्रोत्साहनमा कमी, दक्ष जनशक्तिको कमी र पुँजीको कमीले उद्योग तथा व्यवसायको विस्तारको गतिलाई कमजोर तुल्याएका कारण गुणस्तरीय एवम् प्रतिस्पर्धी वस्तु तथा सेवा उत्पादन हुन सकेको छैन । औद्योगिक क्षेत्रको विकासका लागि आवश्यक योजना तयार भएका छैन भने सरकारी तवरबाट सहज वातवरण तयार हुन सकेको छैन। सरकारी कार्यालयहरूको कार्यसम्पादनमा ढिलासुस्ती, झन्झटिलो प्रक्रियाका कारण पनि नयाँ लगानी, उद्यमशीलता र व्यवसाय गर्ने वातावरणमा उल्लेख्य सुधार हुन सकेको छैन । व्यवसाय दर्ता, सञ्चालन तथा कर प्रणालीमा अझै प्रक्रियागत जटिलता कायम रहेको छ । औद्योगिक फोहोर व्यवस्थापन चुनौतिपूर्ण हुँदै गएको छ ।

३.४.३ सोच

"वातावरणमैत्री, दीगो, रोजगारमूलक र उत्पादनशील उद्योग व्यवसायको सिर्जना र विकास"

३.४.४ उद्देश्य

१. महानगरपालिकाका उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति व्यवस्थापनसम्बन्धी नीति नियम तथा रणनीति तयार गरी जिम्मेवार उत्पादन र उपभोग अभ्यास प्रवर्द्धन गर्नु ।

२. महानगरपालिका, सहकारीहरू, समुदाय तथा निजी क्षेत्रको सहकार्यमा उद्यमशीलता प्रवर्द्धन र पुँजी निर्माण गरी सूचना प्रविधि र युवामैत्री नमुना उद्योगहरू प्रवर्द्धन गर्नु ।

३. महानगरको सामाजिक, सांस्कृतिक र पर्यावरणीय सौन्दर्यलाई प्रतिकूल असर नगर्ने हरित र वृत्ताकार अर्थतन्त्रको प्रवर्द्धन गर्न निजी क्षेत्रलाइ सहजीकरण र प्रोत्साहन गर्नु ।

३.४.५ रणनीति

१. उद्योग व्यवसाय तथा व्यापार क्षेत्रको प्रवर्द्धन र संवर्द्धनका लागि महानगरमा कानुनी र संस्थागत संयन्त्र निर्माण गर्ने ।

२. दीगो तथा जिम्मेवार उत्पादन, वितरण र उपभोग अभ्यास प्रवर्द्धन र प्रोत्साहन गर्ने ।

३. आत्मनिर्भरता उन्मुख अर्थतन्त्र निर्माणमा निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गर्न सार्वजनिक निजी साझेदारीलाई थप प्रभावकारी बनाउने ।

४. प्रदेश सरकार र अन्य स्थानीय तहहरू सँगको सहकार्यमा युवा जनशक्तिलाई उद्यमशील, सृजनशील र जिम्मेवार नागरिक बन्ने वातावरण प्रवर्द्धन गर्ने ।

५. नवीकरणीय ऊर्जा, फोहोरमैला प्रशोधन र पुन:प्रयोगमा आधारित उद्योगहरूको विकास गरि वृत्ताकार अर्थतन्त्रको प्रवर्द्धन गर्ने ।

६. पर्यटन क्षेत्रको मागअनुसारका वस्तु उत्पादन गर्ने र स्थानीय कच्चापदार्थमा आधारित उद्योग प्रवर्द्धनमा जोड दिने ।

३.४.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

आवधिक योजना र कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरणमा उल्लिखित आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएकोछ :

सूचक	एकाई	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
उद्योग व्यवसाय क्षेत्रमा रोजगार व्यक्ति	जना	९०२१३	९२५३०	९९५००	१०१०००	११०२००
महानगरमा दर्ता भएका उद्योग व्यवसाय	संख्या	१२६५२	१२७००	१३०००	१४०००	१५०००
व्यवसाय करबाट संकलित राजस्व	रु.हजारमा	६६७४२	५८४३६	८७१२०	९५८३२	१०५४१
सञ्चालित औद्यौगिक तथा व्यापार मेला	पटक	१	२	३	३	३
व्यवसायिक क्षेत्रको वार्षिक उत्पादन (कुल मूल्य अभिवृद्धि)	रु. लाखमा	५३३८९०	५५१४२७	६०४०५०	६५०१०५	७२५०३०

३.४.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा उद्योग तथा व्यापार उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट अनुमान				बजेटको स्रोत			
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	१०५३३१	२१०६६	८४२६५	०	६०८०१	४२२७३	२२५६	०
२०८०/८१	१०८३४५	२१६६९	८६६७६	०	६०३३४	४५३९३	२६१८	०
२०८१/८२	११२७३६	२२५४७	९०१८९	०	६०६४५	४९०४५	३०४७	०

३.४.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहायअुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क.सं.	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु हजारमा)	अपेक्षित नतिजा
१	लघु, घरेलु तथा साना उद्योग प्रबर्द्धन कार्यक्रम	क्षमता अभिब्रिद्वी, उत्पादकत्व बृद्वी भै स्थानिय अर्थतन्त्रमा योगदान गर्ने	सालबसाली	२५९०९३	व्यावसायिक क्षेत्रको उत्पादन र रोजगारीमा २० प्रतिशतले वृद्धि हुनेछ ।
२	ब्यापार ब्यबसाय प्रबर्दन कार्यक्रम	अनुकुल वातावरण सिर्जना गरि गुणात्मक ब्यबसाय बृद्वी गर्ने	सालबसाली	६७३१९	व्यवसाय करबाट संकलित राजस्वमा २५ प्रतिशतले वृद्धि हुनेछ ।

३.४.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

संघीय शासन प्रणाली अनुसार तीन तह बीच नीति, कार्यक्रम बीच सामाञ्जस्यता, समन्वय र सहकार्यमा पूर्वाधार, प्रविधि तथा सीप विकास हुनेछ। वैदेशिक रोजगारबाट प्राप्त पूँजी उद्योग तथा व्यवसायमा परिचालन हुनेछ र वेरोजगार युवाहरुलाई कृषि तथा गैर कृषिमा आधारित व्यवसायमा आकर्षिक हुनेछन् ।

३.५ पर्यटन विकास

३.५.१ पृष्ठभूमि

पोखराको नेपालका उत्कृष्ट पर्यटकीय गन्तव्यका रुपमा रहेको विश्व बजारमा सुपरिचित क्षेत्र हो । अन्नपूर्ण हिमालको सन् १९५० मा भएको सफल आरोहणपश्चात् (१९५१ देखि) मात्र नेपालमा व्यावसायिक पर्यटन उद्योगको विकास र विस्तार सुरुवात भएको मानिन्छ । पर्वतारोहण, पदयात्रा, होम स्टे, दृष्यावलोकन, प्याराग्लाइडिङ्ग र धार्मिक स्थल यस क्षेत्रमा आउने पर्यटकका लागि प्रमुख आकर्षण हुन् । अन्नपूर्ण तथा माछापुच्छ्रे हिमाल, अन्नपूर्ण संरक्षण क्षेत्र, फेवा ताल, बेगनास ताल लगायतका तालहरु र अन्य रमणीय स्थलहरुका कारण पोखरा अनुपम प्राकृतिक शौन्दर्यले भरिपूर्ण क्षेत्र हो। पर्यटन क्षेत्रको प्रवर्द्धनका लागि पोखरामा पर्यटन कार्यालय र नेपाल पर्यटन बोर्डको क्षेत्रीय कार्यालय स्थापना भएको छ। निजी क्षेत्रबाट पर्यटन विकास तथा प्रवर्द्धन गर्ने हेतुले २०५३ सालमा पोखरा पर्यटन परिषद्को स्थापना गरी पर्यटनसम्बन्धी प्रवर्द्धनात्मक गतिविधि सञ्चालन गर्दै आएको छ। यसैगरी, निजी क्षेत्रबाट होटल, रेस्टुरेन्ट, ट्राभल्स तथा ट्रेकिङ एजेन्सीहरूले पर्यटकीय सेवा सुविधासम्बन्धी गतिविधि सञ्चालन हुँदै आएका छन् । पोखरा-दिल्लीसम्मको सडक यातायात तथा देशका प्रमुख शहरहरुसम्मको सडक यातायात सुबिधा, संघीय राजधानी काठमाण्डौं, चितवन, भैरहवा, नेपालगञ्ज र विराटनगर जस्ता शहरहरुसँग सिधा हवाई यातायात सेवा उपलब्ध रहेको छ। निर्माणको अन्तिम

चरणमा पुगेको अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल, विभिन्न शहरहरूसँग भगिनी सम्बन्ध स्थापना र स्तरीय होटल तथा रेस्टुरेन्टहरू, संगठित पर्यटन व्यवसायी क्षेत्र यसका सबल पक्षहरू हुन् । पोखराको पर्यटनको बजारीकरणमा विद्युतीय सूचना प्रविधिको उपयोगबाट सहज हुँदै गएको छ ।

पोखराका प्राचीन धार्मिक सम्पदाका रूपमा विन्ध्यवासिनी, ताल वाराही, भद्रकाली, नारायणस्थान, भलामस्थित हरिहर आश्रमजस्ता विभिन्न देवदेवीका मन्दिरहरु छन् । पोखराको शहरी विकाससँगै राममन्दिर, केदारेश्वर, गुप्तेश्वर र विभिन्न बौद्ध गुम्बा तथा स्तुपाका साथै मस्जिद र चर्चसमेत बन्दै आएका छन् । ढुंगेसाँघु, रामघाट, बाराहीघाट, बाटुलेचौरलगायतका स्थानमा परम्परागत स्थानीय मेला तथा जात्रा लाग्ने गरेको छ ।

ऐतिहासिक सम्पदाका रूपमा कास्कीकोटमा शाह वंशीय राजाको पुरानो दरबार रहेको छ भने दरवार रहेको क्षेत्रमा कालिका मन्दिर, देवीथान, बलि दिने स्थान (मौला), पुरानो दरबार र गढी रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी, सराङकोट, अर्मलाकोट, काहुँकोट, ठूलाकोट, पुम्दीकोट लगायतकाससाना गढी पोखरा उपत्यकाको वरिपरि रहेका छन् । दक्षिणतर्फ तत्कालीन तनुङ्गे ढोर खाँड राजाको ऐतिहासिक दरबारको भग्नावशेष रजस्थल क्षेत्र रहेको छ ।

धार्मिक, ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक सम्पदाहरुका कारण सुपरिचित पोखरा क्षेत्र ऐतिहासिक कालदेखि गुरुङ मगरहरूको बाहुल्य रहेको क्षेत्रमा मौलिक भाषा, कला तथा संस्कृति जीवन्त रहेको छ । जसमध्ये नेपालकै लोकप्रिय मौलिक गीत र नाचहरू पर्छन् । हाल यस क्षेत्रमा करिब ८० जनजातिको बसोबास रहेको छ । पोखराको प्राकृतिक सौन्दर्यलाई बिम्बित हुने गरी सयौं लोक तथा दोहोरी गीतहरू रचना र प्रकाशन भएका छन् भने सङ्गीत उद्योगमा पनि व्यापक विस्तार हुँदै गएको छ। धार्मिक रुपमा हिन्दू तथा बौद्ध धर्मावलम्बीहरूको बाहुल्य रहेको पोखरा उपत्यकाको वडा नम्बर १२ र १३ मा मुस्लिम समुदायको समेत पुरानो बस्ती रहेको छ कला संस्कृति र मौलिक सम्पदाको संरक्षण र संवर्द्धनको आवश्यकता महसुस गरेर महानगरपालिकाले पोखरा प्रज्ञा प्रतिष्ठान गठन गरेको छ ।

३.५.२ समस्या तथा चूनौति

मौसमी एवम् अस्थिर प्रकृतिको पर्यटकीय आगमन, अपर्याप्त पूर्वाधार तथा पर्यटकीय सेवा र पर्यटकीय क्षेत्रमा अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा पोखराको पर्यटन विकासका प्रमुख समस्याहरु हुन् । पोखरा देखि ग्रामीण पर्यटकीय केन्द्रसम्म जोड्ने पक्की एवम् सुरक्षित सडक निर्माण एवम् नियमित यातयातको कमी रहेको छ । कोभिड १९ लगायतका महामारी र प्राकृतिक प्रकोपको कारण समय समयमा पर्यटकीय क्षेत्रमा नकारात्मक असर पर्ने गरेको छ । पछिल्लो पटक कोभिड १९ को महामारीका कारण करिव ६० प्रतिशत मजदुर र ३० प्रतिशत व्यवसायीहरू पर्यटन व्यवसायबाट नै पलायन भएको देखिन्छ । संख्यात्मक रूपमा बढ्दै गएका पर्यटकीय सेवा प्रदायकहरूबीच अस्वस्थ प्रतिस्पर्धाले सेवाको मूल्यमा अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा सिर्जना भएकाले होटल व्यवसायीहरूलाई व्यवसायमा टिक्न हम्मे हम्मे पर्ने गरेको छ । पोखरामा रहेका ताल, सिमसार र सार्वजनिक जमीनको संरक्षण एवम् व्यवस्थापनमा कमीका कारण अतिक्रमण एवम् प्रदुसणको जोखिममा परेका छन् । यस क्षेत्रका छहरा, गुफा, पहरा, ऐतिहासिक मन्दिर, दरबारको भग्नावशेष आदिको संरक्षण, व्यवस्थापन र सौन्दर्यीकरण गरी पर्यटन विकास गर्ने दिशामा आवश्यक पहल हुन सकेको छैन । पर्यटन प्रवर्द्धनमा स्थानीय सरकार, नेपाल पर्यटन वोर्ड एवम् निजी क्षेत्रका उद्योग वाणिज्य, पर्यटन विकासमा संलग्न सामुदायिक तथा व्यवसायी संघसंस्थाहरूबीच उपयुक्त ब्रान्डसहित प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रममा सहकार्यका लागि आवश्यक पहलकदमीको कमी रहेको छ ।

कास्कीकोटका तत्कालीन राजाहरूको हिउँदकालीन दरबार रहेको पोखरा महानगरपालिका-१६ स्थित बाटुलेचौर क्षेत्रमा त्यसलाई पुष्टि गर्ने भग्नावशेष एवम् पुरातात्विक सम्पदाको उचित संरक्षण र अध्ययन-अनुसन्धान हुन सकेको छैन । नेपालमा पर्यटन विकासको ढोका खोलेको मानिने पोखराको उत्तरतर्फका आदिवासी जनजातिहरूको भाषा र कला संस्कृति पर्यटनको विकाससँगै आधुनिक बन्दै गएको र आम मानिसको जीवनशैलीमा आएको

परिवर्तनका कारण लोप हुने जोखिम रहेको छ । परम्परागत कला तथा भाषा संस्कृतिको संरक्षण र संवर्द्धनमा यथोचित पहलमा कमी रहेको छ। पोखराको धार्मिक सम्पदा, कला तथा भाषा संस्कृतिबारे चासो राख्ने पर्यटकका लागि आवश्यक जानकारीको कमी रहेको छ । पोखराको मुटुमा रहेको पुरानो शहर (नेवार बस्ती) गणेश टोल, भैरव टोल आदि क्षेत्र उचित संरक्षण र व्यवस्थापनको अभावमा भद्दा र कुरूप हुँदै गएको छ । खासगरी युवा वर्गमा पुरानो रैथाने भाषा, कला र सांस्कृतिक परम्पराका साथै ऐतिहासिक सम्पदाप्रति आकर्षण घट्दै जानु र आधुनिकताका नाममा विभिन्न विदेशी संस्कृतिको नक्कल र विकृति मौलाउँदै जानु यस क्षेत्रको समुचित संरक्षण र संवर्द्धनका लागि सबैभन्दा ठूलो चुनौतिका रुपमा देखा परेको छ ।

३.५.३ सोच

"देशकै पर्यटकीय गन्तव्य"

३.५.४ उद्देश्य

१. पर्यटन व्यवसायलाई प्रवर्द्धन गर्न महानगरपालिकामा कानुनी र संस्थागत संरचना निर्माण तथा आवश्यक योजनाहरू तर्जुमा गरी पर्यटन उद्योगको दीगो विकास र उत्थानशीलता वृद्धि गर्नु ।

२. बदलिँदो परिवेशअनुसार पर्यटन उद्योगको विकास र विस्तारका लागि आवश्यक भौतिक, सामाजिक र सांस्कृतिक पूर्वाधारहरूको विकास एवम् विस्तार गर्नु ।

३. पोखरालाई विश्व पर्यटन गन्तव्यको प्रमुख केन्द्रमध्ये एकका रूपमा विकास गरी स्थानीय स्तरमा आकर्षक रोजगारी तथा आयआर्जनका अवसरहरू विस्तार गर्नु ।

४. पोखराका धार्मिक, सांस्कृतिक तथा ऐतिहासिक कला र सम्पदाहरूको संरक्षण र संवर्द्धन गर्नु ।

५. पोखराका रैथाने कला, भाषा र संस्कृतिहरूलाई मर्यादित र सम्मानजनक रूपमा पर्यटन उद्योगसँग जोडेर स्थानीय समुदायको जीवनस्तर सुधारका लागि उपयोग गर्नु ।

३.५.५ रणनीति

१. पर्यटन विकासका लागि उपयुक्त नीतिगत तथा संस्थागत संरचनाको स्थापना गरी परिचालन गर्ने ।

२. पर्यटन उद्योग सम्बद्ध निजी संघसंस्था र अन्य सरोकारवालाहरूसँगको सहकार्यमा पर्यटकीय सेवाको गुणस्तर सुधार तथा प्रवर्द्धनका लागि आवश्यक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

३. संघ तथा प्रदेश सरकारसँगको समन्वय र सहकार्यमा पर्यटन उद्योगको विकास तथा विस्तारका दृष्टिले रणनीति महत्वका पूर्वाधारहरू (सडक, विमानस्थल, पुल आदि) विकासमा जोड दिने ।

४. छिमेकी स्थानीय तहहरू, निजी व्यावसायिक संघ/संस्थाहरू र समुदायको सहकार्यमा पर्यटकीय स्थल र पूर्वाधारहरूको संरक्षण संवर्द्धन र विस्तार गर्ने ।

५. संघ, प्रदेश, गैसस, निजी क्षेत्र, अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थाहरूसँगको साझेदारीमा विश्व पर्यटन बजारमा पोखराको प्रवर्द्धन गर्ने ।

६. निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा पोखरामा आन्तरिक पर्यटनको प्रवर्द्धन गर्न विशेष कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।

७. सबै जातजाति र धर्म सम्प्रदायहरूप्रति कुनै भेदभाव नगरी उचित सम्मान, संरक्षण र संवर्द्धन गर्ने ।

८. विभिन्न नाममा भित्रिएका विकृतिहरूको नियमन र नियन्त्रण गर्दै युवा वर्गलाई परम्परागत कला संस्कृति र रैथाने भाषाप्रति आकर्षित र दीक्षित गर्दै लैजाने ।

९. रैथाने कला (गीत नृत्य आदि) संस्कृति (पर्व, महोत्सव आदि) को समुचित व्यवस्थापन र प्रवर्द्धन गर्ने ।

१०. ऐतिहासिक र पुरातात्विक सम्पदाहरूको संरक्षण र संवर्द्धन गर्ने ।

३.४.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

आवधिक योजना र कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरणमा उल्लिखित आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएकोछ :

सूचक	एकाई	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
पोखरा भ्रमण गर्ने पर्यटक (बार्षिक)	संख्या	३०००००	८०००००	९०००००	१०००००	१२०००००
व्यवस्थित र स्तरीय पर्यटकीय स्थल तथा सम्पदा	संख्या	१०	१०	१२	१३	१५
व्यवस्थित पार्क/उद्यान, पिकनिक र हाइकिङ स्थल	संख्या	३	३	५	६	१०
व्यवस्थित होमस्टे र पर्यटकीय गाउँ	संख्या	९	९	१०	११	१२
पर्यटकको औसत बसाई अवधी	दिन	१.०	१.५	२.०	२.०	२.५
बिदेशी पर्यटकको दैनिक औसत खर्च	अमेरिकी डलर	१०	१०	१३	१५	१८

३.५.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा पर्यटन तथा संस्कृति उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट अनुमान				बजेटको स्रोत			
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	६१४४२९	१२२८९	६०२१४०	०	१२१६०३	४८६०५७	६७६९	०
२०८०/८१	६३२०१५	१२६४०	६१९३७५	०	१२०६६९	५०३४९३	७८५३	०
२०८१/८२	६५७६२७	१३१५३	६४४४७५	०	१२१२९०	५२७१९७	९१४०	०

३.५.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहायअुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र. सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु हजारमा)	अपेक्षित नतिजा
१.	कोमागाने पार्क निर्माण आयोजना (गौरव)	पर्यटकीय सुविधाको विकास र विस्तार गर्नु	२०७९/८० देखि ८२/८३ सम्म	१००००००	निर्माण सम्पन्न भई वार्षिक ४ लाख पर्यटकले अवलोकन गर्नेछन ।
२.	लेक टु लेक साइकल रुट निर्माण (गौरव)	पर्यटकीय सेवा र सुविधा विस्तार गर्नु	२०७९/८० देखि ८२/८३ सम्म	१०००००	८५ कि.मि. साइकल मार्गको ५० स्थानमा आवश्यक पूर्वाधार निर्माण हुनेछन् ।
३.	बहुउद्देश्यीय पोखरा टावर निर्माण (गौरव)	लगानी आकर्षण तथा पर्यटकीय सुविधा विस्तार गर्नु	२०७९/८० देखि ८१/८२ सम्म	५०००००	बहुतले टावरको डीपीआर भई निर्माण शुरु हुनेछ ।
४.	पोखरा प्रवेशद्धार पार्क निर्माण आयोजना (गौरव)	सौन्दर्यकरण र पर्यटकीय सुविधा विस्तार गर्नु	२०७९/८० देखि ८१/८२ सम्म	६२००००	१०० रोपनिमा पार्क निर्माण भई पर्यटकीय सुविधा र सौन्दर्भमा वृद्धि हुनेछ ।

क्र. सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु हजारमा)	अपेक्षित नतिजा
५.	फेवाफेरो पैदल मार्ग निर्माण आयोजन (गौरव)	पर्यटकीय सेवा तथा सुविधाको विकास र विस्तार गर्नु	२०७९/८० देखि ८२/८३ सम्म	२०००००	९ कि.मि. पैदल मार्ग निर्माण भई पर्यटीक सुविधा र गतिविधिमा वृद्धि हुनेछ ।
६.	माछापुच्छ्रे प्रतिबिम्ब पार्कमा शिशापुल तथा शिशमहल निर्माण आयोजना (गौरव)	सौन्दर्यकरण र पर्यटकीय सुविधा विस्तार गर्नु	२०७९/८० देखि ८१/८२ सम्म	६००००	१०० मिटर लामो पुल सहित दृश्यावलोकन केन्द्रको डीपीआर भई ५० प्रतिशत निर्माण सम्पन्न हुनेछ ।
७.	सामुदायिक होमस्टे प्रवर्द्धन कार्यक्रम	पर्यटकीय सेवा र सुविधा विस्तार गर्नु	सालबसाली	३३१००	होमस्टेको संख्या र क्षमता २० प्रतिशतले बृद्धि हुनेछ ।
८.	पर्यटन प्रवर्द्धन अन्य सालबसाली कार्यक्रम	पर्यटकीय सेवा, सुविधाको विकास र विस्तार गर्नु	सालबसाली	२५५९७१	पर्यटक आगमन तथा बसाई अवधीमा वार्षिक २० प्रतिशले वृद्धि हुनेछ ।

३.५.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

अन्तर सरकार, नीजि क्षेत्र तथा नागरिक साझेदारीमा पर्यटन पूर्वाधार विकास, पर्यटन प्रवर्द्धन तथा सेवा सुविधाको विकास र विस्तार हुनेछ । वैदेशिक रोजगारबाट प्राप्त पूँजी पर्यटन व्यवस्था परिचालन हुनेछ र वेरोजगार युवाहरु पर्यटन व्यवसायमा आकर्षिक हुनेछन् । कोभिड १९ लगायतका महामारी र राजनीतिक अस्थिरताले पर्यटन क्षेत्रको अपेक्षित नजिता हासिल नहुने जोखिम रहन सक्दछ ।

३.६ बैंक, वित्त तथा सहकारी

३.६.१ पृष्ठभूमि

नेपाल राष्ट्र बैंकको तथ्यांकअनुसार २०७८ असार मसान्तसम्म पोखरा महानगरपालिका क्षेत्रमा (बिमा कम्पनी र स्थानीय सहकारी बाहेक) बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूका ३ सय २१ शाखा कार्यालय सञ्चालनमा रहेका छन् भने कुल १४ लाख १९ हजार ९ सय १४ बचत खाता रहेको देखिन्छ । प्रति १८ सय ६५ जनसंख्या बराबर एक बैंक तथा वित्तीय संस्थाको शाखा रहेको छ । महानगरको तथ्यांकअनुसार करिब ३५० सहकारीहरू पोखरा महानगरलाई कार्यक्षेत्र बनाएर सञ्चालनमा रहेका छन् । पछिल्लो समय बिमा कम्पनीका शाखाहरूको संख्या पनि उल्लेख्य मात्रामा वृद्धि भएको छ । बैंक, वित्तीय संस्था एवं सहकारीहरुले औपचारिक कारोवार, कर्जा सुविधा र बचतको प्रवृतिलाई प्रवर्द्धन गरेका छन् ।

३.६.२ समस्या तथा चूनौति

बैंक, वित्तीय संस्था एवं सहकारीहरुको संख्या तथा कारोवार उच्च रहेको भएता पनि अनौपचारिक क्षेत्रबाट हुने कारोवारको अवस्था उल्लेखनिय रहेको छ। वित्तीय सेवामा महिला र पुरुषको समान पहुँच रहेको छैन। बैंकखाता अवस्था हेर्दा ९८ प्रतिशत पुरुषहरूसँग सक्रिय बचत खाता भएको देखिन्छ भने महिलाका हकमा भने ५० प्रतिशत महिलासँग मात्र त्यस्तो खाता रहेको छ। आर्थिक क्षेत्रमा कोभिड महामारी र राष्ट्रिय रुपमा देखा परेको आर्थिक गतिबिधिमा देखा परेको सिथिलताका कारण तरलताको कमी रहेको छ । घरेलु तथा साना उद्योग र सीमान्तकृत समुदायमा सर्वसुलभ वित्तीय सेवामा न्यून पहुँच रहेको छ। महानगरको शहरी क्षेत्रमा बैंक र वित्त कम्पनीहरूको बाक्लो उपस्थिति भए पनि शहरोन्मुख ग्रामीण क्षेत्रमा सर्वशुलभ पहुँच विस्तार हुन सकेको छैन । वित्तीय साक्षरताको कमी, धितो राख्ने सम्पत्तिको अभाव, आवश्यक प्रमाण पुर्‍याउन नसक्नु, झन्झटिलो कागजी प्रक्रिया र आवश्यक सहयोगका लागि सेवा केन्द्रको अभाव कारण अनौपचारिक क्षेत्रबाट कारोवार हुने गरेको छ । बैंकिङ तथा वित्तशास्त्रका जटिल प्राविधिक विषय र सम्बन्धित प्रावधानको ज्ञान नहुँदा र दर्ता, कर चुक्ता, घरभाडा सम्झौताका साथै व्यावसायिक परियोजना प्रस्ताव जस्ता आधारभूत कागजात आफैंले तयार गर्न नसक्नु नै साना तथा लघु उद्यमका लागि सहज वित्तीय पहुँचमा बाधक बनेको देखिन्छ ।

३.६.३ सोच

स्थानीय उत्पादनमा सहकारी व्यवस्थापन

३.६.४ उद्देश्य

१. संघीय सरकार र नेपाल राष्ट्र बैंकले प्रवर्द्धन गरेका सहुलियतपूर्ण कर्जा सुविधा र ब्याजदर अनुदानका कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा सहयोग र सहजीकरण गर्नु ।

२. स्थानीय सहकारीहरूको उचित सम्बर्द्धन, नियमन, व्यवस्थापन र क्षमता विकासका माध्यमबाट वित्तीय साक्षरता, पुँजी निर्माण र उद्यमशीलता विकासमा सहयोग गर्नु ।

३. सहकारी संस्थाको क्षमता विकास र उत्पादनशील क्षेत्रमा परिचालन गर्नु ।

३.६.५ रणनीति

१. सहुलियतपूर्ण कर्जा र अनुदान योजनाहरूको पहुँच वृद्धि गर्न सहजीकरण गर्ने ।

२. पोखरालाई केन्द्र बनाएर स्थापित बैंक तथा वित्तीय संस्थासँग सहकार्य गर्ने ।

३. विषयगत र बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाहरूको व्यवस्थापकीय क्षमता विकास र दक्षता अभिवृद्धि गर्ने ।

४. सहकारीहरूको पुँजी र लगानी व्यावसायिक कृषि, पर्यटन र उत्पादन तथा प्रशोधन क्षेत्रमा परिचालन गर्न सहयोग गर्ने ।

३.५.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

आवधिक योजना र कार्यक्रम तथा आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाई	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
सहकारीको नेतृत्वमा महिला सहभागिता	प्रतिशत	६२	६५	८०	९०	९५
वित्तीय सेवामा पहुँच	प्रतिशत	८०	९०	९२	९४	९८
सहकारीमा पहुँच भएका घरपरिवार (३० मिनेटको पैदल दूरीमा)	प्रतिशत	६०	७०	८०	९०	१००

३.६.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा भूमि व्यवस्था तथा सहकारी उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट अनुमान				बजेटको स्रोत			
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	८७७८	७०२२	१७५६	०	६०८०	१५६९	११२८	०
२०८०/८१	९०२९	७२२३	१८०६	०	६०३३	१६८७	१३०९	०
२०८१/८२	९३९५	७५१६	१८७९	०	६०६४	१८०७	१५२३	०

३.६.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहायअुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु हजारमा)	आगामी तीन वर्षको अपेक्षित नतिजा
१	एक सहकारी एक उत्पादन कार्यक्रम	सहकारीको परिचालन गरी स्थानीय उत्पादनमा बृद्धी गर्नु	सालबसाली	१४१८६	५० सहकारीले उत्पादनमुलक उद्यम व्यवसाय सच्चालन गर्नेछन् ।
२	सहकारी प्रवर्द्धन कार्यक्रम	सहकारीको क्षमता अभिवृद्धी तथा नियमपालनामा वृद्धि गर्नु	सालबसाली	१३०१५	१०० सहकारीको क्षमतामा अभिवृद्धि हुनेछ ।

३.६.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

नगरवासीहरुमा वित्तीय साक्षरताका अवसरहरु उपलब्ध हुनेछ । बैंक, वित्तीय संस्था एवम् सहकारी संस्थाहरु उत्पादनमूलक, व्यवसायमूलक कार्य तथा स्थानीय उत्पादनको बजारीकरण बढी क्रियाशिल हुनेछन् । यस्ता संस्थाहरुको खराब कर्जा न्यून जोखिम भएको हुनेछ । कोभिड १९ लगायत अन्य महामारीको नियन्त्रण तथा आर्थिक गतिविधि विस्तार भइ जानेछन् । उपरोक्त अवस्था सिर्जना हुन नसकेमा लक्ष्य हासिल गर्न जोखिम रहन्छ ।

३.७ श्रम, रोजगारी तथा गरिबी निवारण

३.७.१ पृष्ठभूमि

गण्डकी प्रदेशको राजधानी रहेको पोखरा देशकै महत्वपूर्ण आर्थिक केन्द्रका रुपमा रहेको छ। यस क्षेत्रमा सक्रिय जनसंख्याको अनुपात कुल जनसंख्याको करिब ६८ प्रतिशत रहेको छ भने त्यसमध्ये श्रमशक्ति (१६ देखि ६४ वर्ष उमेर समूह)को जनसंख्या करिब ६० प्रतिशत रहेको छ। यस क्षेत्रको युवा श्रमशक्तिको ठूलो हिस्सा अध्ययन र बैदेशिक रोजगारीमा रहेको छ । वि.सं. २०७७ को प्रक्षेपित जनसंख्याअनुसार पोखरामा उपलब्ध श्रमशक्ति करिब १ लाख ४० हजार पुगेको अनुमान छ। आर्थिक गणना २०७५ को तथ्यांकले पोखरामा सञ्चालित उद्यम व्यवसाय (गणनामा सम्मिलित)मा करिब १ लाख ५ हजारले रोजगारी पाइरहेको देखिन्छ। संघ प्रदेश तथा अन्य निकायबाट सञ्चालिन परियोजनासहित विभिन्न अनौपचारिक क्षेत्र (परम्परागत कृषि र पशुपालनबाहेक) लाई पनि समावेश गर्ने हो भने पोखराको श्रम बजारमा एक लाख ५० हजारभन्दा धेरैले रोजगारी पाइरहेको अनुमान गरिएको छ । उत्पादनशील उद्योग, निर्माण क्षेत्र, पर्यटन, व्यापार, होटल तथा रेष्टुरेण्ट, सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र कृषि क्षेत्रमा रोजगारीका अवसरहरु रहेका छन् ।

३.७.२ समस्या तथा चनौति

वैदेशिक रोजगारी लगायत वाह्यि क्षेत्रको रोजगारीमा आकर्षण कायमै रहेको छ । आर्थिक क्षेत्रमा कोभिड महामारी र राष्ट्रिय रुपमा देखा परेको आर्थिक गतिबिधिमा देखा परेको सिथिलताका कारण रोजगारीको क्षेत्र संकुचित भएको छ। युवा जनशक्ति विदेश पलायन हुने र स्थानीय उद्योग व्यवसाय अन्यत्रका श्रमिकमा भर पर्नु पर्ने विडम्बनापूर्ण अवस्था नै हो । त्यसमा पनि स्थानीय अर्थतन्त्रको प्रमुख संवाहक पर्यटन उद्योगका पर्वतारोहण, पथ प्रदर्शक, साहसिक खेलकुद जस्ता संवेदनशील क्षेत्रका लागि चाहिने दक्ष जनशक्तिको अभावले भविष्यको पर्यटन उद्योगलाई नै चुनौति थपिदिएको छ । औद्योगिक तथा निर्माण क्षेत्रको मागअनुसार श्रमिक स्थानीय बजारमा उपलब्ध नहुँदा विदेशी (भारतीय) कामदारमा भर पर्ने अवस्था रहेको छ । यस जनशक्ति विकासका लागि रोजगारमूलक तालिम र नयाँ प्रविधिको अनुकूल हुने गरी क्षमता विकासका अवसरहरुमा कमी रहेको छ ।

३.७.३ सोच

"उत्पादन, रोजगारी र आयमा अभिवृद्धि तथा गरिवी न्यूनीकरण"

३.७.४ उद्देश्य

१. श्रम बजारलाई दीगो, समावेशी र मर्यादित बनाउँदै युवा जनशक्तिलाई बजार मागअनुरूपका सीपमा आधारभूत तालिम र क्षमता विकास (बुस्टर) कार्यक्रममार्फत् स्थानीय श्रमबजारमा सहभागी हुने अनुकूल वातावरण निर्माण गर्नु ।

२. संघ प्रदेश र निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा स्थानीय श्रम बजारका लागि आवश्यक, पेशा, सीप, दक्षताको विषयमा गहन अध्ययन गरी कामदारको माग र आपूर्तिको प्रोफाइल तयार गरी श्रम बजारलाई व्यवस्थित गर्नु ।

३.७.५ रणनीति

उद्देश्य १ सँग सम्बन्धित

१. संघ तथा प्रदेश सरकारसँगको सहकार्यका स्थानीय श्रम बजारलाई मर्यादित र दीगो बनाउन नीतिगत र संस्थागत सुधार गर्ने ।

२. काम गर्ने उमेरका स्थानीय युवाहरूलाई श्रम बजारमा आकर्षित गर्न क्षमता विकास र जागरण अभियान सञ्चालन गर्ने ।

उद्देश्य २ सँग सम्बन्धित

१. संघ र प्रदेश सरकारको सहकार्यमा श्रमबजारको विस्तृत अध्ययन गरी बजारलाई तथ्यमा आधारित बनाइने

२. रोजगारदाताका संघसंस्थाहरूको सहकार्यमा पोखरामा कार्यरत श्रमिकहरूको विस्तृत विवरणसहितको लगत तयार गरी नियमित अद्यावधिक गर्ने ।

३.७.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

आवधिक योजना र कार्यक्रम तथा आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएकोछ :

सूचक	एकाई	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
रोजगार कार्यक्रम अन्तर्गत सञ्चालित आयोजना	संख्या	६	८	१२	१६	२०
कार्यक्रमबाट सिर्जित रोजगारीको कार्यदिन	दिन	१७५००	३४२००	५४२००	७४२००	९४२००

३.७.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा श्रम तथा रोजगार उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट अनुमान				बजेटको स्रोत			
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	२६३३३	२६३३	२३६९९	०	१८२४०	४७०८	३३८५	०
२०८०/८१	२७०८६	२७०९	२४३७८	०	१८१००	५०६०	३९२७	०
२०८१/८२	२८१८४	२८१८	२५३६६	०	१८१९३	५४२१	४५७०	०

३.७.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहायअुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना/उपक्षेत्र	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु हजारमा)	अपेक्षित नतिजा
१	प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम	बेरोजगारलाई मौसमी रोजगार प्रदान गरी वार्षिक आयमा वृद्धि गर्नु	सालवसाली	४५६८४	न्युन आय भएका बार्षिक २०० जना विपन्नले मौसमी रोजगार प्राप्त गरेका हुनेछन् ।
२	सुरक्षित आप्रावसान कार्यक्रम	सुरक्षित आप्रावसान सम्बन्धी सूचना, जानकारी प्रदान गर्नु तथा सहयोग र समन्वय गर्नु	सालवसाली	१९५७२	बार्षिक ५००० जनाले सुरक्षित आप्रावसन सम्बन्धी जानकारी, वित्तीय साक्षरता, मनोसामाजिक परामर्श र सहायता प्राप्त गरेका हुनेछन् ।
३	स्वरोजगार प्रवर्द्धन कार्यक्रम	स्थानीय स्रोत साधनमा आधारित उद्योग व्यवसायमा रोजगारी बृद्वी गर्ने	सालबसाली	१६३४८	बार्षिक ५०० जना स्वरोजगार भएका हुनेछन् ।

३.७.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

रोजगारी सम्बन्धी व्यवहारिक नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा भई कार्यान्वयन हुनेछ। महानगरपालिका मा रोजगार सम्बन्धी अल्पकालीन, मध्यमकालीन र दीर्घकालीन योजना तर्जुमा हुनेछ। रोजगार प्रवर्द्धन नीति तथा कार्यक्रममा निरन्तरता नभएका यसबाट अपेक्षा गरिएको नतिजा हासिल नहुने जोखिम रहेको छ।

परिच्छेद ४ : सामाजिक क्षेत्र

यस परिच्छेद अन्तर्गत स्वास्थ्य, शिक्षा, खानेपानी, सरसफाई, महिला, बालबालिका र सामाजिक समावेशीकरण, युवा तथा खेलकुद जस्ता उप-क्षेत्रहरुको पृष्ठभूमि, समस्या तथा चूनौति, लक्ष्य, रणनीति, नतिजा खाका, त्रिवर्षीय खर्च तथा स्रोत अनुमान, आयोजना तथा कार्यक्रम र पूर्वानुमान तथा जोखिम पक्षहरु समावेश गरिएको छ ।

४.१ शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि

४.१.१ पृष्ठभूमि

पूर्ण साक्षर जिल्ला घोषणा भएको यस क्षेत्र ऐतिहासिक कालदेखि नै शैक्षिक क्षेत्रमा पश्चिम क्षेत्रको अग्रणी रहेको छ। पोखरा क्षेत्र गण्डकी प्रदेशको प्रमुख शैक्षिक हवका रुपमा रहेको छ। यस क्षेत्रमा गुरुकुल शिक्षा तथा गुम्बा शिक्षा र पूर्व प्राथमिक तहदेखि विश्वविद्यालय तहसम्मको आधुनिक शिक्षाको संगम रहेको छ। पोखरा क्षेत्रको शिक्षा प्रणालीलाई उन्नत बनाउनमा फेवा तालको बीचमा अवस्थित तालबाराही मन्दिर, सेती नदी किनारको नारायणस्थान मन्दिर (हाल महर्षि गुरुकुल नारायणस्थान), पोखरा १८ स्थित वेद विद्याश्रम आदि गुरुकुल शिक्षा केन्द्रको भूमिका महत्वपूर्ण रहेको छ। वि.सं. १९५८ सालमा विन्बासिनी मन्दिर परिसरमा भाषा पाठशालाको स्थापनासँगै आधुनिक शिक्षाको सुरुवात भएको हो । पोखरा संस्कृत पाठशालाका नाममा स्थापित उक्त विद्यालयको सम्बन्धन भारतको वाराणसी संस्कृत विश्वविद्यालयसँग थियो, जो हाल संस्कृत माविका रूपमा सञ्चालित छ। यसरी विकसित हुँदै आएको पोखराको शिक्षा प्रणालीमा हाल सामुदायिक २०६, संस्थागत २३३, धार्मिक १०, सामुदायिक सिकाइ केन्द्र १८, प्राविधिक धारका विद्यालय ५ र खुला विद्यालय २ गरी कुल ४७४ शैक्षिक संस्था सञ्चालनमा रहेका छन् ।

त्यसैगरी, ७ व्यावसायिक तालिम केन्द्र, ८ प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद (सीटीईभीटी) बाट सम्बन्धन प्राप्त प्राविधिक शिक्षालयहरू रहेका छन् । उच्च शिक्षाका लागि २ विश्वविद्यालय, त्रिभुवन विश्वविद्यालयलगायत अन्य विभिन्न विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त ५ सरकारी र १२ सामुदायिक तथा निजी क्याम्पसहरू सञ्चालनमा रहेका छन्। प्राविधिक क्षेत्रमा उच्च शिक्षाका लागि निजी तथा सरकारी शिक्षण अस्पताल, इञ्जिनियरिङ अध्ययन संस्थानहरूसमेत पोखरामा सञ्चालित रहेका छन् । भएको थियो । विद्यालय तहमा भर्ना तथा उत्तीर्ण दरका साथै नागरिक औसत आयु र मानव विकास परिसूचक पनि अन्य क्षेत्रको तुलनामा उच्च रहेको छ। पोखरा महानगरका सामुदायिक विद्यालयहरूमा करिब २००० शिक्षक र सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको कुल संख्या करिव १ लाख १० हजारभन्दा रहेको देखिन्छ । विज्ञान तथा प्रविधिका क्षेत्रको प्रवर्द्धन र विस्तारले गति लिएको छ। यस क्षेत्रमा अध्ययन, अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण प्रदान गर्ने शिक्षण संस्थाहरूको विकास र विस्तार हुँदै गएका छ।

४.१.२ समस्या तथा चूनौति

शैक्षिक गुणस्तरको कमी र शिक्षामा सबै नागरिकको समान पहुँच हुन नसक्नु मुख्य शैक्षिक समस्या हो। विज्ञान तथा प्रविधिको क्षेत्रमा अनुसन्धान तथा आविस्कारका लागि प्रोत्साहनको कमी रहेको छ । सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयबीच शैक्षिक गुणस्तरमा फरक रहेको छ भने सामुदायिक विद्यालयको शिक्षाप्रति महानगरवासीको विश्वासमा कमी रहेको छ । सामुदायिक विद्यालयमा दरबन्दी मिलान, शिक्षक समायोजन, नेतृत्व सबलीकरण, भौतिक पूर्वाधार विकास, विद्यालय व्यवस्थापन तथा अनुगमनलाई प्रभावकारी हुन सकेको छैन। स्थानीय बजारको माग अनुरूपका जनशक्ति उत्पादन गर्न र निम्न आय भएका समुदायका लागि सर्वसुलभ लागतमा प्राविधिक शिक्षामा पहुँच स्थापित हुन सकेको छैन । निजी क्षेत्रमार्फत् सञ्चालनमा रहेका संस्थागत विद्यालयहरूको स्तरोन्नति तथा गुणस्तर कायम तथा नियमित अनुगमन गरी शैक्षिक कार्यक्रमहरूलाई प्रभावकारी बनाउन प्रोत्साहित गर्ने विषय पनि यथावत् नै छ। जीवनउपयोगी एवम् गुणस्तरीय शिक्षामा विपन्न, दलित, सीमान्तकृत र पिछडिएका समुदायहरूका लागि प्राविधिक शिक्षामा विशेष व्यवस्था गर्न सकिएको छैन।

४.१.३ सोच

"नगरको सामाजिक आर्थिक रुपान्तरणका लागि मानव संशाधको विकास"

४.१.४ उद्देश्य

१. महानगरपालिकाले सञ्चालनमा ल्याएको बहुप्राविधिक विद्यालयको सबलीकरण गरी विश्व विद्यालयसँगको सहकार्यमा प्राविधिक विषयहरूमा स्नातक तहसम्मको अध्ययापन गराउने व्यवस्था गर्नु ।

२. स्थानीय स्तरमा उपलब्ध प्राकृतिक स्रोतसाधनको समुचित उपयोग, सांस्कृतिक र सामाजिक विशेषताका साथै विपद् व्यवस्थापन, पर्यटन प्रवर्द्धन र जलवायु अनुकूलनका विषय समेटी स्थानीय पाठ्यक्रम तयार गरी लागु गर्नु ।

३. कक्षा कोठामा आर्जन गरेको ज्ञान र सीपलाई नवउद्यम र श्रमबजारसँग जोड्न सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अंगका रूपमा स्थापित गर्नु ।

४.१.५ रणनीति

१. वहुप्राविधिक विद्यालयमा प्राविधिक धार थप गर्दै लैजाने र श्रम बजारको मागअनुसारका विषयमा कक्षा सञ्चालन गर्ने,

२. विभिन्न विश्वविद्यालय तथा अध्ययन संस्थानहरूसँग सम्बन्धन र सहकार्य बढाउँदै लैजाने,

३. महानगरको भूगोल, इतिहास, संस्कृति, पर्यावरण, वेशभुषा रैथाने ज्ञान सीप र सभ्यता समेटेर पाठ्यक्रम तयार गरी नियमित अद्यावधिक गर्ने,

४. शिक्षा महाशाखालाई अत्याधुनिक प्रविधियुक्त शैक्षिक केन्द्र (हव) का रूपमा विकास गर्ने,

५. सीमान्तकृत वर्गका बालबालिकाका लागि विशेष छात्रवृत्तिको व्यवस्थासहित माध्यमिक विद्यालयलाई विषय विधाका आधारमा मेघा विद्यालयका रूपमा स्तरोन्नति गर्ने,

६. विद्यालय स्वास्थ्य शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, र

७. मन्टेशोरी विधिबाट पठनपाठनका लागि मापदण्ड तोकी नक्साङ्कनका आधारमा स्थापना गर्ने ।

४.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

आवधिक योजना र कार्यक्रम तथा आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाई	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
पूर्व प्राथमिक तहको खुद भर्ना दर	प्रतिशत	८०	८५	८६	८८	९०
प्राथमिक तह खुद भर्ना	प्रतिशत	९७.७	९७.८	९७.९	९८.०	९९
माध्यमिक तहमा खुद भर्नादर (९ देखि १२)	प्रतिशत	८०	८३	८५	९०	९३
१५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहको महिला साक्षरता दर	प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००
विद्युत्मा पहुँच भएका विद्यालयहरू	प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००
इन्टरनेटमा पहुँच विद्यालयहरू	प्रतिशत	८०	८५	९०	९५	१००
खानेपानी, सरसफाइ र स्वच्छता सुविधा उपलब्ध विद्यालय	प्रतिशत	८०	८५	९०	९५	१००
अपांगमैत्री विद्यालयहरू	प्रतिशत	३५	४०	४५	५०	६०
पेशागत प्रशिक्षण प्राप्त शिक्षक	प्रतिशत	९५	९७	९८	९९	१००

४.१.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा शिक्षा उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट अनुमान				बजेटको स्रोत			
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	१४२१९६४	१२७९७६८	१४२१९६	०	९१२०२०	४८९६३६	२०३०८	०
२०८०/८१	१४६२६६३	१३१६३९७	१४६२६६	०	९०५०१५	५३४०८९	२३५५९	०
२०८१/८२	१५२१९३७	१३६९७४३	१५२१९४	०	९०९६७२	५८४८४५	२७४२०	०

४.१.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहायअुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु हजारमा)	अपेक्षित नतिजा
१	प्रारम्भिक बाल विकास कार्यक्रम	बाल विकासको अनुभव सहित कक्षा १ मा भर्ना वृद्धि गर्नु	सालबसाली	३६२३६०	२११ बाल विकास केन्द सुचारु सञ्चालन हुनेछन् र प्रारम्भिक बाल विकास खुद भर्नादर ९० प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।
२	आधारभूत शिक्षा कार्यक्रम	आधारभूत शिक्षा निशुल्क एवम् अनिवार्य गर्ने	सालबसाली	५३१०२२	आधारभूत तह खुद भर्नादर ९८.५ पुगेको हुनेछ र शैक्षिक उपलब्धि सरदर ६५ प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।
३	माध्यमिक शिक्षा कार्यक्रम	मध्यमस्तरको जनशक्ति तयार गर्नु	सालबसाली	२३२७४९	माध्यामिक तहको खुद भर्ना दर ९३ प्रतिशत र औषत जिपिए दर ३.६ पुगेको हुनेछ ।
४	प्राविधिक शिक्षा कार्यक्रम	प्रविधियुक्त मध्यम स्तरको जनशक्ति उत्पादन गर्नु	सालबसाली	५७८०१	माद्यामिक तह उमेर समूहका ५० प्रतिशत विद्यार्थीमा प्राविधिक शिक्षामा पहुँच हुनेछ ।
५	अनौपचारिक तथा जीवनपर्यन्त सिकाइ कार्यक्रम	नागरिकलाई पूर्ण साक्षर बनाइ निरन्तर सिक्षा प्रदान गर्नु	सालबसाली	५१८८१	साक्षर महानगर कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिई जीवनपयोगी सीपमा अभिवृद्धि हुनेछ ।
६	पोखरा प्रज्ञा प्रतिष्ठान	कला, संस्कृति, साहित्व अध्ययन, अनुसन्धान, संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नु	सालबसाली	१३८७२	महानगर विशिष्टताका कला, संस्कृति र साहित्यको अध्ययन, अनुसन्धान गरी कला, संस्कृति र सम्पदाको संरक्षण र सम्बर्द्धन हुनेछ ।
७	गण्डकी बहुप्राविधिक शिक्षालय	प्राविधिक शिक्षाको पूर्वाधार विकास गर्नु	२०७९/८० देखि २०८०/८१ सम्म	११४२०८	महानगरमा १ सुविधा सम्पन्न प्राविधिक शिक्षालय निर्माण भई प्राविधिक शिक्षाको अवसर उपलब्ध हुनेछ ।
८	महानगर शैक्षिक प्रशासन कार्यक्रम	प्रभावकारी रुपमा शैक्षिक सेवा प्रवाह गर्नु	सालबसाली	१५७४५	बालविकास सहयोगी कार्यकर्ता २११, प्राथमिक तहका शिक्षक १०१७, निमाविं तहका शिक्षक ३१२ र मावि तहका ३३३ शिक्षककहरुको क्षमतामा गुणात्मक बृद्धि हुनेछ ।
९	शैक्षिक विकास अन्य सालवसाली कार्यक्रम	प्रभावकारी रुपमा शैक्षिक सेवा प्रवाह गर्नु	सालबसाली	३०२६९२६	शैक्षिक पहुँच र गुणस्तरमा हालको अवस्थाबाट कम्तिमा १० प्रतिशतले वृद्धि हुनेछ र २०६ ओटा सामुदायिक विद्यालयको भौतिक संरचनामा सुधार हुनेछ ।

४.१.९ अनुमान तथा जोखिम

संघीय शिक्षा ऐन तथा नियमावली जारी एवम् समयानुकूल परिमार्जन भएको हुनेछ। शैक्षिक क्षेत्रमा नविनतम विधि तथा प्रविधिको उपयोग भएको हुनेछ । शैक्षिक क्षेत्रमा पर्याप्त पूर्वाधार विकास, आवश्यक जनशक्ति व्यवस्था, क्षमता विकासका अवसर, नवीनतम प्रविधिको उपयोग, अन्तर सरकार सहयोग र सहकार्य र सरोकारवाला बीचका् समन्वय, सहकार्य र साझेदारीको विकास जस्ता पक्षमा ध्यान दिन सकेमा अपेक्षित नतिजा हासिम हुने देखिन्छ ।

४.२ स्वास्थ्य तथा पोषण

४.२.१ पृष्ठभूमि

संघीय नेपालको संविधानिक प्रावधानबमोजिम संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकारबीच स्वास्थ्य सेवासम्बन्धी अधिकारको बाँडफाँट भएको छ। प्रदेशले प्रदेशस्तरमा तथा स्थानीय तहले स्थानीय स्तरका स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने कार्य तथा जनस्वास्थ्य कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी आएका छन्। यस क्षेत्रमा विशिष्टकृत एवम् उच्चस्तरीय स्वास्थ्य सेवाका अवसरहरु सरकारी तथा निजी स्वास्थ्य संस्थामार्फत स्थानीयस्तरमा नै उपलब्ध रहेको छ । हालका दिनमा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा पहुँच, स्वस्थ जीवन शैली तथा पोषणको क्षेत्रमा सकारात्मक उपलब्धिहरु हासिल भएका छन् ।

यस महानगरपालिकामा एक स्वास्थ्य महाशाखा र त्यसअन्तर्गत तीन शाखाहरू (स्वास्थ्य सेवा तथा रोग नियन्त्रण शाखा, परिवार कल्याण शाखा र आयुर्वेद तथा वैकल्पिक चिकित्सा शाखाका) गठन गरी महानगरपालिका स्तरको जनस्वास्थ्य सेवाको व्यवस्थापन गर्दै आएको छ । जनस्वास्थ्य प्रशासकको नेतृत्वमा रहेको महाशाखाले महानगरमा पहिलेदेखि नै सञ्चालन भई संघीय व्यवस्थापछि हस्तान्तरण भई आएका सबै स्वास्थ्य संस्था तथा त्यहाँबाट प्रवाह हुने सेवाहरूको व्यवस्थापन गर्ने अवसरसमेत महानगरलाई प्राप्त भएको छ । यसबाट महानगरअन्तर्गत प्रवाह हुने आधारभूत स्वास्थ्य सेवाका विषयमा नीतिनियम तर्जुमा गर्ने, योजना बनाउने, कार्यान्वयन गर्ने, कार्यविधि र मापदण्ड निर्माणको जिम्मेवारी महाशाखा अन्तर्गत आएको छ। महानगरपालिका अन्तर्गत सञ्चालनमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाको भौतिक व्यवस्थापन, औषधी तथा स्वास्थ्य सामग्रीहरूको आपूर्ति, स्वास्थ्यकर्मीहरूको परिचालन तथा सूचना व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य पनि महाशाखाले नै गर्ने गरेको छ । यसका अतिरिक्त महानगर क्षेत्रमा सञ्चालित सरकारी, निजी तथा अन्य सबै किसिमका स्वास्थ्य संस्थाहरूको अनुगमन तथा मूल्यांकनका साथै निजी क्षेत्रका संस्थाहरूलाई स्थापना तथा सञ्चालन अनुमति दिने र उनीहरूको सेवाको गुणस्तर निर्धारणदेखि अनुगमन गर्ने जिम्मेवारी पनि महाशाखालाई दिइएको छ । समग्रमा हेर्दा यस क्षेत्रमा स्वास्थ्य तथा पोषणको क्षेत्रमा गुणत्मक सुधार हुँदै गएको छ।

४.२.२ समस्या तथा चूनौति

स्वास्थ्य सेवाको विस्तार एवम् स्तरोन्नती सँगै नसर्ने रोग तथा अस्वस्थकर जीवनशैलीमा विस्तारले स्वास्थ्य तथा पोषणको क्षेत्रका मुख्य चुनौतिका रुपमा खडा भएका छन्। महानगरअन्तर्गत सबैभन्दा तल्लो तहको शहरी स्वास्थ्य केन्द्रदेखि माथिल्लो तहको अस्पतालसम्मका स्वास्थ्य संस्थाहरू सञ्चालनमा रहेको अवस्थामा नेपाल सरकारको आधारभूत स्वास्थ्य सेवासम्बन्धी व्यवस्था २०७५ अनुसार सेवा प्रवाहको सुनिश्चितता गर्ने कार्य चुनौतिपूर्ण रहेको छ। स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गर्ने क्षमता, उपलब्ध जनशक्ति, भौतिक पूर्वाधार, स्वास्थ्य उपकरण र प्राविधिक सामग्रीको व्यवस्थापनमा कमी रहेको छ। विश्वव्यापी रूपमा फैलिएको कोभिड १९ को महामारीका कारण महानगरको ध्यान सोको रोकथाम र नियन्त्रणका उपायमा केन्द्रित हुँदा यस अन्तर्गतका स्वास्थ्य संस्थाबाट प्रवाह हुने नियमित सेवाको गुणस्तर र प्रभावकारितामा पनि क्षयीकरण भएको छ। नेपाल सरकारको स्वास्थ्य बिमाअन्तर्गतका सेवा प्रभावकारी रूपमा प्रदान गर्ने जिम्मेवारीसमेत स्थानीय तहलाई नै आएको छ । महानगरपालिका अन्तर्गतका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट प्रदान गरिएका आधारभूत तथा विशेषज्ञ स्वास्थ्य सेवामा

आम नागरिकको सहज पहुँच स्थापित गर्न र सेवाग्राहीको आवश्यकताअनुरूपको सहज सेवा प्रदान गर्न आवश्यक श्रोत, साधन तथा क्षमताको कमी रहेको छ ।

४.२.३ सोच

"स्वस्थ, उत्पादनशील, जिम्मेवार र खुशी महानगरवासी"

४.२.४ उद्देश्य

१. सबै वडाहरूमा निःशुल्क आधारभूत स्वास्थ्य सेवा र तोकिएका संस्थाहरूबाट आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा प्रवाहको व्यवस्था गर्नु ।

२. कोभिडलगायतका महामारीजन्य रोग एवम् सम्भावित विपद् जोखिमहरूको पहिचान, पूर्वतयारी, न्यूनीकरण एवम् व्यवस्थापनका लागि आवश्यक संयन्त्र र पूर्वाधार तयार गर्नु ।

३. तथ्य र अनुसन्धानमा आधारित स्वास्थ्य सेवाको व्यवस्थापनका लागि निजी क्षेत्रका सरोकारवालासँगको साझेदारी र समुदायसँगको सहकार्य तथा समन्वयलाई सुदृढीकरण गर्नु ।

४.२.५ रणनीति

उद्देश्य १ सँग सम्बन्धित

१. गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गर्न आवश्यक जनशक्ति व्यवस्थापन तथा सेवाप्रदायकहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

२. शहरी स्वास्थ्य केन्द्रहरू नभएका वडाहरूमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र स्थापना गर्ने तथा स्थापना भएका वडाहरूमा प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।

३. स्वास्थ्य संस्थाहरूमा मापदण्डअनुसारका भौतिक पूर्वाधार तथा औजार उपकरणहरूको व्यवस्थापन तथा सुदृढीकरण गर्ने ।

४. स्वास्थ्यसम्बन्धी विपद् जोखम न्यूनीकरणका लागि आवश्यक व्यवस्था कानुनी र संस्थागत गर्ने ।

५. अनुसन्धान र प्रमाणमा आधारित स्वास्थ्य सेवा प्रवाहका लागि निर्णय प्रक्रियालाई तथ्यमा आधारित बनाउँदै लैजाने ।

६. नागरिकमा दीगो र गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा सुनिश्चित गर्न निजी क्षेत्र र समुदायसँग सहकार्य गर्ने ।

४.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

आवधिक योजना तथा कार्यक्रम तथा आयोजनाको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार जनस्वास्थ्य तथ पोषण उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाई	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
प्रतिएक लाख जीवित जन्ममा मातृ मृत्युदर	जना	९५	९५	९२	९०	८८
दक्ष प्रसूतिकर्मीको सहयोगमा गराइएको बच्चा जन्मको अनुपात	प्रतिशत	९९	९९	९९	९९	९९
पाँच वर्षमुनिको बाल मृत्युदर (प्रति हजार जीवित जन्म)	जना	२२	२१	२०	१९	१८
नवजात शिशुको मृत्युदर (प्रति हजार जीवित जन्म)	जना	७	७	६	६	५
नयाँ एचआईभी संक्रमितहरूको संख्या (प्रतिलाख)	जना	६६	६५	६३	६१	६०

सूचक	एकाई	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
क्षयरोग लाग्ने दर (प्रति लाखमा)	जना	१०५	१०५	१०१	१००	९९
वार्षिक रुपमा आत्महत्याबाट हुने मृत्युदर (एक लाख जनसंख्यामा)	जना	२०	१७	१५	१०	५
परिवार नियोजनका साधन प्रयोग गर्ने प्रजनन उमेर (१५ देखि ४९ वर्ष उमेर)का महिलाको अनुपात	अनुपात	५५	५५	५८	६०	६५
मापदण्डअनुसार चार पटक प्रसव पूर्व स्वास्थ्य/सेवा प्राप्त गर्ने महिला (जीवित जन्ममा)	प्रतिशत	७०	७०	७५	७८	८२
हेपाटाइटिस बी खोपको तीन डोज प्राप्त गर्ने शिशुहरूको प्रतिशत	प्रतिशत	९०	९२	९३	९५	१००
उच्च रक्तचापको औषधि सेवन गर्ने १५ वर्ष माथिको जनसंख्या	प्रतिशत	४०	४०	३९	३७	३५
घरवाट स्वास्थ्य सँस्थामा पुग्न ३० मिनेट वा सोभन्दा कम समय लाग्ने घरपरिवार	प्रतिशत	६५	६६	७०	७५	८०
स्वास्थ्य बिमामा सहभागी घरपरिवार	प्रतिशत	५५	५५	६५	७०	७५
राष्ट्रिय कार्यक्रमहरूमा समावेश गरीएका सबै खोप प्राप्त गर्ने लक्षित जनसंख्याको अनुपात	प्रतिशत	९०	९०	९०	९५	९९
कुल बजेटमा स्वास्थ्य क्षेत्रको बजेट	प्रतिशत	८	८	८	९	१०

४.२.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा स्वास्थ्य तथा पोषण उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट अनुमान				बजेटको स्रोत			
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	३९४९९०	३५५४९१	३९४९९	०	३०४००७	७९७०१	११२८२	०
२०८०/८१	४०६२९५	३६५६६६	४०६३०	०	३०१६७२	९१५३५	१३०८८	०
२०८१/८२	४२२७६०	३८०४८४	४२२७६	०	३०३२२४	१०४३०३	१५२३४	०

४.२.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	उप-क्षेत्र/कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु हजारमा)	अपेक्षित नतिजा
१	शिशुवा अस्पताल निर्माण आयोजना	शिशुवा अस्पताललाई स्तरोन्नती गरी १०० बेडको सुविधा सम्पन्न महानगरीय अस्पताल बनाउनु	२०७९/८० देखि २०८२/८३ सम्म	३३१०००	शिशुवा अस्पतालको सुविधासम्पन्न भवन निर्माण भई सर्वसुलभ र गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध भएको हुनेछ ।

क्र.सं.	उप-क्षेत्र/कार्यक्रम /आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु हजारमा)	अपेक्षित नतिजा
२	स्वास्थ्य संस्था भवन निर्माण तथा मर्मत सम्भार कार्यक्रम	प्राथमिकताका आधारमा स्वास्थ्य चौकीहरुको मापदण्ड अनुसारको भवन निर्माण गर्ने	सालबसाली	२२१८००	मापदण्ड अनुसार १० शहरी स्वास्थ्य केन्द्र र स्वास्थ्य चौकीको भवन निर्माण भई सेवा सहज हुनेछ।
३	आधारभूत स्वास्थ्य कार्यक्रम	वडा तहमा स्वास्थ्य संस्था सञ्चालन तथा सुदृढीकरण गरी नियमित रुपमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गर्नु	सालबसाली	५९८८३६	४७ वटा स्वास्थ्य संस्थाहरुमार्फत गुणस्तरीय आधारभूत स्वास्थ्य सेवा नियमितरुमा संचालन हुनेछ र स्वास्थ्य सम्बन्धी दीगो विकासका लक्ष्यहरु पुरा गर्न सहयोग पुग्नेछ।
४	आर्युवेद तथा बैकल्पिक स्वास्थ्य कार्यक्रम	आर्युवेद तथा बैकल्पिक स्वास्थ्य सेवालाई आधारभूत स्वास्थ्य सेवासँग एकिकृत गर्दै नियमित स्वास्थ्य सेवा प्रवाहको व्यवस्था मिलाउने	सालबसाली	१४९१०	कम्तिमा ५ वटा स्वास्थ्य संस्था मार्फत आर्युवेद स्वास्थ्य सेवा प्रवाह भई करिब २५,००० नागरिकले स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गरेका हुनेछन्।
५	क्षमता अभिबृद्धी तथा सुशासन प्रवर्द्धन कार्यक्रम	स्वास्थ्य सेवा सम्बन्धी प्राविधिक तथा व्यवस्थापकीय ज्ञान, सीप तथा दक्षता अभिवृद्धि गर्नु र जनस्वास्थ्य प्रवर्द्धन गर्नु	सालबसाली	८५००	४७ वटा स्वास्थ्य संस्थाको संस्थागत क्षमता र करिब ३०० स्वास्थ्यकर्मीको ज्ञान, सीप र दक्षता अभिवृद्धि भई गुणस्तरीय आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्रवाह हुनेछ।
६	महामारी (कोभिड १९ समेत) जोखिम व्यवस्थापन कार्यक्रम	महामारी रोकथाम, जोखिम न्यूनीकरण प्रतिकार्यद्धारा यसबाट हुने क्षती घटाउनु	सालबसाली	४९०००	महामारीबाट हुने क्षतीमा बार्षिक २० प्रतिशतले कमी आउनेछ।

४.२.९ जोढखिमपक्ष तथा अनुमान

प्रस्तावित कार्यक्रमको लागि संस्थागत सुदृढीकरण, पर्याप्त स्रोत विनियोजन, स्वास्थ्य सामाग्रीको उपलब्धता, जनशक्ति व्यवस्थापन, अन्तर सरकार र सरोकारवाला बीच समन्वय हुन नसकेमा अपेक्षित नतिजा हासिल नहुन सक्छ। स्वास्थ्य पूर्वाधार, प्रयोगशाला, औषधि र खोप व्यवस्थापनमा अन्तर निकाय तथा सरोकारवालाको सक्रिय सहभागिता, सहकार्य र साझेदारी हुन नसकेमा कोभिड १९ जस्ता महामारीले जनस्वास्थ्य तथा नगरबासीबासीको सामाजिक तथा आर्थिक स्थिति क्षय गर्न सक्ने जोखिम रहेको छ।

४.३ खानेपानी तथा सरसरफाई

४.३.१ पृष्ठभूमि

पोखरा महानगर क्षेत्रमा खानेपानी तथा सरसफाईको क्षेत्रमा उल्लेख्य पहल भएका छन्। आधारभूत खानेपानीमा पहुँच उपलब्ध रहेको घरपरिवार ८५ प्रतिशत रहेको छ भने ९५ प्रतिशत घरधुरीमा शौचालय निर्माण भएको देखिन्छ। पोखरा महानगरपालिकामा मानवसिर्जित फोहोर मैला घरघरमा नै सेप्टिक ट्यांकी बनाएर विसर्जन गर्ने गर्ने अभ्यास रहेको छ भने सेप्टिक ट्यांकी भरिएमा सुरक्षित तरिकाले गाडीबाट बाच्छेबडुवाको फोहोर प्रशोधन केन्द्रमा लगेर व्यवस्थापन गर्ने गरिएको छ। पोखरा महानगरपालिमामा घरघरबाटै फोहोरमैला संकलन गरी बाच्छेबडुवाको फोहोर प्रशोधन केन्द्रमा लगेर प्रशोधन गर्ने अभ्यास रहेको छ। ग्रामीण क्षेत्रमा भने घरमै गरिने गरेको छ । खानेपानीका श्रोतका रुपमा मुल तथा खोलाहरु रहेका छन्। प्रशोधित खानेपानी वितरणका लागि नेपाल खानेपानी संस्थान र लेखनाथ साना शहरी आयोजनामार्फत् कार्यहरु भइ रहेका छन्। अधिकांश वडाहरूमा एक घर एक धारा कार्यक्रमअनुसार खानेपानी वितरण भइरहेको।

४.३.२ समस्या तथा चूनौति

आधारभूत तहको खानेपानीको सुबिधा ९५ प्रतिशत महानगरबासीमा पुगेको भएतापनि खानेपानीको गुणस्तर कायम हुन सकेको छैन । खानेपानीको गुणस्तर सुनिश्तित गर्ने प्रसोधन संयन्त्रको सर्बत्र कमी रहेको छ । एशियाली विकास बैंकको सहयोगमा सार्वजनिक निजी साझेदारीमा पर्यटन पूर्वाधार विकास परियोजनाअन्तर्गत निर्माण गरिएको फोहोर प्रशोधन केन्द्र (ल्यान्डफिल साइट)को आयु समाप्त भइसकेकाले यसको व्यवस्थापन महानगरको अर्को प्रमुख चुनौति बनेको छ । पर्यटन पूर्वाधार विकास परियोजनाको दोस्रो चरणअन्तर्गत केही सामुदायिक फोहोर व्यवस्थापन परियोजनाहरू निर्माणको पहल भए पनि ती परियोजनाहरू सम्पन्न हुन सकेका छैनन् । बाच्छेबडुवा पोखरा महानगरपालिकाभरीको एउटै मात्र ल्यान्डफिल साइट भएकोले पर्याप्त हुन सकेको छैन । अर्कोतर्फ, पोखरा क्षेत्रीय अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको ३ किमिको सेरोफेरोमा पर्ने भएकाले उक्त विमानस्थल सञ्चालनमा आउनुपूर्व नै अन्यत्र सारी सक्नुपर्ने बाध्यात्मक अवस्थामा रहेको छ । तीव्र रूपमा शहरीकरणका कारण खानेपानी तथा सरसफाईसँग सम्बन्धित सेवाहरूको माग दिनप्रति बढदै गएको छ । महानगरको बजेट तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता सडक पुल जस्ता भौतिक पूर्वाधारको तुलनामा खानेपानी तथा सरसफाइ जस्ता सामाजिक पूर्वाधारमा तुलनात्मक रुपमा कम हुने गरेको छ । जनस्तरमा सरसफाई सम्बन्धी सचेतनाको कमीका कारण शहरी क्षेत्रको स्वच्छता कायम राख्न कठिन भएको छ ।

४.३.३ सोच

“स्वच्छ, सुरक्षित, सर्वसुलभ र दीगो खानेपानी सेवा तथा सुविधा”

४.३.४ उद्देश्य

१. महानगरपालिकामा स्वच्छ खानेपानीमा सहज पहुँच, सरसफाइ तथा स्वच्छता प्रवर्द्धन गर्नु ।

२. महानगरपालिकाको एकीकृत ढल निकास प्रणाली र ढल प्रशोधन केन्द्रको मास्टर प्लान तथा विस्तृत योजना प्रतिवेदन तयार गरी काम सुरु गर्नु ।

४.३.५ रणनीति

१. स्वच्छ खानेपानीका लागि एक घर एक धारा सुनिश्चित गर्नुका साथै सार्वजनिक स्थलहरूमा समेत सर्वसुलभ खानेपानीको व्यवस्था गर्ने ।

२. ग्रामीण वडाहरूमा खानेपानीको स्रोत तथा मुलहरूको पहिचान गरी संरक्षण र व्यवस्थापन गर्ने ।

३. गरिबीको रेखामुनि रहेका र अस्थायी शौचालय प्रयोग गरेका घरपरिवारका लागि पक्की शौचालय निर्माण गर्न र सार्वजनिक स्थानहरूमा शौचालयको प्रबन्धका लागि विशेष व्यवस्था गर्ने ।

४. महानगरको एकीकृत ढल निकास प्रणाली र ढल प्रशोधन केन्द्र निर्माणका लागि अन्य सरोकारवाला निकायहरूसँग समन्वयमा काम गर्ने ।

४.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

आवधिक योजना तथा कार्यक्रम तथा आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाई	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
आधारभूत खानेपानी सुविधा उपलब्ध घरपरिवार	प्रतिशत	८६	९०	९०	९०	१००
शौचालय भएका परिपरिवार	प्रतिशत	९८	१००	१००	१००	१००
सुचारु खानेपानी आयोजना	संख्या	४	५	५	५	६
एक घर एक धारा भएका घरपरिवार	प्रतिशत	८०	८२	८०	८५	९०

सूचक	एकाई	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
सार्वजनिक शौचालय	संख्या	३८	४०	५०	६०	१००
नगरपालिकाबाट नियमित फोहर संकलन हुने शहरी घरपरिवार	प्रतिशत	८०	८३	८५	८८	९०
खानेपानी सुद्धता परिक्षण भएका आयोजना	प्रतिशत	८५	८८	९०	९२	९६

४.३.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा खानेपानी सरसफाई उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट अनुमान				बजेटको स्रोत			
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	१८४३२९	१८४३३	१६५८९६	०	६०८०१	११९०१५	४५१३	०
२०८०/८१	१८९६०५	१८९६०	१७०६४४	०	६०३३४	१२४०३५	५२३५	०
२०८१/८२	१९७२८८	१९७२९	१७७५५९	०	६०६४५	१३०५५०	६०९३	०

४.३.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु हजारमा)	अपेक्षित नतिजा
१	भरतपोखरी निर्मलपोखरी खानेपानी आयोजना (सहलगानी)	खानेपानी सुविधा उपलब्ध गराउनु	२०७६/०७७ र २०७९/०८०	२००००	२५०० धारा निर्माण हुनेछन्
२	खानेपानी आयोजना, वडा नम्बर २८ (क्रमागत)	खानेपानी सुविधा उपलब्ध गराउनु	२०७८/०७९ र २०८०/०८१	३००००	५०० धारा निर्माण हुनेछन् ।
३	सराङकोट खानेपानी आयोजना (क्रमागत)	खानेपानी सुविधा उपलब्ध गराउनु	२०७६/०७७ र २०८०/०८१	३००००	५०० धारा निर्माण हुनेछन् ।
४	गहुँकाट्ने गोतानाबारी जौवारी लिफ्टिङ खानेपानी आयोजना (क्रमागत)	खानेपानी सुविधा उपलब्ध गराउनु	२०७६/०७७ र २०७९/०८०	२००००	१५० धारा निर्माण हुनेछन् ।
५	खानेपानी आयोजना, वडा नम्बर ३२ (सहलगानी)	खानेपानी सुविधा उपलब्ध गराउनु	२०७९/०८० र २०८०/०८१	२५०००	२०० धारा निर्माण हुनेछन्।
६	खानेपानी तथा सरसफाई अन्य सालबसाली कार्यक्रम	खानेपानी सुविधा सुचारु गराउनु	सालबसाली	४४६२२१	६०० थप धारा निर्माण र चालु धारा सुचारु हुनेछन् ।

४.३.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

मध्यमकालीन खर्च संरचनामा प्रस्ताव गरेअनुसार बजेट सुनिश्चितता भई आयोजना संचालन तथा मर्मतसंभार र स्तरोन्नति भएमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने देखिन्छ । जलवायु परिवर्तबाट खानेपानीको स्रोत पर्ने नकारात्मक प्रभाव, आयोजनाको ढिला निर्माण र उचित व्यवस्थापन व्यवस्थित बसोबास, तरल तथा फोहारमैलाको उचित व्यवस्थापन, प्रदूषण आदिलाई खानेपानी तथा ससरफाई सम्बन्धी अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्ने जोखिम पक्षको रुपमा आँकलन गरिएको छ ।

४.४ महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग

४.४.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको प्रस्तावनामै लैंगिक विभेद अन्त्य गरी समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने व्यवस्था गरिएको छ । पोखरा महानगरपालिकाले लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको क्षेत्रमा समानुपातिक समावेशी र न्यायोचित वितरण गर्ने उद्देश्यका साथ वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने अभ्यासलाई निरन्तरता दिइ रहेको छ । महानगरपालिकाले आर्थिक तथा सामाजिक रूपमा पछाडि परेको वर्गको महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, सीमान्तकृत नागरिकहरू समेतलाई लक्षित गरी कार्यक्रम सञ्चालन भएको छ। आर्थिक तथा सामाजिक रूपमा पिछडिएको वर्गका लागि विशेष कार्यक्रम कार्यान्वयनमा छन् । सामाजिक कुप्रथाका रूपमा रहेका बालविवाह, बहुविवाह जस्ता कुप्रथा र कुरितिको अन्त्य गर्दै बालहिंसा, लैंगिक हिंसा मुक्त शहर बनाउन कार्यक्रमहरू सञ्चालन भएका छन् । लक्षित वर्गका लागि सीप विकास तथा रोजगारीका अवसर वृद्धि गर्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएकोछ। यस महानगरपालिकामा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण र लक्षित वर्गको सशक्तीकरण क्षेत्रमा ४० वटा संघ/संस्था क्रियाशील छन् ।

महानगरपालिकाले महिला र लक्षित वर्गका लागि उपमेयरसँग महिला कार्यक्रम सञ्चालन गरी विभिन्न कार्यक्रममार्फत् आर्थिक सशक्तीकरण अभियान गरिरहेको छ । लैंगिक हिंसाविरुद्धको अभियानका लागि प्रत्येक वडामा लैंगिक हिंसाविरुद्ध पुरुषको ऐक्यबद्धता कार्यक्रम सञ्चालन भइरहेको छ । बालबालिकासँग सम्बन्धित क्षेत्रमा क्रियाशील संघ/संस्थाहरूले बाल संरक्षण, विकास तथा सहभागिता अभिवृद्धिमा पैरबी गर्न विभिन्न रुपमा पैरवी भइरहेका छन् । बालबालिकाको पहुँच र क्षमता विकासका लागि ३३ वटा वडामा कुल ४९५ बालबालिका आबद्ध हुने गरी वडास्तरीय बालमञ्च गठन भएका छन् । सडक बालबालिकाको उचित व्यवस्थापनका लागि ४२ वटा बालगृह स्थापना गरी सडक बालबालिका उद्धार कार्य सञ्चालन भइरहेको छ। अपांगता भएका व्यक्तिको हकहित सामाजिक न्याय र पैरवीका लागि प्रत्येक वडामा अपांगता वडा सञ्जाल गठन गरिने निर्णय गरी त्यसका लागि कार्य अघि बढिरहेको अवस्था छ । ज्येष्ठ नागरिकको सम्मान निमित्त प्रत्येक वर्ष ज्येष्ठ नागरिक दिवस मनाई नगर माता र नगर पिता घोषणा गरी सम्मान कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ ।

४.४.२ समस्या तथा चूनौति

यस नगरपालिकामा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणमा हालका दिनमा सकारात्मक प्रयास भए तापनि लक्षित वर्गको अवस्थामा अपेक्षाकृत सुधार हुन सकेको छैन । नगरपालिकामा महिला, बालबालिका र लक्षित वर्गमैत्री पूर्वाधार, नीति, नियम र संरचनाको कमी रहेको छ । एकल महिला, अपांगता भएका व्यक्ति, दलित, ज्येष्ठ नागरिक तथा महिलाप्रतिको सोच र व्यवहार अझ पनि सकारात्मक बन्न सकिरहेको छैन । लक्षित वर्गका महिला, बाल बालिका, जेष्ट नागरिक, अपांगता भएका व्यक्तिहरुमा हिंसाजन्य व्यवहार कायमै रहेको देखिन्छ । लक्षित वर्गमा अधिकार र कर्तव्यसम्बन्धी सचेतनामा कमी रहेको छ । महिलामा बहुकार्य बोझको अवस्था कायमै छ । लक्षित वर्ग सशक्तीकरण र क्षमता विकास कार्यक्रम प्रभावकारी हुन नसक्दा उनीहरूको अवस्थामा आशातित सुधार हुन सकेको छैन । बालश्रम र हिंसा उत्मूलन हुन सकेका छैनन् । लक्षित वर्गमा आत्मविस्वासको कमी रहेको छ । सामाजिक सुरक्षा वृत्ति वितरणमा समस्या र गुनासो कायमै रहेको छ ।

लक्षित वर्गका लागि तर्जुमा गरिएका कार्यक्रमहरूबाट अपेक्षित प्रतिफलमा प्राप्त हुन भने सकेको छैन । लक्षित वर्गमा स्वरोजगारीका अवसर तथा आत्म निर्भरतामा कमी रहेको छ। पिछडिएको वर्गमा कानुन तथा अधिकार सम्बन्धमा जानकारीको कमी रहेको छ । आर्थिक, सामाजिक तथा राजनीतिक क्षेत्रमा लक्षित वर्गको अर्थपूर्ण सहभागितामा कमी छ भने प्रभावशाली उपस्थिति रहेको छैन ।

४.४.३ सोच

"विभेदरहित, समतामूलक, समृद्ध, सुखी र सभ्य समाजको निर्माण"

४.४.४ उद्देश्य

१. सबै प्रकारका भौतिक पूर्वाधार संरचनाहरू तथा नीतिगत संरचनाहरूमा महानगरपालिकालाई महिला, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक एवम् अपांगतामैत्री प्रावधानहरू सुनिश्चित गर्दै समावेशी शहरका रूपमा विकास गर्न समावेशी नीति तयार गरी लागु गर्नु ।

२. महिला, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक एवम् अपांगता भएका व्यक्तिहरूको आर्थिक तथा जीवनोपयोगी अधिकार सुनिश्चित गर्दै सम्मानित जीवनको अधारशिला तयार गर्नु ।

३. विभेद, हिंसा तथा कुप्रथा अन्त्य गर्न नीतिगत सुधार र व्यावहारिक प्रयत्न प्रभावकारी गर्नु ।

४.४.५ रणनीति

१. दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई महानगरपालिकालाई महिला, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक तथा अपांगतामैत्री शहरका रूपमा विकास गर्न लैंगिक समानतासम्बन्धी क्षेत्रगत नीति, कानुन, संरचना, रणनीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिने ।

२. अब निर्माण हुने सबै प्रकारका सार्वजनिक तथा ठूला व्यापारिक भवन तथा सार्वजनिक स्थलहरू महिला, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक, तथा अपांगतामैत्री सुनिश्चित हुने गरी नीति निर्माण गरिने ।

३. महिला, अपांगता भएका, दलित, लोपोन्मुख, आदिवासीहरूका लागि गुणस्तरीय, व्यावसायिक सीपमूलक र जीवनपयोगी तालिमको सुनिश्चितता गर्ने ।

४. लक्षित वर्गको आर्थिक अवस्थामा सुधार गर्न सशक्तीकरणका कार्यक्रम सञ्चाालन गरिने ।

५. समाजमा भएका सबै प्रकारका हिंसा, कुप्रथा र दुर्व्यवहार न्यूनीकरणका लागि आवश्यक नीति तथा कार्यत्रविधि निर्माण गर्ने ।

६. सूचना प्रविधिमा आधारित प्रभावकारी संयन्त्रको स्थापना गरी समाजमा रहेका रूढिवादी तथा कुप्रथाका विरुद्ध सामाजिक न्याय, पैरवी तथा वकालतका लागि विभिन्न कार्यक्रम आयोजना गरिने ।

४.४.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

आवधिक योजना तथा कार्यक्रम तथा आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाई	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
वार्षिक रूपमा घरेलु हिंसाअन्तर्गत दर्ता भएका प्रहरी मुद्दा	संख्या	१७०	१६०	१५५	१५०	१३०
महानगरभित्र रहेका सडक बालबालिका	संख्या	२१	१५	१२	१०	८
बाल यौनहिंसामा परेका बालिका	संख्या	७६	७०	६०	५०	२०
महानगरभित्र रहेका बालगृह	संख्या	२४	२५	३०	३५	४०
जीवनभर शारीरिक र यौन हिंसा भएका	प्रतिशत	१.५	१	१	०.८	०.४
यौनहिंसामा परेका १५ वर्ष र माथिका महिला, किशोरी र बालबालिका	प्रतिशत	११	९	८	५	२
यौनहिंसा अनुभव गरेका १५ देखि ४९ वर्षसम्मका महिला	प्रतिशत	४	३	२.५	२	१.५
बेचबिखनमा परेका महिला, किशोरी तथा बालिकाहरू	संख्या	२४००	२२००	२१००	२०२३	१५००

सूचक	एकाई	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
नगरसभामा महिला सहभागिता	प्रतिशत	३३	३३	३३	३३	३५
कार्यपालिकामा महिला सहभागिता	प्रतिशत	४०	४५	४५	४५	५०
व्यवस्थापकीय पदहरूमा महिलाको अनुपात	अनुपात	१७	१७	१५	१४	१०
नगर स्तरीय संघ/महासंघमा महिलाको सहभागिता	प्रतिशत	३३	४०	३०	२५	२०
सहकारी क्षेत्रको नेतृत्वमा महिलाको सहभागिता	प्रतिशत	३३	५०	६०	६५	७०
जमिनमाथिको सम्पत्तिमा महिलाको स्वामित्व भएको घरपरिवार	प्रतिशत	२०	२०	३०	३५	४०

४.४.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा महिला, बालबालिका तथा समावेशीकरण उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट अनुमान				बजेटको स्रोत			
	कुल	चालु	पुंजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	१६२३८५	१४६१४६	१६२३८	०	६०८०१	१००४५५	११२८	०
२०८०/८१	१६७०३३	१५०३२९	१६७०३	०	६०३३४	१०५३८९	१३०९	०
२०८१/८२	१७३८०१	१५६४२१	१७३८०	०	६०६४५	१११६३३	१५२३	०

४.४.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहायअुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु हजारमा)	अपेक्षित नतिजा
१	सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम	कल्याणकारी सेवा प्रदान गर्नु	सालवसाली	१९८६००	ज्येष्ठ नागरिक, दलित, एकल महिला, बिधवा, पूर्ण तथा आंशिक आपंगता भएका व्यक्ति, दलित बालबालिका र लोपोन्मुख जातिसमेत ४४,१४३ जना लाभान्वित हुनेछन्
२	उप-प्रमुखसँग महिला कार्यक्रम	बिपन्न महिला अपांगता भएका व्यक्ति तथा प्रभाभित परिवार, महिला सहकारीका सदस्यहरुको आर्थिक तथा सामाजिक सशक्तिकरण गर्नु	सालवसाली	६६८४२	विपन्न महिला, अपांगता भएका व्यक्ति, एकल महिला, महिला सहकारी र महिला समेत बार्षिक ५०० जना स्वरोजगार हुने तथा लाभान्वित हुनेछन् ।
३	महिला विकास कार्यक्रम	महिलाहरुको आर्थिक र सामाजिक ससक्तिकरणमा सहयोग पुर्याउनु	सालवसाली	१७३२०	बार्षिक ५,००० जना महिला लाभान्वित हुनेछन् र महिलाले प्रवर्द्धन गरेका १६ ओटा महिला विकास सहकारी संस्थाको प्रत्यक्ष लाभान्वित हुनेछन् ।
४	बालबालिका कार्यक्रम	बाल बचाऊ, संरक्षण, विकास र सहभागितामा अभिवृद्धि गर्नु	सालवसाली	१६६२७	बार्षिक ७,४०० जना बालबालिका प्रत्यक्ष लाभान्वित हुनेछन् ।

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु हजारमा)	अपेक्षित नतिजा
५	अपाङ्गता भएका व्यक्ति संरक्षण तथा सशक्तीकरण कार्यक्रम	वर्गीकृत परिचय पत्र, सहायक सामग्री र सचेतनामा बृधि गर्नु	सालवसाली	१२१२४	३,१०० जना अपाङ्गता भएका व्यक्तिले अपाङ्गताको परिचय पत्र पाइ सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रममा समावेश भएका हुनेछन् ।
६	ज्येष्ठ नागरिक संरक्षण कार्यक्रम	ज्येष्ठ नागरिकको सम्मान र संरक्षण गर्नु	सालवसाली	४१५७	सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमबाट १६,००० जना र अन्य कार्यक्रम बाट वार्षिक ३,३०० जना ज्येष्ठ नागरिक प्रत्यक्ष लाभान्वित हुनेछन् ।
७	दलित, अल्पसंख्यक, सिमान्तकृत र जनजाति उत्थान कार्यक्रम	दलित, अल्पसंख्यक, सिमान्तकृत, जनजाति र यौनिक अल्पसंख्यकको अधिकार र संस्कृति संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नु	सालवसाली	३४६४	दलित वर्गमा चेतना र संस्कृतिको जगेर्नामा अभिबृद्धि, सिमान्तकृत बर्गको सशक्तीकरणमा अभिवृद्धि हुनेछ ।
८	सामाजिक विकास क्षेत्र अन्य कार्यक्रम (प्रशासनिक खर्च समेत)	प्रशासनिक तथा अन्य भैपरी आउने कार्यको व्यवस्थापन गर्नु	सालवसाली	१६७२१३	सामाजिक सेवा तथा सुविधामा बढोत्तरी हुनेछ ।
९	संघ तथा प्रदेश सरकारबाट हस्तान्तरित अन्य कार्यक्रम	शहरी शासन, विकास तथा सेवा प्रवाह प्रक्रियामा महिला, बालबालिका र पिछडिएको वर्गको सहभागिता र अपनत्व वृद्धि गर्नु	सालवसाली	१६८७२	शहरी शासन प्रक्रियामा महिला, बालबालिका तथा पिछडिएको वर्गको सहभागितामा २० प्रतिशतले वृद्धि हुनेछ ।

४.४.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

यससँग सम्बन्धित कार्यक्रममा प्राथमिकताका साथ बजेट विनियोजन, व्यवहारिक कार्यक्रम तथा नीतिगत परिवर्तन, यस क्षेत्रसँग सम्बन्धित निकाय तथा संरचनाको क्षमता विकास तथा क्रियाशिलता नभएमा अपेक्षित नतिजा प्राप्त नहुने जोखिम रहन सक्दछ ।

४.५ युवा तथा खेलकुद

४.५.१ पृष्ठभूमि

महानगरमा १५ देखि ४९ वर्ष समूहका युवा जनशक्तिको अनुपात ५७ प्रतिशत रहेकोछ । यस क्षेत्र पूर्वाधार तथा अवसरका हिसाबले पनि अध्ययन, व्यवसाय सञ्चालन र खेलकुदको क्षेत्रमा उर्वर रहेको छ । फुटबल, भलिबल, क्रिकेट जस्ता खेलमा यस क्षेत्रका दर्जनौं खेलाडीहरूले राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा सफलता हासिल गरिसकेका छन् । व्यापार, उद्योग तथा पर्यटन क्षेत्रमा युवा सहभागिता उच्च रहेको छ । पर्यटन उद्योगसँग सम्बन्धित हिमाल आरोहण, प्याराग्लाइडिङ, क्यान्योइङ, रक क्लाइम्बिङ, साइक्लिङजस्ता साहसिक खेलकुदमा पोखरा क्षेत्रले फरक पहिचान बनाएको छ। युवा तथा खेलकुद क्षेत्रको सम्भावना र विगतका कदमको सिकाइलाई आत्मसात् गरेर पोखरा महानगरले हालै महानगरस्तरीय युवा परिषद् गठन गरेको छ । त्यसैगरी संघ तथा प्रदेश सरकारसँगको सहकार्यमा लामो समयदेखि अलपत्र रहेको पोखरा रंगशालालाई स्तरोन्नति गरी अन्तर्राष्ट्रियस्तरको रुपान्तरण गरिएको छ । यसका अतिरिक्त, अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको क्रिकेट रंगशाला र हाई अल्टिच्युड खेल मैदान निर्माणाधिन रहेको छ । महानगरले सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र युवा जनशक्तिलाई तुलनात्मक लाभको नयाँ क्षेत्रका रूपमा पहिचान गरिएको छ । विद्यमान युवा जनशक्तिलाई सूचना प्रविधि (आईसीटी) र कृत्रिम बौद्धिकता (आर्टिफिसियल इन्टेलिजेन्स-एआई) जस्ता क्षेत्रसँग जोडेर आर्थिक विकास र

सामाजिक रूपान्तरणको संवाहकका रूपमा स्थापित गने अवसर महानगरसँग रहेको देखिन्छ। तसर्थ महानगरले पोखरालाई सिर्जनशील, स्मार्ट र समुन्नत शहरका रूपमा विकास गर्न युवा उद्यमीहरूलाई सूचना प्रविधिमैत्री उद्यमशीलता र व्यावसायिक खेलकुदप्रति आकर्षित गर्नु आवश्यक छ।

४.५.२ समस्या तथा चूनौति

युवा पलायन, खेलाडीको प्रतिस्पर्धी क्षमतामा कमी, युवा वेरोजगारी, दुर्वसन र वैदेशिक रोजगारीमा आक्रर्षण युवा तथा खेलकुद क्षेत्रका मुख्य समस्याहरु हुन्। युवा वर्गमा परम्परागत कृषि तथा घरेलु व्यवसायमा स्वभाविक आक्रर्षण रहेको छैन। विभिन्न तहका सरकारबीच युवा तथा खेलकुदसम्बन्धी योजना कार्यान्वयन एवम् समान प्रकृतिका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न एकापसमा सामञ्जस्यको अभाव छ। स्तरीय खेल प्रशिक्षणमा कमी, खेलमा व्यावसायिकता कमी र खेलाडीको भविश्यको अनिश्चिताका कारण खेल क्षेत्रमा आशातित सफलता हासिल गर्न सकिएको छैन। पर्यटन क्षेत्रको विस्तार तथा प्रवर्द्धनका लागि युवा परिचालन तथा खेलकुद गतिविधिसँगको गतिशील सम्बन्ध स्थापित हुन सकेको छैन। पोखरा दक्ष तथा अर्धदक्ष सबै प्रकारका कामदारका दृष्टिले श्रमिक अपुग (लेबर डेफिसिट) शहर भएपनि युवा भावना बमोजिमको स्वरोजगारीका अवसरमा कमी रहेको छ। खेलकुदलाई समय बिताउने माध्यमका रूपमा मात्र नलिएर खेलकुद आर्थिक उपार्जन र जीवन निर्वाहको आधारको रुपमा स्थापित गर्ने काम चुनौतिपूर्ण रहेको छ।

४.५.३ सोच

"युवाको सिर्जनशीलता, व्यावसायिकता तथा सर्वाङ्गिण विकास"

४.५.४ उद्देश्य

१. युवालाई उद्यमशील, सृजनशील र जिम्मेवार नागरिक बन्ने वातावरण निर्माण गर्नु।

२. महानगरलाई परम्परागत, साहसिक र व्यावसायिक खेलकुदको आकर्षक केन्द्रका रूपमा विकास गर्नु।

४.५.५ रणनीति

१. युवाहरूमा सामाजिक भावना, सिर्जनशीलता, उद्यमशीलता र नेतृत्व क्षमता विकासका लागि नियमित कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।

२. युवाहरूलाई विश्वस्तरमा भइरहेका नवीनतम र सिर्जनात्मक गतिविधिहरूमा अद्यावधिक बनाई राख्ने।

३. नीति, कानून तथा संरचना र विकास प्रक्रियामा युवाको समावेशीकरण र सहभागिता सुनिश्चित गर्ने।

४. खेल गतिविधिहरूको वार्षिक क्यालेन्डर बनाएर नियमित रूपमा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु।

५. खेलकुदलाई पोखराको पर्यटन उद्योगसँग जोडेर विकास र प्रवर्द्धन गर्नु।

६. प्रतिभाबान खेलाडीको पहिचान, क्षमता विकास तथा प्रोत्साहनको व्यवस्था गर्नु।

४.५.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

आवधिक योजना तथा कार्यक्रम तथा आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाई	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
रोजगारीमा नरहेका १५ देखि २४ उमेर समूहका युवाको अनुपात	प्रतिशत	१२	११	१०	९	८
प्राविधिक तथा व्यावसायिक तालिम प्राप्त युवा तथा वयस्य (वार्षिक)	संख्या	५००	६००	७००	७५०	१०००

सूचक	एकाई	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
सक्रिय युवा परिषद तथा युवा सञ्जाल	संख्या	३०	३१	३२	३३	३४
कभर्ड हल र स्तरीय खेलकुद मैदान	संख्या	५	६	७	८	१०
खेल प्रशिक्षणमा सहभागी युवा	संख्या	२८००	३०००	३५००	४०००	५००
आयोजना हुने खेलकुद प्रतियोगिता बार्षिक	पटक	६	७	८	९	१०

४.५.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा युवा तथा खेलकुद उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट अनुमान				बजेटको स्रोत			
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	८७७७६	८७७८	७८९९८	०	६०८०१	२२४६१	४५१३	०
२०८०/८१	९०२८८	९०२९	८१२५९	०	६०३३४	२४७१८	५२३५	०
२०८१/८२	९३९४७	९३९५	८४५५२	०	६०६४५	२७२०८	६०९३	०

४.५.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहायअुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि	कुल लागत (रु. हजारमा)	अपेक्षित नतिजा
१.	युवा सृजनशिलता विकास कार्यक्रम	युवाहरुमा सीप प्रदान गरी स्वरोगारीमा अभिवृद्धि गर्नु	सालबसाली	१७७८२	महानगरका ३३ वडामा युवा परिषद गठन भई करिब २००० युवाहरुमा स्वाबलम्बी सीपको विकास भई आत्मनिर्भर हुनेछन् ।
२.	बहुउद्देश्यीय खेलकुद कभर्डहल निर्माण	खेलकुदको पूर्वाधार विकास र खेलकुदको विकास गर्नु	२०७९/८० देखि २०८०/८१ सम्म	३००००	बहुउद्देश्यीय कबर्डहल निर्माण सम्मन्न भई खेल प्रशिक्षण र प्रतियोगिता नियमित रुपमा सञ्चालन हुनेछन् ।
३.	खेलकुद विकास तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	खेल प्रतिभाको विकास गरी स्वस्थ मानव संशाधन विकास गर्नु	सालबसाली	२२४२२८	करिब ५००० युवाहरुमा खेलकुद प्रतिभाको विकास हुनेछ ।

४.५.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

युवा तथा खेलकुद सम्बन्धी कार्यक्रमका लागि बजेटको यथोचित व्यवस्था, यससँग सम्बन्धित निकायको संस्थागत विकास, जनशक्ति व्यवस्थापन र खेलाडीलाई प्रोत्साहन नभएमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल नहुने जोखिम रहन सक्छ ।

परिच्छेद ५: पूर्वाधार क्षेत्र

यस क्षेत्र अन्तर्गत आवास, भवन तथा शहरी विकास, सडक, पुल तथा यातायात, विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा, सूचना, सञ्चार, विद्युतीय सुशासन लगायतका उप-क्षेत्रहरुको पृष्ठभूमि, समस्या तथा चूनौति, लक्ष्य, रणनीति, नतिजा खाका, त्रिवर्षीय खर्च तथा स्रोत अनुमान, आयोजना तथा कार्यक्रम र पूर्वानुमान तथा जोखिम पक्षहरु समावेश गरिएको छ ।

५.१ आवास, भवन तथा शहरी विकास

५.१.१ पृष्ठभूमि

पोखरा महानगरपालिकाको भवन संरचनाले ओगटेको क्षेत्र सन् १९९० मा ३.३९ प्रतिशत रहेकोमा हाल २.३६ गुणाले वृद्धि भई ८.०१ प्रतिशत पुगेको छ भने शहरीकरण दर वार्षिक ५.३३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । सेवा, सुविधा तथा अवसरको उपलब्धताले अन्य क्षेत्रबाट पोखरामा बसाइसराइ गर्ने प्रवृति व्यापक हुँदै गएको छ । पोखरा महानगरको औसत जनघनत्व प्रति हेक्टर १७९ व्यक्ति रहेको छ । महानगरको ४६ प्रतिशत जनसंख्या कुल क्षेत्रफलको ६ प्रतिशत मुख्य शहरी क्षेत्रमा र बाँकी ५४ प्रतिशत जनसंख्या अरु ९४ प्रतिशत क्षेत्रफलमा फैलिएको छ ।

नेपालका अन्य शहरमा जस्तै पोखरामा पनि सडक सञ्जालको विस्तार कृषियोग्य भूमि घट्ने र भवन निर्माण बढेर बजार विस्तार हुँदै आएको देखिन्छ । तथापि पोखरा महानगरको शहरीकरण भने एकध्रुवीय (युनिनुक्लेट) रहेको देखिन्छ । पोखरा महानगरले बस्ती विकास मापदण्डमार्फत् यहाँको मुख्य व्यापारिक केन्द्रका साथै अन्य भू-उपयोग व्यवस्थित गर्ने प्रयास गरेको छ । गोरखा भूकम्पपछि नेपाल सरकारले नया मापदण्डको प्रादुर्भाव गरे तापनि यस महानगरपालिकाको मापदण्ड हाल मात्रै परिष्कृत भइरहेको छ । पोखरा महानगरपालिकामा ५५.८ प्रतिशत नागरिकको आफ्नै घर छ भने ४०.६९ प्रतिशत भाडाको घरमा बस्छन् । बर्सेनि करिब ५ हजार नयाँ घर निर्माण हुने यस महानगरपालिकामा करिब ९० प्रतिशतले भवन निर्माण मापदण्डअनुरूप नक्सा वनाई घर बनाउने अनुमति लिए पनि करिब ४० प्रतिशतले मात्र पूर्णरूपले मापदण्ड अनुसरण गरेको देखिन्छ । विकसित शहर तथा शहरोन्मुख क्षेत्रहरूमा आधुनिक (सिमेन्ट तथा कंक्रिटबाट निर्मित) घरहरूको बाहुल्य देखिन्छ भने ग्रामीण क्षेत्रहरूमा ढुङा-माटोका घर निर्माणको प्रचलन कायमै रहेको छ ।

५.१.२ समस्या तथा चूनौति

भूउपयोग क्षेत्र निर्धारणसमेत भूउपयोग योजनाको कमीका कारण अव्यवस्थित रुवमा जग्गा प्लटिङ भइरहेकाले भवन निर्माण मापदण्ड पालना र व्यवस्थित एवम् सुरक्षित बस्ती निर्माणमा चुनौति थपिएको छ । राष्ट्रिय भूउपयोग नीति २०७२ अनुसार भूउपयोग योजना र क्षेत्र निर्धारण गरी सोअनुसार बस्ती विकास र भवन तथा भौतिक विकास योजना तर्जुमा र पूर्वाधार विकास तथा संरचना निर्माण, औद्योगिक र ग्रिनबेल्टका लागि नीतिगत, कानुनी, प्रक्रियागत र प्राविधिक ढाँचा तयार हुन सकेको छैन । कार्यपालिकाको एकीकृत भवन, वडा कार्यालय भवन, सभा हल, पार्क, मनोरञ्जन स्थल तथा क्रिडास्थल लगायतका भौतिक पूर्वाधारहरूको कमी रहेको छ । शहरीकरणको अनुपातमा आवश्यक भौतिक पूर्वाधारहरूको विकास न्यून रहेको छ भने जग्गाको अनियन्त्रित खण्डीकरणको र अव्यवस्थित भवन निर्माणको अभ्यास निरन्तर रहेको छ । शहरका केही स्थानहरू भौगर्भिक रूपले संवेदनशील भएका कारण जग्गाको सीमित उपलब्धता रहेको छ ।

५.१.३ सोच

"सुलभ, सुरक्षित, उत्थानशील र एकीकृत आवास तथा वस्ती एवम् व्यवस्थित शहरीकरण"

५.१.४ उद्देश्य

१. विद्यमान भवन निर्माण मापदण्डलाई समयसापेक्ष परिमार्जन तथा त्यसको कार्यान्वयन गरी भवन निर्माण तथा बस्ती विकासलाई व्यवस्थित तथा सुरक्षित गर्नु ।

२. जग्गा विकासका परियोजना क्षेत्रहरूको पहिचान गरी जग्गा एकीकरणका योजनाहरूको सुरुवात गर्नु ।

५.१.५ रणनीति

उद्देश्य १ सँग सम्बन्धित

१. जोखिम संवेदनशीलता समेतलाई दृष्टिगत गरी भू-उपयोग नीति तथा योजनाको कार्यान्वयन गर्नु ।

२. व्यावसायिक तथा आवासीय भौतिक संरचना र शहरी पूर्वाधार निर्माणमा विपद् जोखिम प्रतिरोधात्मक उपाय अवलम्बन प्रोत्साहन गर्नु ।

३. भवन, आवास तथा बस्ती विकास मापदण्डलाई कार्यान्वयन तहमा पुऱ्याई बस्ती विकासको सहज वातावरण तयार गर्ने ।

४. नयाँ बसोबास क्षेत्र विकासमा शहर सौन्दर्यीकरण, गुणस्तर सेवा र सुविधाको न्यूनतम मापदण्ड कायम गर्ने ।

५.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

सूचक	एकाइ	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
मापदण्ड र भूकम्प प्रतिरोधी प्रबिधि अनुसार बनेका आवासीय भवन	प्रतिशत	४०	५०	६०	६५	७०
गरिब बस्तीहरू र अवैध जमिनमा बसोबास गर्ने जनसंख्या (हजारमा)	संख्या	६०००	७०००	६५००	६०००	५०००
सुरक्षित घरहरूमा बसोबास गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	३५	४०	४५	५०	७०
सुरक्षित सार्वजनिक यातायातको उपलब्धता	प्रतिशत	६०	६५	७०	८०	९०
घरवाट ३० मिनेटको पैदलयात्रामा पक्की सडकको पहुँच	प्रतिशत	५०	६०	६५	७०	८०
सिमसार व्यवस्थापन योजना तयार गरी लागु भएका तालहरूको संख्या		५	५	७	८	१०
मापदण्ड अनुसार निर्माण भएका कार्यालय, विद्यालय तथा स्वास्थ्य भवन	प्रतिशत	६०	७०	७५	८०	९५

५.१.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा आवास तथा भवन उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट अनुमान				बजेटको स्रोत			
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	७८९९८०	७९००	७८२०८०	०	४८६४११	३००१८५	३३८५	०
२०८०/८१	८१२५९१	८१२६	८०४४६५	०	४८२६७५	३२५९९०	३९२७	०
२०८१/८२	८४५५२१	८४५५	८३७०६५	०	४८५१५९	३५५७९२	४५७०	०

५.१.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहायअुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि	कुल लागत (रु हजारमा)	अपेक्षित नतिजा
१	पोखरा पुरानो सम्पदा बस्ती संरक्षण आयोजना (गौरव)	पर्यटन तथा संस्कृति प्रवर्द्धन तथा सहरी सुन्दरता अभिवृद्धि गर्नु	२०७९/८० देखि ०८१/८२ सम्म	१०००००	वडा नम्बर २, ३ र ४ का पुराना बजारमा १०० वटा घर, २० वटा सास्कृतिक सम्पदा संरक्षण हुनेछ ।
२	पोखरा बसपार्क निर्माण आयोजना (गौरव)	व्यवस्थित यातायात प्रणाली सुव्यवस्थित बनाउनु	२०७९/८० देखि ०८२/८३ सम्म	१००००००	५० रोपनी जग्गामा व्यवस्थित बसपार्क निर्माण हुनेछ ।
३	प्रशासकीय भवन (दमकल)	सुविधायुक्त भवन निर्माण गरी एकीकृत रुपमा सेवा प्रवाह गर्नु	२०७९/८० देखि ०८१/८२ सम्म	१४३५४५	बेसमेन्ट पार्किङ सहित ५ तले भवन निर्माण हुनेछ ।
४	वडा कार्यालय भवन निर्माण, वडा नम्बर १८	वडा स्तरमा सेवा प्रवाहलाई एकीकृत र सहज बनाउनु	२०७९/८०	२००००	२ तले भवन निर्माण हुनेछ ।
५	वडा कार्यालय भवन निर्माण, वडा नबर ३१	वडा स्तरमा सेवा प्रवाहलाई एकीकृत र सहज बनाउनु	२०७९/८० देखि ०८०/८१ सम्म	३५३००	३ तले भवन निर्माण हुनेछ ।
६	वडा कार्यालय भवन निर्माण, वडा नम्बर ६	वडा स्तरमा सेवा प्रवाहलाई एकीकृत र सहज बनाउनु	२०७९/८० देखि ०८०/८१ सम्म	७००००	बेसमेन्ट पार्किङ सहित ४ तले भवन तयार हुनेछ ।
७	वडा कार्यालय भवन निर्माण, वडा नम्बर ५	वडा स्तरमा सेवा प्रवाहलाई एकीकृत र सहज बनाउनु	२०७९/८० देखि ०८०/८१ सम्म	८९४०४	बेसमेन्ट पार्किङ सहित ४ तले भवन तयार हुनेछ ।
८	वडा कार्यालय भवन निर्माण, वडा नम्बर ८	वडा स्तरमा सेवा प्रवाहलाई एकीकृत र सहज बनाउनु	२०७९/८०	३००००	बेसमेन्ट पार्किङ सहित ४ तले भवन निर्माण हुनेछ ।
९	वडा कार्यालय भवन निर्माण, वडा नम्बर १७	वडा स्तरमा सेवा प्रवाहलाई एकीकृत र सहज बनाउनु	२०७९/८० देखि ०८१/८२ सम्म	७१७८२	बगैंचा सहित ३ तले भवन निर्माण हुनेछ ।
१०	वडा कार्यालय भवन निर्माण, वडा नम्बर २६	वडा स्तरमा सेवा प्रवाहलाई एकीकृत र सहज बनाउनु	२०७९/८० देखि ०८०/८१ सम्म	६०५८५	बगैंचा सहित ३ तले भवन निर्माण हुनेछ ।
११	वडा कार्यालय भवन निर्माण, वडा नम्बर २७	वडा स्तरमा सेवा प्रवाहलाई एकीकृत र सहज बनाउनु	२०७९/८० देखि ०८०/८१ सम्म	६६२०१	बगैंचा सहित ३ तले भवन निर्माण हुनेछ ।
१२	वडा कार्यालय भवन निर्माण आयोजना (वडा नम्बर १, ९, १४, २०, २५, २८ र ३३)	वडा स्तरमा सेवा प्रवाहलाई एकीकृत र सहज बनाउनु	२०७९/८० देखि ०८०/८१ सम्म	३५००००	७ वटा वडाको अत्याधुनिक वडा कार्यालय भवन निर्माण भई सेवा सुचारु हुनेछ।
१३	महानगरको मुख्य प्रशासकीय भवन	शहरी शासन, सेवा प्रवाह र विकास कार्यलाई सहज र सुव्यस्थित बनाउनु	२०७९/८० देखि ०८२/८३ सम्म	६०००००	प्रशासकीय भवन निर्माण सम्मन्न भई एकीकृत सेवा प्रवाह सुचारु हुनेछ ।
१४	स्मार्ट बहुतले पार्किङ भवन निर्माण आयोजना	ट्राफिक व्यवस्थापन र यातायातलाई सहज बनाउनु	२०७९/८० देखि ०८१/८२ सम्म	१५००००	५०० साना ४ पांग्रे सवारी साधन पार्किङ सुविधा उपलब्ध हुनेछ ।

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि	कुल लागत (रु हजारमा)	अपेक्षित नतिजा
१५	कमलपोखरी क्षेत्रमा जग्गा विकास आयोजना	नमूनाको रुपमा शहरी आवास पूर्वाधार तयार गर्नु	२०७९/८० देखि ०८४/८५ सम्म	५००००	५०० रोपनी जग्गा विकास गरी आवास क्षेत्र तयार हुनेछ ।
१६	आवास, भवन तथा शहरी विकास अन्य कार्यक्रम	भवन, आवास, बस्ती तथा शहरी विकासलाई सुव्यस्थित बनाउनु	सालबसाली	२३९२७४	आवास, भवन तथा शहरी विकास सम्बन्धी सेवा सुचारु हुनेछ ।

५.१.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

सडक तथा भवनको मापदण्ड तयार हुनेछ । भूउपयोग, आवास, वस्ती विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धी मापदण्डको परिपालनामा अभिवृद्धि हुनेछ । भूस्वरुपमा परिवर्तन हुने, शहरीकरणका कारण फोहोरमैलाको विसर्जन र वातावरणीय ह्रासमा वृद्धि भई नगर क्षेत्रको सुन्तरता, हरियाली र स्वच्छतामा ह्रास आउने जोखिम रहेकोछ ।

५.२ सडक, पुल तथा यातायात

५.२.१ पृष्ठभूमि

महानगर क्षेत्रभित्र करिव दुई हजार किमि लामो सडक सञ्जाल रहेको छ । जसमध्ये करिब १ हजार ५ सय किमि सडकमा सार्वजनिक यातायात सञ्चालन भइरहेको छ । महानगरपालिका स्थापना पश्चात पोखराको प्राथमिकता जोडिएका नयाँ वडाहरूलाई मुख्य व्यापारिक केन्द्रसँग गुणस्तरीय सडकले जोड्नु रहेको छ । महानगरका सबै वडाहरूमा सडक सञ्जाल तथा सार्वजनिक यातायातको सेवा पुगेको छ । प्रमुख शहरी क्षेत्र र आसपासका क्षेत्रहरूमा सार्वजनिक बस, ट्याक्सी तथा अन्य सवारीसाधनको संख्या बढ्दै गए पनि ती साधनका लागि आवश्यक बसपार्क तथा निजी तथा साना सार्वजनिक गाडीहरूका लागि प्रशस्त पार्किङ स्थलहरु रहेका छन् । त्यस्तै यात्रु प्रतीक्षालय, ट्राफिक संकेत तथा व्यवस्थापन तथा सडक स्तोरन्नतिको कार्यहरू अगाडि बढेका छन् ।

५.२.२ समस्या तथा चूनौति

प्रमुख शहरी क्षेत्र, बजार र आवास क्षेत्रमा निर्माण भएका सडकहरूमा ढल, नाली तथा फोहोरमैलाको व्यवस्थापनमा कमी रहेको छ । महानगरपालिकाले निर्धारण गरेको सडक अधिकार क्षेत्रभित्र घर, पर्खाल, विद्युत तथा टेलिफोनको पोलहरू र खानेपानीको लाइनहरू रहेको र विद्युतीय तार अन्डरग्राउन्ड नभई तारहरू छरिएकाले नगर क्षेत्रको सुन्दरता घटेको छ । ग्रामीण क्षेत्रमा कच्ची सडक र मौसमी यातयात सेवामा निर्भर रहनुपर्ने अवस्था रहेको छ । यस महानगरपालिकाको मुख्य बजार केन्द्रहरूमा आधुनिक बसपार्क तथा व्यवस्थित पार्किङ सुविधाको कमी रहेको छ । पृथ्वीचोकको मुख्य बसपार्क अतिक्रमणको चपेटामा परेको छ भने अन्य साना बसपार्कहरूमा क्षमताभन्दा धेरै सवारीहरू पार्किङ गर्नुपरेको अवस्था रहेको छ । सडकको मापदण्ड लागु हुन नसक्दा धेरैजसो सडक साँघुरा छन् र सडकको अधिकार क्षेत्र निर्धारण भए पनि स्पष्ट हुन सकेको छैन । सडकको अधिकार क्षेत्र सुरक्षित हुन, सडकको दायाँबायाँ वृक्षरोपण गरी सुन्दरता कायम गर्न सकिएको छैन । नगर क्षेत्रका विभिन्न स्थानमा सडक अधिकार क्षेत्र अतिक्रमण, नगरका सडकहरूको रेखांकन, नक्सांकन, नामकरण र प्राथमिकता निर्धारणको कमी रहेको छ । सडक सुरक्षाका संकेतहरूको कम रहेको छ । महानगर क्षेत्रमा पक्की, ग्राभेल र कच्ची सडकहरूमा विभिन्न स्थानमा खाल्डाखुल्डी रहेको र आवश्यक स्थानहरूमा पुल तथा कल्भर्टको व्यवस्था हुन नसकेको देखिन्छ । सडक निर्माण तथा यातायात सञ्चालनमा वातावरणीय पक्ष, गुणस्तर र मापदण्डको पालना हुन सकेको छैन । वातावरणीय संरक्षणको उपाय अवलम्बन र आर्थिक तथा सामाजिक विश्लेषणबिना सडक निर्माण गर्ने क्रम बढ्दै गइरहेको छ ।

५.२.३ सोच

"सुलभ, सुरक्षित, गुणस्तरीय, वातावरणमैत्री र दीगो सडक पूर्वाधार र सघन अन्तरआवद्धता"

५.२.४ उद्देश्य

१. वातावरणीय सन्तुलनसहितका प्रविधिमा आधारित समावेशी यातयात सेवाका लागि आवश्यक पूर्वाधारको विकास गर्नु ।

२. उपभोक्तामैत्री समावेशी गुणस्तरीय सडक पूर्वाधार निर्माण गर्नु ।

३. एकीकृत शहरी विकास तथा नगर यातायात पूर्वाधार निर्माण गर्नु ।

५.२.५ रणनीति

१. पूर्वाधार निर्माणका लागि विकास साझेदारहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य गर्ने ।

२. पूर्वाधार निर्माणमा संघीय तथा प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गर्ने ।

३. छिमेकी स्थानीय सरकारहरूसँग सहकार्य गर्ने ।

४. जलवायु परिवर्तन तथा वातावरणमैत्री यातायात प्रणालीको विकास गर्ने ।

५.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

आवधिक योजना तथा कार्यक्रम तथा आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
१२ महिना सञ्चालन हुने सडकको २ किमि वरपर बसोबास गर्ने जनसंख्याको अनुपात	प्रतिशत	९०	९२	९३	९४	९५
सडक घनत्व (किमि, वर्गकिमि)	कि.मि.	३.०४	३.१०	३.१५	३.१८	३.२०
कंक्रिट सडक	कि.मि.	१११	१२२	१२५	१३०	१३५
कालोपत्रे सडक	कि.मि.	६३३	८००	९५०	१०००	१०५०
ग्राभेल सडक	कि.मि.	१०३	१५०	१७५	२००	२५०
मिश्रित सडक	कि.मि.	८	१२	१४	१५	१६
राजमार्ग	कि.मि.	६८	७०	७०	७५	७८
धुले सडक	कि.मि.	६०९	५००	४५०	४००	३५०
कुल सडक लम्माई	कि.मि.	१५३५	१६५४	१७८४	१८२०	१८७९

५.२.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा सडक, पुल तथा यातायात उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट अनुमान				बजेटको स्रोत			
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	२३४७९९६	२३४८०	२३२४५१६	०	२०२२८६३	२७८३१३	४६८२०	०
२०८०/८१	२२७९७६९	२२७९८	२२५६९७१	०	१९४९६४९	२७५८०३	५४३१७	०
२०८१/८२	२३७२१५५	२३७२२	२३४८४३४	०	१९०१८६६	४०७०७०	६३२१९	०

५.२.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहायअुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क. सं.	आयोजना/कार्यक्रम वा उपक्षेत्र	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु हजारमा)	अपेक्षित नतिजा
१	तालचोक वेगनास सडक निर्माण आयोजना (गौरव)	यातायात सुविधा व्यवस्थित बनाउनु	२०७९/८० देखि २०८१/८२ सम्म	६०००००	३.४६ कि.मि. नमुना सडक निर्माण हुनेछ ।
२	पोखरा चक्रपथ निर्माण आयोजना (गौरव)	यातायात सुविधा व्यवस्थित र सहज बनाउनु	२०७९/८० देखि २०८३/८४ सम्म	१००००००	१०० कि.मि. लम्बाईको चक्रपथ निर्माण हुनेछ ।
३	घाटीछिना दमदमे सिदाने पञ्चासे सडक स्तरोन्नती आयोजना	यातायात सुविधा व्यवस्थित र सहज बनाउनु	२०७९/८० देखि २०८०/८१ सम्म	४००००	३ कि.मि. सडक कालोपत्रे भएको हुनेछ ।
४	कोत्रे बाम्दी घाटीछिना सडक स्तरोन्नती आयोजना	यातायात सुविधा व्यवस्थित र सहज बनाउनु	२०७९/८०	५००००	७ कि.मि. सडक कालोपत्रे भएको हुनेछ ।
५	बास्कोट देखी वडा कार्यालय २४ सडक निर्माण आयोजना	यातायात सुविधा व्यवस्थित र सहज बनाउनु	२०७९/८०	४००००	३.५ बर्षमा सडक पिच भइ यातायातमा सहजता हुनेछ ।
६	ठूलढुङ्गा सुर्ताने चैनपुर सुरौदी सडक आयोजना	यातायात सुविधा व्यवस्थित र सहज बनाउनु	२०७९/८०	४००००	७ कि.मि. सडक कालोपत्रे भएको हुने
७	कास्कीकोट बनपाले गुन्टेचौर सडक आयोजना	यातायात सुविधा व्यवस्थित र सहज बनाउनु	२०७९/८०	४००००	५ कि.मि. सडक कालो पत्रे भएको हुनेछ ।
८	मनिपाल रियालेचौर मौजा सडक (० देखि १२५० मिटर) निर्माण आयोजना	यातायात सुविधा व्यवस्थित र सहज बनाउनु	२०७९/८०	२५०००	१.२ कि.मि. सडक कालो पत्रे भएको हुनेछ।
९	खत्रीपहिरो खोलाबेसी सडक स्तरोन्नती आयोजना	यातायात सुविधा व्यवस्थित र सहज बनाउनु	२०७९/८०	२४९९९	३ कि.मि. सडक कालो पत्रे भएको हुनेछ ।
१०	पामे घाटीछिना सडक स्तरोन्नती आयोजना	यातायात सुविधा व्यवस्थित र सहज बनाउनु	२०७९/८०	८००००	६ कि.मि. सडक कालो पत्रे भएको हुनेछ ।
११	सुरौदी चवादी खोला प्रीस्ट्रेस मोटरेवल पुल	यातायात सुविधा व्यवस्थित र सहज बनाउनु	२०७९/८० देखि २०८०/८१ सम्म	९१८०४	४० मिटर सडकपुल निर्माण हुनेछ ।
१२	खुदीखोला पुल पहिलो	यातायात सुविधा व्यवस्थित र सहज बनाउनु	२०७९/८० देखि २०८०/८१ सम्म	५११५०	२५ मिटर सडकपुल निर्माण हुनेछ ।
१३	खुदीखोला पुल दोश्रो	यातायात सुविधा व्यवस्थित र सहज बनाउनु	२०७९/८० देखि २०८०/८१ सम्म	५११५०	२५ टिर सडकपुल निर्माण हुनेछ ।
१४	ओर्लाङखोला पुल वडा नम्बर १८	यातायात सुविधा व्यवस्थित र सहज बनाउनु	२०७९/८०	२२८८२	१२ मिटर सडकपुल निर्माण हुने ।
१५	खहरेखोला पुल वडा नम्बर १५	यातायात सुविधा व्यवस्थित र सहज बनाउनु	२०७९/८०	२९०००	१५ मिटर सडकपुल निर्माण हुनेछ ।
१६	ठूली मजुवा पुल वडा नम्बर १५	यातायात सुविधा व्यवस्थित र सहज बनाउनु	२०७९/८०	२७४५०	१५ मिटर सडकपुल निर्माण हुनेछ ।
१७	हाँडीखोला पुल वडा नम्बर २३	यातायात सुविधा व्यवस्थित र सहज बनाउनु	२०७९/८०	२९०००	१५ मिटर सडकपुल निर्माण हुनेछ ।
१८	सडक तथा पुल निर्माण र मर्मतसंभार अन्य साल-बसाली कार्यक्रम	यातायात सुविधा व्यवस्थित र सहज बनाउनु	सालबसाली	५१८१४८५	४० कि.मि. सडक तथा १० वटा पुल/कल्भर्ट निर्माण हुनेछन् ।

५.२.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

संघीय शासन प्रणाली अनुसार तीन तह बीच नीति, कार्यक्रम बीच सामाञ्जस्यता, समन्वय र सहकार्यमा आयोजना कार्यक्रम छनौट र कार्यान्वयन हुनेछ। नगर गौरव, रुपान्तरणकारी, विस्तृत आयोजना प्रस्ताव तयार

भएका, क्रमागत, वहुवर्षीय, कार्यान्वयनका लागि तयार भएका आयोजना तथा कार्यक्रम प्रस्तावित भए अनुसार बजेट विनियोजन भई खरिद प्रक्रिया अनुसार आयोजना कार्यक्रम कार्यान्वयन हुनेछन् । संभाव्यता तथा वातावरणीय अध्ययन भएका आयोजना तथा कार्यक्रमलाई प्राथमिकता, उपभोक्ता तथा सरोकारवालाको सहभागितामा आयोजना व्यवस्थापन गर्न नसकिएमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुने जोखिम रहन्छ ।

५.३ जलस्रोत, विद्युत तथा उर्जा

५.३.१ पृष्ठभूमि

नेपालको सबैभन्दा बढी पानी पर्ने यस क्षेत्रमा सेती, विजयपुर, फुस्रे, मर्दी, काली, याम्दी आदि नदी तथा खोलाहरु रहेका छन् । फेवा, रूपा, बेगनास, दिपाङ, खास्टे, मैदी आदि पालहरुले गर्दा जलस्रोतका हिसाबले पोखरा धनी मानिन्छ । यसका साथै भूमिगत पानीको प्रयोग पनि यस महानगरपालिका प्रशस्तै भइरहेको छ । महानगरमा स्थापना भएका जलविद्युत् आयोजनहरूबाट ६ मेगाबाट जति विद्युत् उत्पादन भइरहेको देखिन्छ । विगत केही वर्षमा सौर्य ऊर्जाको उत्पादन तथा उपयोग निजी प्रयोजन, सडक बत्ती तथा मठमन्दिरहरूमा हुने गरेको छ । हावापानीका दृष्टि उपयुक्त मानिएका गोवर ग्याँसको उत्पादन र उपयोगका अभ्यास रहेको छ ।

५.३.२ समस्या तथा चूनौति

पोखरामा अवस्थित नदी तथा तालहरूको किनारमा शहरीकरणको अत्यधिक चापका कारण नदी तथा ताल क्षेत्रमा बढ्दो अतिक्रमणको जोखिम रहेको छ । जलवायु परिवर्तनका कारण अतिवृष्टि, खण्डवृष्टिका साथै तालको बाँध फुट्ने जोखिम रहेको छ । नजिकैको हिमाली तथा उच्च पहाडी क्षेत्रमा भइरहने अप्रत्याशित भू-स्खलन, भूक्षय तथा बाढीका कारण तालहरूको जलाधार र सिमसार क्षेत्रका साथै सिंचाई तथा जलविद्युत् आयोजनाहरूमा क्षति पुग्ने उच्च जोखिम रहेको छ । त्यसैगरी शहरी क्षेत्रमा विद्युत्, टेलिफोन तथा इन्टरनेटका तारहरू जथाभावी सडकमा झुन्डिनु तथा विद्युत्को नियमित आपूर्ति पनि यहाँको समस्या हो । जलस्रोत तथा वैकल्पिक ऊर्जा विस्तार कार्यक्रम र हरित ऊर्जा प्रवर्द्धनका लागि महानगरस्तरीय एकीकृत नीति तथा कार्ययोजना समस्यमा रुपमा रहेको छ। तारहरूको भूमिगत व्यवस्थापन र सडक बत्ती तथा ट्राफिक संकेतहरूको एकीकृत व्यवस्थापनको कमी रहेको छ। परम्परागत ऊर्जाको प्रयोग निरुत्साहन गरी जलविद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जाको उपयोग प्रवर्द्धनका लागि जनचेतना अभिवृद्धि र प्रोत्साहन, वैकल्पिक ऊर्जाकोमा कमी रहेको छ ।

५.३.३ सोच

"भरपर्दो, धान्न सक्ने र स्वच्छ उर्जाको उपलब्धता र दीगो उपयोग"

५.३.४ उद्देश्य

१. निजी क्षेत्र र समुदायको साझेदारीमा जलस्रोत तथा जलाधार संरक्षण, सदुपयोग एवम् सामुदायिक सिंचाईहरूको व्यवस्थापन गर्नु ।

२. संघ तथा प्रदेश सरकारसँगको सहकार्यमा वितरण प्रणाली सुदृढीकरण गर्दै विद्युत् खपत बढाउने र खनिज इन्धनमाथिको निर्भरता कम गर्नु ।

५.३.५ रणनीति

१. जलस्रोतका मुहान तथा जलाधार क्षेत्र संरक्षण र संवर्द्धनमा समुदायको क्षमता विकास गरी परिचालन गर्नु ।

२. जलस्रोत र जलाधारहरूको समुचित विकासमा निजी क्षेत्र र समुदायसँग अर्थपूर्ण साझेदारी गर्नु ।

३. जलस्रोत व्यवस्थापन, जलविद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा उत्पादन बढाउन संघ र प्रदेश सरकारका सम्बन्धित निकायहरूसँग सहकार्य गर्ने ।

४. जलविद्युत् उत्पादन र वितरण सुदृढिकरण गर्दै हरित र स्वच्छ ऊर्जा (विद्युत्) खपत बढाउने र खनिज इन्धनमाथिको निर्भरता कम गर्ने ।

५.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

आवधिक योजना तथा कार्यक्रम तथा आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
विद्युत्मा पहुँच भएका जनसंख्याको अनुपात	प्रतिशत	९७	९८	९९	१००	१००
खाना पकाउन ऊर्जाको प्राथमिक स्रोतका रूपमा दाउरा प्रयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	१५	१४	१३	१२	११
खाना पकाउन र पानी तताउन एलपी ग्यास प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	६५	६०	५५	५०	४०
खाना पकाउन र पानी तताउन विद्युत प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	५	१०	२०	३०	४०
विद्युत्बाट चल्ने सवारी साधन	प्रतिशत	०.०८	०.१८	०.५०	०.८०	१.५०

५.३.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा विद्युत तथा उर्जा उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट अनुमान				बजेटको स्रोत			
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	४३८८८	२१९४	४१६९३	०	४३८८८	०	०	०
२०८०/८१	४५१४४	२२५७	४२८८७	०	४५१४४	०	०	०
२०८१/८२	४६९७३	२३४९	४४६२५	०	४६९७३	०	०	०

५.३.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहायअुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र. सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु. हजारमा)	अपेक्षित नतिजा
१	विद्युतीय गाडी चार्जिङ स्टेशन निर्माण आयोजना	प्रदूषण न्यूनीकरण गर्नु र नविकरणीय उर्जा खपतमा वृद्धि गर्नु ।	२०७९/८० देखि २०८१/८२ सम्म	६००००	महानगरको विभिन्न १० स्थानमा विद्युतीय चार्जिङ स्टेशन निर्माण भई सञ्चालन हुनेछन् ।
२	वैकल्पिक उर्जा तथा स्वच्छ उर्जा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	कार्वन उत्सर्जन न्यूनिकरण गर्नु ।	सालबसाली	७६००५	कार्वन उत्सर्जन बार्षिक २० प्रतिशतले कम हुने ।

६.३.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

जलवायु परिवर्तनको असर, वातावरणीय प्रभाव र जग्गा व्यवस्थापन लगायत स्थानीय सरोकारका विषयलाई सम्बोधन गर्न नसक्दा यसबाट अपेक्षित हासिल गर्न नसकिने अवस्था समेत रहेको छ । उपलब्ध प्रविधिको उपयोग, जग्गा प्राप्ती, बजेटको सुनिश्चिता, नदीजन्य निर्माण सामग्रीको सहज उपलब्धता, मानव संशाधन

उपलब्ध भएमा र विपद तथा अन्य विवादको कारण आयोजनाका लागत बढ्न नगएमा उल्लिखित उपलब्धि हासिल हुनेछ। सो हुन नसकेमा योजनाको लक्ष्य तथा उद्देश्य प्राप्त नहुने जोखिम रहन सक्छ।

५.४ सूचना तथा सञ्चार प्रविधि

५.४.१ पृष्ठभूमि

नेपालको पन्ध्रौं आवधिक योजनाले परम्परागत अर्थतन्त्रलाई ज्ञानमा आधारित र आधुनिक बनाउन आधुनिक प्रविधि विकासको महत्वलाई आत्मसात् गरेर सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी पूर्वाधार तथा परियोजनामा ठूलो लगानी गर्नुपर्ने औंल्याएको छ। पोखरा महानगरले आफ्नो दीर्घकालीन सोचको आधारपत्रमा नै सिर्जनशील, स्मार्ट र समुन्नत शहरका रूपमा विकास गर्ने उद्घोष गरेको छ। महानगरपालिकाका सबै क्षेत्रमा आधुनिक सूचना तथा सञ्चार सुविधामा पहुँच रहेको छ। इन्टरनेट सुविधाको सन्दर्भमा नेपाल दूरसञ्चार कम्पनीका साथै एनसेलका टेलिफोन तथा मोबाइल सेवाको सहज पहुँच रहेको छ। महानगरपालिकाबासीहरुमा इन्टरनेटको उपयोग विस्तार भइ सकेको छ। इन्टरनेट पहुँचका लागि मोबाइल, वाइफाई फ्रि-जोन तथा स्थानीय वायरलेस इन्टरनेट सेवाको उपयोग हुने गरेको छ। यस महानगरपालिकामा एक सरकारी, ६ सामुदायिक तथा २७ वटा व्यावसायिक एफ एम रेडियो स्टेसनहरु रहेका छन्। पत्रपत्रिकाको सन्दर्भमा यहाँ १० वटा दैनिक पत्रपत्रिका र १२ वटा स्थानीय साप्ताहिक पत्रपत्रिका रहेका छन्।

५.४.२ समस्या तथा चूनौती

सञ्चार संस्थाहरूको संख्यात्मक वृद्धिसँगै गुणात्मक विकास हुन नसक्नु, पोलमा झुन्डिने तारयुक्त सञ्चार-प्रविधि वातावरण र शहरी सौन्दर्यका लागि चुनौतिपूर्ण बन्दै गएको छ। साइबर सुरक्षाका लागि संस्थागत र प्राविधिक जनशक्तिको अभाव हुनु, टेलिसेन्टरहरूको सञ्चालनका लागि स्पष्ट मार्गचित्र नहुनु तथा यसको सेवामा विविधीकरण गर्न नसक्नु, महानगरभित्र सूचना तथा सञ्चार पहुँचको एकीकृत र अद्यावधिक विवरण तयार पार्नु, पर्यटकीय क्षेत्रहरूमा तारयुक्त प्रविधिलाई निरुत्साहित गर्दै ताररहित प्रविधिलाई बढावा दिनु र सञ्चार माध्यमहरूलाई विश्वसनीय र जवाफदेही बनाउँदै गुणस्तरीय सेवा प्रवाह विकास गर्नुपर्ने चुनौति रहेका छन्।

५४.३ सोच

“सूचना तथा सञ्चार प्रविधि आधारित सेवा प्रवाह तथा विद्युतीय सुशासन”

५.४.४ उद्देश्य

१. आमसञ्चार माध्यमलाई व्यावसायिक र जवाफदेही बनाउँदै महानगरभर पहुँच वृद्धि गर्नु।

२. सूचना प्रविधिलाई सुरक्षित, भरपर्दो र आकर्षक क्षेत्रका रूपमा विकास गर्नु।

५.४.५ रणनीति

१. महानगरपालिकाको सबै कार्यमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगलाई प्राथमिकता दिने।

२. महानगरपालिकाको आर्थिक गतिविधि र बोलपत्र आह्वानमा आधुनिक सञ्चार प्रविधि प्रयोग गरी सहज पार्दै लैजाने।

३. पोखरालाई सूचना प्रविधिसम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धान र व्यावसायिक केन्द्र (साइबर सिटी) का रूपमा विकास गर्नु।

४. युवा लक्षित सूचना प्रविधिमा आधारित उद्यम व्यवसायको प्रवर्द्धन गरी गुणस्तरीय रोजगारीको वृद्धि गर्नु।

५.४.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

आवधिक योजना तथा कार्यक्रम तथा आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
इन्टरनेट सेवा उपलब्ध घर परिवार	प्रतिशत	७५	८०	८५	९०	१००
महानगरमा सञ्चालित सफ्टवेयर र सुचना व्यवस्थापन प्रणाली	संख्या	७	७	१०	१२	१५
इन्टरनेट सुविधा उपलब्ध वडा कार्यालय, स्वास्थ्य संस्था र विद्यालय	प्रतिशत	७०	७०	७५	८०	९०

५.४.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा सूचना तथा सञ्चार उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट अनुमान				बजेटको स्रोत			
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	१७५५५	१७५६	१५८००	०	१२१६०	५३९५	०	०
२०८०/८१	१८०५८	१८०६	१६२५२	०	१२०६७	५९९१	०	०
२०८१/८२	१८७८९	१८७९	१६९१०	०	१२१२९	६६६०	०	०

५.४.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहायअुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु हजारमा)	अपेक्षित नतिजा
१	सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमैत्रि शासन प्रवर्द्धन कार्यक्रम	विद्युतीय सुशासन प्रवर्द्धन गर्नु	सालबसाली	५४४०२	कार्यपालिका कार्यालय, २० विषयगत महाशाखा/शाखा र ३३ वडा कार्यालयमा विद्युतीय सुशासनको अभ्यास सुचारु हुनेछ।
जम्मा					

५.४.८ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानूमान

उपलब्ध प्रविधिको उपयोग, बजेटको सुनिश्चिचता, दक्ष मानव संशाधन उपलब्ध भएमा र महामारी तथा अन्य अवस्था नभएमा उल्लिखित उपलब्धि हासिल हुनेछ। सो हुन नसकेमा योजनाको लक्ष्य तथा उद्देश्य प्राप्त नहुने जोखिम रहन सक्छ।

परिच्छेद ६ : वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन

यस परिच्छेद अन्तर्गत वन तथा भूसंरक्षण, वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन र विपद् जोखिम व्यवस्थापन लगायतका उप-क्षेत्रहरुको पृष्ठभूमि, समस्या तथा चूनौति, लक्ष्य, रणनीति, नतिजा खाका, त्रिवर्षीय खर्च तथा स्रोत अनुमान, आयोजना तथा कार्यक्रम र पूर्वानुमान तथा जोखिम पक्षहरु समावेश गरिएको छ ।

६.१ वन, हरियाली तथा जैविक विविधता

६.१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको सबैभन्दा बढी पानी पर्ने क्षेत्रका रुपमा परिचित पोखरा महानगरपालिका प्राकृति रुपमा सुन्दर क्षेत्र हो । विविधतायक्त भूगोल रहेको यस क्षेत्रमा हरियाली तथा जैविक विविधताको उत्कृष्ट संयोजन रहेको छ । महानगरपालिकाभित्र रानीवन र पञ्चासे क्षेत्र जस्ता संरक्षित वन क्षेत्र सहित कुल ४५७ वटा सामुदायिक वन रहेका छन् । महानगरभित्र रामसार सूचीमा सूचीकृत ८ वटा र अन्य २ वटा गरी १० वटा ताल रहेका छन् । यी तालहरू स्वच्छ पानीका स्रोत हुनुका साथै साइबेरियादेखि आउने मौसमी चराहरूका बासस्थान पनि हुन् ।

जैविक विविधतासम्बन्धी एक अध्ययनमा पोखरा उपत्यकामा रहेका ताल, सिमसार र जलाधार क्षेत्रमा १७ प्रजातिका माछा, १४ प्रजातिका सरीसृप, ९० प्रजातिका चरा, १४ प्रजातिका बसाइ सरेर आउने चरा, ३४ प्रजातिका स्तनधारी जनावर र १४९ प्रजातिका बोटवृक्ष पाइने उल्लेख गरिएको छ । पोखरा उपत्यकाको प्रायः सबै स्थानबाट उत्तरतर्फ अन्नपूर्ण एवम् माछापुच्छ्रे हिमशिखरको मनमोहक दृश्यवलोकन गर्न सकिन्छ । यस क्षेत्रमा पानीका प्रशस्त प्राकृतिक स्रोत र मुहानहरू रहेका छन् ।

६.१.२ समस्या तथा चूनौति

वन, हरियाली र जैविक विविधताको संरक्षण र दीगो व्यवस्थापनमा यथोचित ध्यान पुग्न सकेको छैन । वातवरणीय स्वच्छता, प्राकृतिक स्रोत र साधनको समुचित उपयोग र संरक्षण हुन सकेको छैन । शहरीकरण तथा अतिक्रमणका कारण वन क्षेत्रको संरक्षणमा चुनौति थपिएको छ । सामुदायिक वनहरूको संरक्षण र व्यावसायिक उपयोगका लागि कानुनी अड्चनहरू रहेको छ । जलवायु परिवर्तनका कारण केही कमजोर क्षेत्रमा पहिरो जस्ता प्राकृतिक प्रकोपको प्रतिकूल असर परेको छ । स्थानीय बासिन्दाबाट आफ्नो वनको जैविक विविधता तथा पर्यावरणीय प्रणालीको सेवाबारे कम जानकारी रहेको छ । शहरीकरणलाई व्यवस्थित हुन नसक्दा वन तथा जैविक विविधताको संरक्षणमा कठिनाइ भएको छ । दीगो र वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन प्रणालीको अनुसरण हुन सकेको छैन ।

६.१.३ सोच

"दीगो, गुणस्तरीय र व्यवस्थित वन, जलाधार तथा पर्यावरण"

६.१.४ उद्देश्य

१. महानगरपालिकाको वन, वातावरण, ताल तथा प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थपान नीति नियम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नु ।

२. सबै प्रकारका वनहरूलाई व्यवस्थापन गरी वनबाट प्राप्त सेवा, सुविधा, अवसर र पैदावरहरूको समानुपातिक वितरण प्रणालीको विकास गरी सामाजिक न्यायको प्रत्याभूति गर्नु ।

६.१.५ रणनीति

१. वनलाई संरक्षणमुखी व्यवस्थापनबाट उत्पादनमुखी व्यवस्थापनमा रूपान्तरण गर्ने ।

२. वन पैदावरमा आत्मनिर्भरता हासिल गर्दै यसमा आधारित उद्यमशीलता र रोजगारी वृद्धि गर्ने ।

६.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

आवधिक योजना तथा कार्यक्रम तथा आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
सामुदायिक वन	संख्या	४५७	४५७	४६०	४६१	४६५
पार्क तथा उद्यान	संख्या	८	१०	१२	१४	१६
संरक्षित तालतलैया	संख्या	५	७	८	९	१०
बृक्षरोपण गरिएको क्षेत्र	हेक्टर	१७५	२००	२२०	२३०	२४०
नदी नियन्त्रणका लागि गरिएको बाँध तथा स्परको लम्बाई	रनिङ्ग मिटर	२५००	३०००	३०००	४०००	५०००

६.१.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा वन तथा भूसंरक्षण उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट अनुमान				बजेटको स्रोत			
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	४३८८८	४३८९	३९४९९	०	३०४०१	१०१०३	३३८५	०
२०८०/८१	४५१४४	४५१४	४०६३०	०	३०१६७	११०५०	३९२७	०
२०८१/८२	४६९७३	४६९७	४२२७६	०	३०३२२	१२०८१	४५७०	०

६.१.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहायअुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु हजारमा)	अपेक्षित नतिजा
१	शहिद तथा राष्ट्रिय विभुती पार्क निर्माण आयोजना	हरियाली तथा पर्यटन सुविधा विस्तार गर्नु	२०७९/८० देखि २०८१/८२	६१५००	१०० रोपनी हरियाली थप हुने, वार्षिक १ लाख पर्यटकको आगमन हुनेछ ।
२	वन तथा हरियाली प्रवर्द्धन सालबसाली कार्यक्रम	हरियाली क्षेत्र विस्तार तथा वनको दिगो व्यवस्थापन गर्नु	सालबसाली	७४५०५	सामुदायिक वनहरुमा सञ्चालन हुने आयआर्जन तथा जिविकोपार्जनका कार्यहरुमा २० प्रतिशतले वृद्धि हुनेछ ।

६.१.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानूमान

संघीय संरचना अनुसारको नीतिगत, कानूनी र संरचनागत व्यवस्था, समुदाय तथा सरोकारवालाको सहभागिता, यस क्षेत्रमा श्रोत साधनको लगानीमा प्राथमिकता प्राप्त भएमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने अनुमान गरिएको छ । जलवायु परिवर्तनको असर, कोभिड १९ लगायतका महामारी र अन्य विपद जोखिममा वृद्धि, स्रोतको अनियन्त्रित दोहन र उत्खनन तथा अनियन्त्रित निर्माण जस्ता जोखिम पक्षहरु रहेका छन् । उल्लिखित जोखिम पक्षको सम्बोधन भएमा अपेक्षित नतिजा हासिल नहुन सक्छ ।

६.२ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन

६.२.१ पृष्ठभूमि

भू तथा जलाधार संरक्षणमा तीन वटै सरकारको पहल र अग्रसरता रहेको छ । नदि कीनारा संरक्षण, पहिरो नियन्त्रण, रामसार क्षेत्रको रुपमा सूचीकरण गर्दै जलाधार क्षेत्रको संरक्षण र तालहरुको सफाई जस्ता गतिबिधि सञ्चालन भएका छन् । पोखरा उपत्यकाको चारैतर्फ ससाना डाँडाहरूमा भिरालो जमिन भएकाले भूक्षय तथा सेती नदि कटानको जोखिम रहेको छ । उपत्यका वरिपरिको पहाडी बस्तीहरूमा बाक्लो मानव आबादी हुनुका साथै खेतीयोग्य जमिन छोएर बहने खोलाले बगाएर ल्याउने माटोको लेदोका कारण ताल तथा सिमसार क्षेत्रमा असर पुर्याउने गरेको छ । भूक्षय, हिउँपहिरोको कारण अनपेक्षित बाढी, आगलागी, महानगरका अर्मला र नदीपुर क्षेत्रमा अनपेक्षित रूपमा जमिन भासिने जस्ता विपद् जोखिमको अवस्था रहेको छ । एकीकृत जलाधार व्यवस्थापन तथा नदी प्रणालीमा आधारित भू तथा जलाधार संरक्षणको आवश्यक रहेको छ ।

६.२.२ समस्या तथा चूनौति

ग्रामिण सडक निर्माण पश्चात् विभिन्न स्थानमा पहिरोको जोखिम बढेको छ । नगरपालिकाको बृहत्तर भू-उपयोग योजना तर्जुमा गरी भूमि व्यवस्थापन कार्य कार्यान्वयन हुन नसक्दा भू-संरक्षण, भूमि व्यवस्थापन, विपद् जोखिम व्यवस्थापन, जलाधार व्यवस्थापन लगायतका विभिन्न महत्वपूर्ण क्षेत्रमा दीगोपनको सुनिश्चितता गर्न कठिनाइ परेको छ । अनिश्चित समयमा पानी पर्ने अतिवृष्टि, अनावृस्टि जस्ता जलवायुजन्य अनिश्चितता निरन्तर बढ्दै गएको छ । अव्यवस्थित विकास निर्माणका कारण भूस्खलन र पारिस्थितिकीय प्रणाली (इकोसिस्टम) सेवामा क्षयीकरण, हिमाली क्षेत्रको उचित संरक्षण हुन नसक्दा जलवायु परिवर्तनका कारण तल्लो तटीय क्षेत्रमा परेको नकारात्मक प्रभाव, जलाधार र सिमसार क्षेत्रमा मानवीय र प्राकृतिक (पुरिने समस्या) अतिक्रमण, ताल, जलाधार र सिमसार क्षेत्रको अतिक्रमण नियन्त्रण र प्राकृतिक स्वरूपमा संरक्षण गर्ने कार्य, जलाधार क्षेत्रका स्रोतहरूको क्षयीकरण रोकी खानेपानी तथा सिंचाईका लागि आवश्यक पानीको सहज आपूर्ति सुनिश्चित गर्ने कार्य चुनौति रहेको छ ।

६.२.३ सोच

"स्वस्थ जलाधार, सुरक्षित महानगर"

६.२.४ उद्देश्य

१. माटो र पानीको संरक्षणबाट भूमिको उत्पादकत्व वृद्धि गरी एकीकृत जलाधार व्यवस्थापन गर्नु ।

२. राष्ट्रिय भूमि नीतिअनुसार महानगरपालिकाको भूमि नीति निर्माण गरी लागु गर्नु ।

६.२.५ रणनीति

१. एकीकृत जलाधार व्यवस्थापन मार्फत् जल तथा जमिनको संरक्षण गर्दै भूमिको उत्पादकत्व वृद्धि गरी यसमा आश्रित जनताको जीवनस्तरमा सुधार ल्याउने ।

२. राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति तथा जोखिम संवेदनशील भू-उपयोग योजनाअनुसार भू क्षमता वर्गीकरण (Land Capability Classification) तथा उपयुक्त भूउपयोग गर्ने ।

६.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

आवधिक योजना तथा कार्यक्रम तथा आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
सिमसार व्यवस्थापन योजना तयार गरी लागु भएका तालहरूको संख्या	संख्या	८	८	८	९	१०
पुनर्स्थापित भूमिको क्षेत्रफल	हेक्टर	४५०	५००	६००	७००	८००
जैविक प्रविधिबाट नियन्त्रित खोला किनार, सडकको लम्बाइ	मिटर	१२००	१५००	१८००	२०००	२२००
पुनर्भरण पोखरी	संख्या	१०	१२	१४	१६	१८

६.२.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट अनुमान				बजेटको स्रोत			
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	८७७७६	८७७८	७८९९८	०	८७७७६	०	०	०
२०८०/८१	९०२८८	९०२९	८१२५९	०	९०२८८	०	०	०
२०८१/८२	९३९४७	९३९५	८४५५२	०	९३९४७	०	०	०

६.२.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहायअुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र. सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु हजारमा)	अपेक्षित नतिजा
१	कमलपोखरी संरक्षण आयोजना	बाँध निर्माण गरी बाढी नियन्त्रण र पोखरीको संरक्षण गर्नु	२०७९/८० देखि २०८२/८३	१०००००	वस्ती संरक्षण, जलाधार क्षेत्र संरक्षण, बाढी नियन्त्रणमा वृद्धि हुनेछ ।
२	एकिकृत गुफा संरक्षण आयोजना	प्राकृतिक र सांस्कृतिक सम्पदा संरक्षण र सम्वर्द्धन गर्नु	२०७९/८० देखि २०८२/८३	२५००००	पोखरा उपत्यकाको ३ वटा महत्वपूर्ण गुफाहरुको संरक्षण हुनेछ ।
३	तालहरुको जलाधार व्यवस्थापन, भूसंरक्षण तथा नदि नियन्त्रण सालबसाली कार्यक्रम	ताल संरक्षण, नदि नियन्त्रण तथा बस्ती तथा जमनीको संरक्षण गर्नु	सालबसाली	२३४३५	ताल पुरिने क्रममा कमी आउनेछ ।

६.२.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

संघीय संरचना अनुसारको नीतिगत, कानूनी र संरचनागत व्यवस्था, कर्मचारीको पदपूर्ती, समुदाय तथा सरोकारवालाको सहभागिता, उपकरण र श्रोत साधनको लगानी भएमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने अनुमान गरिएको छ । जलवायु परिवर्तनको असर, कोभिड १८ लगायतका महामारी र अन्य विपद जोखिममा वृद्धि, स्रोतको अनियन्त्रित दोहन र उत्खनन तथा अनियन्त्रित निर्माण जस्ता जोखिम पक्षहरु रहेका छन् ।

६.३ वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन

६.३.१ पृष्ठभूमि

पोखरा महानगरपालिकाले नागरिकको घरघरबाट फोहोरमैला संकलन र बाच्छेबुडास्थित ल्यान्डफिल्ड साइटमा लगरे व्यवस्थापन गर्ने अभ्यास रहेको छ । यस कार्यमा महानगरपालिकाबाट ५ वटा र निजी कम्पनीका २२ वटा गाडीको साथै ४ वटा कम्प्याक्टर दैनिक रूपमा सञ्चालन भइरहेको छ । सार्वजनिक निजी साझेदारीमा सञ्चालित यो फोहोरमैला व्यवस्थापन प्रणालीले पोखरा महानगरपालिकाका ३३ वटै वडाका करिब एक लाख घरधुरीलाई सेवा प्रदान गरिरहेको छ । महानगरपालिकाका केही ग्रामीण क्षेत्रमा भने स्थानीयस्तर मै फोहोरमैला व्यवस्थापनको अभ्यास रहेको छ । विश्व बैंकले गरेको पछिल्लो अध्ययनअनुसार पोखरामा प्रतिदिन करिब १८७ टन मिश्रित घरायसी फोहोर उत्पादन हुने गरेको छ ।

त्यस्तै महानगर क्षेत्रमा अस्पतालजन्य फोहोरमैलालाई बेग्लै संकलन गरी प्रशोधन गरेर मात्र ल्यान्डफिल्ड साइटमा व्यवस्थापन गर्ने गरिएको छ । पोखराका कुल ३३ अस्पताल, ३९ हेल्थपोस्ट र शहरी भागका मेडिकल र फार्मेसीहरूबाट निस्कने हस्पिटलजन्य फोहोरमैलालाई संकलन गरी ल्यान्डफिल्ड साइटमा रहेको हस्पिटलजन्य फोहोर प्रशोधन केन्द्रमा प्रशोधन गरी व्यवस्थापन गर्ने गरिएको छ । पछिल्लो तथ्यांकअनुसार पोखरामा दैनिक करिब १० टन अस्पतालजन्य फोहोर निस्कने गर्दछ । महानगरपालिकाले वैकल्पिक ल्यान्डफिल्ड साइटको खोजी गरिरहेको र पोखराको उत्तरतर्फ वडा नं १६ र २० को सिमानामा पर्ने स्थानमा साइट व्यवस्थापनको तयारी भइरहेको छ ।

६.३.२ समस्या तथा चुनौति

पोखरा महानगरका लागि सबैभन्दा ठूलो समस्या भनेको फोहोर उत्पादन हुने घरपविारको संख्या बढ्दै जानु, विद्यमान ल्यान्डफिल्ड साइटको प्राविधिक आयु पूरा हुनु र विमानस्थलका कारण स्थानान्तरण नगरी नहुने अवस्था आउनु हो । यस्तो अवस्थामा दैनिक विसर्जन हुने फोहोरमैलाको स्थानीय समुदायको सहमतिमा वैकल्पिक साइटको विकास र दीगो सञ्चालन मुख्य चुनौतिका रूपमा देखिएको छ । स्रोतमै वर्गीकरण, प्रशोधन र पुनः प्रयोगलाई प्रोत्साहन गरी वैज्ञानिक फोहोर व्यवस्थापनलाई बढावा दिएर ल्यान्डफिल्ड साइटको प्रयोग न्यूनीकरण गर्दै लैजाने अवसरसँगै चुनौति पनि थपिएको छ ।

६.३.४ लक्ष्य र उद्देश्य

१. डिजाइन अवधि सकिएको र अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थललाई प्रतिकूल असर गर्ने विद्यमान ल्यान्डफिल्ड साइटको वैकल्पिक व्यवस्था गर्नु ।

२. फोहोरको स्रोतमै वर्गीकरण, प्रशोधन र पुनः प्रयोगलाई प्रोत्साहन गरी वैज्ञानिक फोहोरमैला व्यवस्थापन र वृत्ताकार अर्थतन्त्रलाई प्रवर्द्धन गर्नु ।

६.३.५ रणनीति

१. वैकल्पिक साइटको व्यवस्था गरी स्थानान्तरण गर्ने ।

२. आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गरी फोहोरमैला प्रशोधन तथा व्यवस्थापनको वैकल्पिक व्यवस्था गर्ने ।

३. फोहोरलाई स्रोतमा नै वर्गीकरण गरी आयतन घटाउने अभियान सञ्चालन गर्ने ।

४. फोहोरमैला प्रशोधन र पुनःप्रयोगजन्य सामग्री उत्पादनमा निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गर्ने ।

६.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

आवधिक योजना तथा कार्यक्रम तथा आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
ल्यान्डफिल्ड साइट	संख्या	१	१	२	२	२
फोहोर संकलन साधन	संख्या	३१	३३	३५	४०	४५
आधुनिक सरसफाइ सुविधा प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	७०	७५	८०	८५	९०
शौचालय प्रयोग गर्ने जनसंख्या	प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००
स्रोतमा नै फोहर वर्गिकरण तथा व्यवस्थापन गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	१५	१५	२०	२५	३५
ल्याण्डफिल साइटको क्षेत्रफल	रोपनी	२००	२००	३००	३५०	४००

६.३.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा सूचना तथा सञ्चार उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट अनुमान				बजेटको स्रोत			
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	७०२२०४	१४०४४१	५६१७६४	०	१२१६०३	५७९४७४	११२८	०
२०८०/८१	८५७७३५	१७१५४७	६८६१८८	०	१२०६६९	७३५७५७	१३०९	०
२०८१/८२	८९२४९४	१७८४९९	७१३९९५	०	१२१२९०	७६९६८१	१५२३	०

६.३.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहायअुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु हजारमा)	अपेक्षित नतिजा
१	ताल तथा सिमसार क्षेत्र संरक्षण आयोजना	पर्यटन प्रवर्द्धन तथा सहरी सुन्दरता अभिवृद्धी गर्नु	२०७९/८० देखि २०८२/८३	५०००००	महानगर क्षेत्रका प्रमुख ९ वटा तालको सिमाङ्कन भई संरक्षण हुनेछ।
२	फोहोरमैला प्रशोधन आयोजना वडा नम्बर ३३ (गौरव)	फोहारमैलाको प्रशोधन गरी उर्जा उत्पादन गर्नु	२०७९/८० देखि २०८२/८३	२२५००००	फोहोरमैला प्रशोधनबाट १० मेगावाट विद्युत उत्पादन हुनेछ
३	नयाँ स्यानीटरी ल्याण्डफिल साइट निर्माण र सञ्चालन	ल्याण्डफिल साइट स्थानान्तरण गर्नु	२०७९/८० देखि २०८१/८२	१५००००	जग्गा खरिद, विस्तृत अध्ययन प्रतिवेदन तयार र निर्माण सम्पन्न हुनेछ।
४	ल्याण्डफिल साइट मर्मत सुधार तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	ल्याण्डफिल साइटको समुचित व्यवस्थापन गर्नु	सालबसाली	९७५००	वातावरण संरक्षण र प्रदुषण न्यूनीकरण २० प्रतिशतले वृद्धि हुनेछ।
५	फोहोरमैला व्यवस्थापन अन्य कार्यक्रम	वृत्ताकार अर्थतन्त्रको प्रवर्द्धन गर्नु	सालबसाली	२५४९३३	दैनिक १०० टन फोहोर मैलाको वर्गीकरण, प्रशोधन, परिचालन व्यवस्थित हुनेछ।

६.३.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानूमान

उपलब्ध प्रविधिको उपयोग, बजेटको सुनिश्चिता, दक्ष मानव संशाधन उपलब्ध भएमा र महामारी तथा अन्य अवस्था नभएमा उल्लिखित उपलब्धि हासिल हुनेछ। सो हुन नसकेमा योजनाको लक्ष्य तथा उद्देश्य प्राप्त नहुने जोखिम रहन सक्छ।

६.४ विपद जोखिम व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तन अनुकुलन

६.४.१ पृष्ठभूमि

यस महानगरमा प्रमुख विपद्को प्रकोपका रुपमा जल उत्पन्न प्रकोप, असिना, आगलागी, कोभिड १९ लगायतका महामारी र जमिन भासिने (सिंकहोल) रहेका छन् । महानगर सक्रिय भूकम्प जोखिम क्षेत्रका रुपमा रहनुका साथै यस क्षेत्रमा दुई ओटा भुकम्पीय दरार रेखा (फल्ट लाइन) पनि रहेका छन् । सेती नदी, काली खोला, मर्दी, अर्पु खोला, ताल खोला र खुँदी खोलामा बाढीको जोखिम रहेको छ । एनएलयुपीको अध्ययनअनुसार साबिक पोखरा उपमहानगरपालिका क्षेत्रमा ६२ प्रतिशत भू-भाग २० डिग्रीभन्दा कम भिरालो भएकाले पहिरोको जोखिम कम छ । तथापि २५ प्रतिशत भू-भाग भने उच्च पहिरो जोखिम क्षेत्रमा रहेको पाइएको छ ।

त्यसैगरी, साबिक लेखनाथ नगरपालिकामा भने बढी भू-भाग २५ देखि ३५ डिग्री भिरालोपन भएको क्षेत्र छ । पोखरा महानगरपालिकाले स्थानीय विपद् जोखिम न्यूनीकरण व्यवस्थापन ऐन निर्माण गरी कार्यान्वयन ल्याएको छ । पोखरा महानगरपालिकाको विपद् व्यवस्थापनको जिम्मेवारी नगर प्रहरी प्रमुखको नेतृत्वमा रहेको वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन महाशाखाले लिएको छ । हिमाल आरोहणदेखि प्याराग्लाइडिङ जस्ता विभिन्न साहसिक पर्यटकीय गतिविधिहरू जोखिम निहित रहेकाले संघ तथा प्रदेश सरकार, सुरक्षा निकाय (नेपाली सेना सहित), रेडक्रस र निजी व्यावसायिक संघ/संस्थाको सहकार्यमा विपद् न्यूनीकरण र प्रतिकार्यसँग सम्बन्धित संस्थागत संयन्त्र विद्यमान रहेको छ ।

६.४.२ समस्या तथा चूनौति

पोखरा मुलुककै ठूलो महानगर र सबैभन्दा पुरानोमध्येको एक नगरपालिका भए पनि विभिन्न संस्थागत तथा स्रोतको कमीका कारण विपद् जोखिम न्यूनीकरण, पूर्वतयारी र प्रतिकार्यलाई पूर्ण रूपमा मूलधारमा ल्याउने सकिएको छैन । महानगरमा आकस्मिक तयारी योजना तथा प्रतिकार्य योजनाहरू तर्जुमा भएका छैनन् । जोखिम सूचना संकलन तथा सञ्चार प्रणालीको कमी तथा शहरी योजना र उत्थानशीलता रणनीतिहरूमा विपद् जोखिम सूचनाको एकीकरण नहुनुका कारण केही हदसम्म विपद् जोखिम व्यवस्थापनमा संस्थागत तयारीको कमी देखिन्छ । पोखरामा अन्य सरकारी निकायको बलियो उपस्थितिका कारण विपद् व्यवस्थापन सहज भएको जस्तो देखिए पनि महानगरपालिका, वडा कार्यालय र स्थानीय टोल विकास संस्थाहरूको क्षमता यस क्षेत्रमा न्यून नै छ ।

यस महानगरपालिका आकस्मिक प्रतिकार्यका सन्दर्भमा अहिलेको अवस्थामा केही सहज देखिए तापनि भविष्यमा कुनै ठूलो विपद् आइलागेमा त्यसको सामना गर्न अझै पनि तयारीको कमी रहेको देखिन्छ । पूर्व मनसुन र मनसुनको समयमा मनसुनी वर्षाले नियमित रूपमा असिना, हावहुरी, बाढी, पहिरो, डुबानका समस्या सिर्जना गर्ने गरेको छ । डोजरको जथाभावी प्रयोगले भूक्षय भई तालतलैया, खेतीवारी, जलविद्युतका बाँध पुरिने तथा भौतिक पूर्वाधारमा समेत क्षति पुग्ने समस्या बढ्दै गएको छ ।

६.४.३ सोच

"बहुप्रकोप व्यवस्थापनमा सक्षम, सुरक्षित र उत्थानशील महानगर"

६.४.४ उद्देश्य

१. जोखिम न्यूनीकरणका लागि विपद्का सम्भाव्य जोखिमको लेखाजोखा, पहिचान, अनुगमन र पूर्वचेतावनी प्रणाली सुदृढ गर्नु ।

२. महानगरपालिकाको स्थानीय विपद तथा जलवायु उत्थानशील योजना निर्माण गरी लागु गर्नु ।

६.४.५ रणनीति

१. विपद् रोकथाम, पूर्वतयारी र द्रुत प्रतिकार्यमार्फत् क्षति न्यूनीकरण गर्ने ।

२. स्थानीय विपद् तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन योजना तयार गरी विपद् व्यवस्थापलको सबलीकरण गर्ने

६.४.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

आवधिक योजना तथा कार्यक्रम तथा आयोजनाको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार विपद जोखिम व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकुलन उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
विपद्बाट भएको मानवीय क्षति (विगत ३ वर्षको) घाइते समेत	संख्या	३००	२८०	२७०	२६०	२५०
तालिम प्राप्त स्थानीय खोज, उद्दार र प्राथमिक उपचार कार्यकर्ता	संख्या	१००	१००	१२०	१५०	२००
विपद्बाट वार्षिक क्षती (जग्गा, बाली नाली, संरचना, पशु र अन्य सम्पत्ती)	रु. करोड	५०	१०	२५	१०	५
सुरक्षित खुल्ला स्थान र आपत्कालीन सामुहिक आश्रयस्थल	संख्या	५०	६०	६६	७०	७५
विपद् व्यवस्थापन कोष रकम	रु. हजार	२००००	२५०००	३००००	३००००	३००००
कोभिड १९ विरुद्धको दुई मात्रा खोप प्राप्त गर्ने जनसंख्या	प्रतिशत	९५	९८	१००	१००	१००
कार्वन उत्सर्जन नियन्त्रण दर	प्रतिशत	३	५	८	१०	१५

६.४.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा विपद जोखिम व्यवस्थापन उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट अनुमान				बजेटको स्रोत			
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	१४०४४१	४२१३२	९८३०९	०	१२१६०३	१६५८२	२२५६	०
२०८०/८१	१४४४६१	४३३३८	१०११२२	०	१२०६६९	२११७४	२६१८	०
२०८१/८२	१५०३१५	४५०९४	१०५२२०	०	१२१२९०	२५९७८	३०४७	०

६.४.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहायअुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र. सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु हजारमा)	अपेक्षित नतिजा
१	विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायु परिवर्तन अनुकुलन सालबसाली कार्यक्रम	विपद् जोखिम न्यूनिकरण र उत्थानशीलता अभिवृद्धि गर्नु	सालबसाली	४३५२१६	विपदबाट हुने क्षतिमा वार्षिक ३० प्रतिशत कमी आउनेछ ।

६.४.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

संघीय संरचना अनुसारको नीतिगत, कानूनी र संरचनागत व्यवस्था, कर्मचारीको पदपूर्ती, समुदाय तथा सरोकारवालाको सहभागिता, उपकरण र श्रोत साधनको लगानी भएमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने अनुमान गरिएको छ । जलवायु परिवर्तनको असर, कोभिड १९ लगायतका महामारी र अन्य विपद जोखिममा वृद्धि, स्रोतको अनियन्त्रित दोहन र उत्खनन तथा अनियन्त्रित निर्माण जस्ता जोखिम पक्षहरु रहेका छन् ।

परिच्छेद ७ : संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र

यस क्षेत्रमा नीति, कानून, न्याय तथा सुशासन, मानज संशाधन तथा क्षमता विकास, स्रोत सुदृढीकरण तथा परिचालन, तथ्याङ्क तथा योजना व्यवस्थापन जस्ता उप-क्षेत्रहरुको पृष्ठभूमि, समस्या तथा चूनौति, लक्ष्य, रणनीति, नतिजा खाका, त्रिवर्षीय खर्च तथा स्रोत अनुमान, आयोजना तथा कार्यक्रम र पूर्वानुमान तथा जोखिम पक्षहरु समावेश गरिएको छ ।

७.१ नीति, कानून, न्याय तथा सुशासन

७.१.१ पृष्ठभूमि

महानगरपालिकाले आवश्यक पर्ने सुशासन ऐन, शिक्षा ऐन, पूर्वाधार विकास व्यवस्थापन ऐन, सहकारी ऐन, आर्थिक ऐन, विनियोजन ऐन, फोहोरमैला व्यवस्थापन ऐन, कर तथा गैरकर राजस्वसम्बन्धी ऐनलगायत ७० विषयमा नीति तथा ऐन तयारी, प्रमाणीकरण भई स्थानीय राजपत्रमा प्रकाशन भई कार्यान्वयनमा रहेका छन् । विगत तीन आर्थिक वर्षको तथ्यांकअनुसार हालसम्म न्यायिक समितिमा जम्मा १४१ वटा उजुरीहरू परेकामा निर्णय तथा मेलमिलाप गरी जम्मा ४० मुद्दाहरू फछ्र्यौट भएका छन्, ५७ ओटा मेलमिलाप केन्द्र तथा न्यायिक समितिमा विचाराधीन रहेको र ६ ओटा दरपिठ बाँकी तामेलीमा छन् ।

७.१.२ समस्या तथा चूनौति

योजनाबद्ध तथा नतिजामूलक विकास, संस्थागत सुदृढीकरण र सुशासन कायम गर्न उपयुक्त, सरल र सहज प्रणाली स्थापनालगायतका समस्या तथा चुनौति विद्यमान रहेका छन् । नेपालको संविधान व्यवस्था अनुसार महानगरपालिकाले अझै विपद् व्यस्थापन तथा अनुकूलन, पर्यटन तथा खेलकुद विकास, कला तथा संस्कृति संरक्षण, महिला, बालबालिका र सशक्तीकरणलगायत विषयमा नीति, ऐन, नियम, कार्यविधि निर्माण गर्न तथा निर्माण भएका ऐन कानूनको समेत पूर्ण कार्यान्वयन हुन सकेको छैन । तर्जुमा भएका ऐन, नीति, नियम, कार्यविधिबारे सबै निर्वाचित जनप्रतिनिधि, वडा समिति, आम नागरिक विशेष गरी विपन्न तथा लक्षित वर्गलाई सूसूचीत गराउने, प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने र त्यसको परिपालना हुन सकिरहेको छैन ।

७.१.३ सोच

“सबल, सक्षम, पारदर्शी र जवाफदेही महानगर”

७.१.४ उद्देश्य

- शहरी शासन, सेवा प्रवाह तथा विकास नीति र कार्य सञ्चालन प्रणाली एवम् प्रक्रिया सरल, स्पष्ट र पारदर्शी बनाउनु,

७.१.५ रणनीति

१. शहरी शासन तथा नीति, कानुन, निर्णय, कार्यसम्पादन र सेवा प्रवाहलाई पारदर्शी, जवाफदेही र प्रभावकारी बनाउने,

२. नगरपालिकाको नीति, कानुन तथा निर्णय प्रक्रियामा लक्षित समुदाय र आम नागरिकको अपनत्व वृद्धि गर्ने,

३. न्यायमा नागरिकको पहुँचका लागि सरलीकृत र स्तरीय न्यायिक सम्पादन गर्ने,

७.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

आवधिक योजना र कार्यक्रम तथा आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नीति, कानून तथा सुशासन उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार रहेको छः

सूचक	एकाइ	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
नीति, कानून, निर्णय र सेवा प्रवाहबाट सन्तुष्ट सेवाग्राही	प्रतिशत	७०	७०	७६	८०	८५
स्वीकृत नीति, कानून र कार्यविधि	संख्या	७०	८४	९३	१०४	११८
१. नीति	विषय	४	५	८	१२	१६
२. ऐन	विषय	२०	२७	२८	३०	३२
३. नियम तथा विनियम	विषय	१०	१३	१५	१७	२०
४. निर्देशिका, कार्यविधि र मापदण्ड	विषय	३६	३९	४२	४५	५०
क्रियाशिल नीतिगत समिति र संयन्त्र	संख्या	१०	१२	१३	१४	१५

७.१.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा नीति, कानून तथा सुशासन उपक्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट अनुमान				बजेटको स्रोत			
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	१३१६६	११८५०	१३१७	०	१३१६६	०	०	०
२०८०/८१	१३५४३	१२१८९	१३५४	०	१३५४३	०	०	०
२०८१/८२	१४०९२	१२६८३	१४०९	०	१४०९२	०	०	०

७.१.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहायअुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु हजारमा)	अपेक्षित नतिजा
१.	नीति कानुन शुसाशन तथा न्याय प्रवर्धन कार्यक्रम	शहरी शासन, सेवा प्रवाह तथा विकास नीति र कार्य सञ्चालन प्रणाली एवम् प्रक्रिया सरल, स्पष्ट र पारदर्शी बनाउनु	सालबसाली	४०८०२	नीति, कानून तथा कार्यविधि परिपालनामा ६० प्रतिशतले वृद्धि हुनेछ ।

७.१.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानूमान

संविधान, संघीय, प्रदेश र स्थानीय नीति र कानून बमोजिम शासन सञ्चालन, सेवा प्रवाह र विकास कार्य सम्पादन हुन सकेमा अपेक्षित नतिजा हुनेछ । उपरोक्त व्यवस्था हुन अपेक्षित नतिजा हासिल हुन नसक्ने जोखिम रहेको छ ।

७.२ संगठन, मानव संशाधन र सेवा प्रवाह

७.२.१ पृष्ठभूमि

हाल महानगरपालिकाको मुख्य कार्यालय पुराना भवनहरूमा सञ्चालनमा रहेको छ, जुन जीर्ण तथा भूकम्पीय दृष्टिकोणले असुरक्षित देखिन्छ । यसका अतिरिक्त महानगरका ३३ ओटा वडा कार्यालयहरू मध्ये जम्मा २० वडा कार्यालय आफ्नै भवनमा र अन्य भाडाका घरमा सञ्चालन गरी सरकार सञ्चालन र सेवा प्रवाहलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउने प्रयास भइरहेको छ । एकीकृत सेवासहितको नगर कार्यपालिका, ३३ ओटै वडाको केन्द्रमा

आधारभूत सुविधासहित वडा कार्यालय, स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट सेवा प्रवाह भइरहेको र उपरोक्त कार्यालयहरूको स्तरोन्नतिका लागि प्रयास भइरहेको छ । महानगरपालिकाको कार्यसम्पादनमा सहजताका लागि कम्प्युटर सफ्टवेयर प्रणालीहरू स्थापना गरी वडामा समेत प्रयोगमा ल्याइएको छ। महानगरपालिकाको कार्यलाई व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन गर्न संगठन तथा व्यवस्थापन सर्भेक्षण स्वीकृत गरी सो बमोजिमको महाशाखा तथा शाखाहरूको व्यवस्था, विद्यमान कर्मचारीहरूको मिलान तथा थप कर्मचारी प्राप्ति गर्ने प्रक्रिया कार्यान्वयनमा रहेको छ । संघीय संरचनाअनुसार कर्मचारीको समायोजन प्रक्रियासँगै हाल महानगरपालिकामा विषय क्षेत्रगतसमेत ११७६ जना कर्मचारी कार्यरत रहेका छन् ।

७.२.२ समस्या तथा चूनौति

संस्थागत संरचना, मानव स्रोत, योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्यांकन पद्धति अवैज्ञानिक र परम्परागत देखिन्छ । महानगरपालिकाको सेवा व्यवस्थापन प्रक्रिया प्रभावकारी हुन सकेको छैन । जनशक्तिको परिचालन तथा महानगरको सेवा र सुविधा गुणस्तरीय र कार्य सम्पादन नतिजामुखी हुन सकेको छैन ।

७.२.३ सोच

“पारदर्शी, जनउत्तरदायी, सदाचारयुक्त र सूचना प्रविधिमा आधाारित विधिको शासन तथा सेवा प्रवाह”

७.२.४ उद्देश्य

- स्थानीय सेवाको व्यवस्थापन क्षमता, मानव संसाधन र कार्य दक्षतामा अभिवृद्धि गर्नु,

७.२.५ रणनीति

१. स्थानीय सेवा प्रवाहलाई सरल, सहज, सूचना प्रविधिमा आधारित र सेवाग्राहीमैत्री बनाउने,

२. स्थानीय सेवा प्रवाहलाई सरल, सहज र सेवाग्राहीमैत्री बनाउने,

२. नगर कार्यपालिका तथा वडा कार्यालयको संगठन क्षमता सुदृढीकरण गर्ने,

३. कार्यविधि निर्माण गरी सेवा प्रवाह तथा कार्यसम्पादनलाई व्यवस्थित गर्ने ।

७.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

आवधिक योजना तथा कार्यक्रम तथा आयोजनाको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार संगठन, मानव संशाधन र सेवा प्रवाह उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार रहेको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
महानगरमा कार्यरत मानव संशाधन	संख्या	११७६	१२००	१३००	१५००	२०००
महानगर कार्यरत प्राविधिक जनशक्ति	संख्या	७५	७५	१००	१२०	१२०
वडा र महानगर तहमा जवाफदेही, सहभागितामूलक र प्रतिनिधिमूलक निर्णयको अभ्यास	प्रतिशत	७५	८०	८५	९०	९५
मासिक रूपमा वडाको आम्दानी र खर्च सार्वजनिक गर्ने वडाहरू	प्रतिशत	८०	१००	१००	१००	१००

७.२.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा संगठन, क्षमता विकास र सेवा प्रवाह उपक्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट अनुमान				बजेटको स्रोत			
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	१४०८७९८	१४०८७९८	०	०	१४०८७९८	०	०	०
२०८०/८१	१४४९१२०	१४४९१२०	०	०	१४४९१२०	०	०	०
२०८१/८२	१५०७८४५	१५०७८४५	०	०	१५०७८४५	०	०	०

७.२.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहायअुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु हजारमा)	अपेक्षित नतिजा
१.	संगठन, मानव संशाधन, क्षमता विकास र सेवा प्रवाह सुदृढीकरण कार्यक्रम	स्थानीय सेवा, संगठन, मानव संशाधन र कार्य सम्पादनमा अभिवृद्धि गर्नु	सालबसाली	४३६५७६३	कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली लागू भई सेवा प्रवाहको स्तरमा ५० प्रतिशतले सुधार हुनेछ।

७.२.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानूमान

संविधान, संघीय, प्रदेश र स्थानीय नीति र कानून बमोजिम संगठन, दक्ष मानव संशाधन, सीप र दक्षतामा अभिबृद्धि भएमा अपेक्षित नतिजा हुनेछ। उपरोक्त व्यवस्था हुन नसकेमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन नसक्ने जोखिम रहेकोछ।

७.३ राजस्व तथा स्रोत परिचालन

७.३.१ पृष्ठभूमि

राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा तथा राजस्व परामर्श समितिको अध्ययन र सिफारिसका आधारमा कर तथा गैरकरको दर निर्धारण गरी आन्तरिक आय संकलन गरिएको छ। महानगरपालिकाको वित्तीय स्रोत बढ्दै गएको र संस्थागत सबलीकरण र क्षमता विकासमा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा विकास साझेदारहरूको सहयोग पनि क्रमशः बढ्दै गएको छ।

७.३.२ समस्या तथा चूनौति

महानगरपालिकाको राजस्व संकलनको सम्भावना प्रचुर रहे तापनि आवश्यक सूचना प्रविधिमैत्री राजस्व संकलन व्यवस्था, कार्यविधि तथा मापदण्ड, कर्मचारीको अभाव जस्ता कारणले गर्दा सम्भावनाको न्युन राजस्व मात्र संकलन भइरहेको छ। विषय क्षेत्रगत रूपमा बजेट विनियोजन सन्तुलित नभई पूर्वाधार क्षेत्रमा अधिक हुने गरेको र रोजगार, उत्पादनमूलक, सामाजिक क्षेत्र तथा आयमूलक आयोजना तथा कार्यक्रममा लगानी अपेक्षाकृत रुपमा कमजोर रहेको छ।

७.३.३ सोच

"सुदृढ र प्रगतिशिल राजस्व प्रणाली तथा व्यवस्थित स्रोत परिचालन"

७.३.४ उद्देश्य

- आन्तरिक तथा बाह्य स्रोत परिचालनमा वृद्धि गर्नु र राजस्व प्रणाली सुदृढ बनाउनु,

७.३.५ रणनीति

१. राजस्वको दायरा, दर र प्रशासनलाई सूचना प्रविधिमा आधारित र व्यवस्थित गरी आन्तरिक आय तथा वाह्य स्रोत परिचालनमा जोड गर्ने,

२. स्रोत परिचालनका लागि गैसस, निजी क्षेत्र, समुदाय, विकास साझेदार, प्रदेश र संघीय सरकारका निकायहरूसँग समन्वय र साझेदारीको विकास गर्ने ।

७.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

आवधिक योजना तथा कार्यक्रम तथा आयोजनाको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार राजस्व तथा स्रोत परिचालन उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार रहेको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
प्रतिव्यक्ति बार्षिक बजेट लगानी	रु.हजार	९.२	१०.५	११.५	१२.७	१४.०
बार्षिक आन्तरिक आय रकम	रु.लाखमा	२२६५१	३२४९०	३४११५	३७५२७	४१२७९
कुल बार्षिक बजेट	रु.लाखमा	५५१८२	६३१४७	६८६६७	७५७७०	८३६६३
बेरुजु रकम	करोड	१९६	१९६	१५०	१३०	१००
मासिक रूपमा वडाको आम्दानी र खर्च सार्वजनिक गर्ने वडाहरू	प्रतिशत	८०	१००	१००	१००	१००

७.३.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा तयार राजस्व तथा स्रोत परिचालन उपक्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार रहेको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट अनुमान				बजेटको स्रोत			
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	८७७८	७९००	८७८	०	८७७८	०	०	०
२०८०/८१	९०२९	८१२६	९०३	०	९०२९	०	०	०
२०८१/८२	९३९५	८४५५	९३९	०	९३९५	०	०	०

७.३.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको राजस्व तथा स्रोत परिचालन उपक्षेत्रको संक्षिप्त विवरण देहायअुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु हजारमा)	अपेक्षित नतिजा
१.	राजस्व सुचना व्यवस्थापन तथा सुदृढीकरण कार्यक्रम	आन्तरिक तथा बाह्य स्रोत परिचालनमा वृद्धि गर्नु र	सालबसाली	२७२०१	आन्तरिक आय तथा राजस्वमा बार्षिक रुपमा २० प्रतिशतले वृद्धि हुनेछ ।

७.३.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानूमान

संविधान, संघीय, प्रदेश र स्थानीय नीति र कानून बमोजिम तिनै तहका सरकार, गैसस, समुदाय, सहकारी र नीजि क्षेत्र बीचको समन्वय, स्रोत साधन, प्रविधि र दक्ष मानव संशाधन परिचालन भएमा अपेक्षित नतिजा हुनेछ । उपरोक्त व्यवस्था नहुँदा अपेक्षित नतिजा हासिल नहुने जोखिम रहन्छ ।

७.४ तथ्याङ्क, योजना तथा विकास व्यवस्थापन

७.४.१ पृष्ठभूमि

महानगरको विकासलाई दीगो, समावेशी तथा उत्थानशील बनाउने मुख्य ध्येयका साथ महानगरले 'पोखरा २१०० तथा आवधिक रणनीतिक कार्ययोजना (२०७७-८२)' तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। यसैगरी महानगरको समष्टिगत विकासलाई मार्गदर्शन गर्न आवधिक योजना तर्जुमा गरी सोको आधारमा आयोजना वैंक तयार गर्ने र मध्यमकालीन खर्च संरचना मार्फत प्राथमिकता क्षेत्र तथा आयोजना र कार्यक्रममा स्रोत सुनिश्चित गर्ने र मध्यमकालीन खर्च संरचना अनुसार बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन र नतिजामुखी विकास पद्धति कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ ।

नगर सभाबाट न्यायिक समिति, विद्यान समिति, लेखा समिति र कार्यपालिकाबाट योजना तर्जुमा, शिक्षा, स्थानीय विपद् व्यवस्थापन लगायत विषयगत समिति गठन भई तत्सम्बन्धी विषयमा क्रियाशील उन्मुख छन् । साथै सेवाग्राही तथा लक्षित समुदाय र नागरिक समाजको समेत सहभागितामा सहभागितामूलक योजना तर्जुमाको अभ्यास गरी नगरसभाबाट स्वीकृत नीति तथा बजेट र कार्यक्रमलाई बजेट पुस्तिका, वेवसाइट र सूचना पाटीमार्फत् सार्वजनिक गर्ने अभ्यास भइरहेको छ ।

७.४.२ समस्या तथा चूनौति

योजना तथा बजेट तर्जुमा, वित्तीय व्यवस्थापन, लेखा परीक्षण र निर्णय प्रक्रियामा समावेशीता, सहभागिता र पारदर्शितामा सुधार गर्नुपर्ने प्रर्याप्त स्थान छन् । शासन सञ्चालन, योजनाबद्ध विकास तथा मापदण्ड अनुसार सेवा तथा सुविधा प्रवाह गर्न आवश्यक स्रोत परिचालन र दक्षतामा कमी रहेको छ। नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, प्राथमिकता तथा रणनीतिसहित आवधिक योजना, महानगरपालिकाको विकासको अग्रणी क्षेत्रहरूको गुरुयोजना तर्जुमा हुन सकेको छैन । सेवा प्रवाह र कार्यसम्पादनमा अन्तर सरकार, निजी क्षेत्र र गैसस र समुदायमा आधारित संस्थासँग संयन्त्रको विकास गरी प्रभावकारी समन्वय, सहकार्य र साझेदारी हुन सकेको छैन । प्रचुर सम्भावनाका बाबजुद निजी क्षेत्र र गैर सरकारी क्षेत्रसँगको साझेदारीलाई अपेक्षाकृत परिचालन गर्न सकिएको छैन ।

७.४.३ सोच

"प्रमाण तथा नतिजामा आधारित विकास प्रशासन"

७.४.४ उद्देश्य

१. शहरी योजना तथा विकास प्रक्रियालाई तथ्यमा आधारित, समावेशी, सहभागितामममूलक तथा नतिजामूलक बनाउनु,

७.४.५ रणनीति

१. योजना व्यवस्थापन प्रक्रियालाई सरल, नागरिकमैत्री र पारदर्शी बनाउने,

२. योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमनलाई सूचनामा आधारित, सहभागितामूलक र नतिजामूलक बनाउने, र

३. गैसस, निजी क्षेत्र, समुदायमा आधारित संस्थासँग समन्वय र साझेदारीमा अभिवृद्धि गर्ने ।

७.४.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

आवधिक योजना तथा कार्यक्रम तथा आयोजनाको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार योजना तथा विकास व्यवस्थापन उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार रहेको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
तर्जुमा भएका दीर्घकालीन, मध्यमकालीन रणनीतिक तथा गुरुयोजना योजना	विषय	४	५	७	९	१०
महानगरमा क्रियाशिल र साझेदार गैसस, सहयोगी र नागरिक समाज संस्था	संख्या	५	५	७	९	१०
सबै तहमा जवाफदेही, सहभागितामूलक र प्रतिनिधिमूलक निर्णयको अभ्यास	प्रतिशत	७५	८०	८५	९०	९५
समयमा सम्पन्न आयोजना तथा कार्यक्रम	प्रतिशत	५५	६०	६५	७०	७५

७.४.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा योजना तथा विकास व्यवस्थापन उपक्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट अनुमान				बजेटको स्रोत			
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	१७५५५	१४०४४	३५११	०	१७५५५	०	०	०
२०८०/८१	१८०५८	१४४४६	३६१२	०	१८०५८	०	०	०
२०८१/८२	१८७८९	१५०३१	३७५८	०	१८७८९	०	०	०

७.४.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको योजना तथा विकास व्यवस्थापन उपक्षेत्रको संक्षिप्त विवरण देहायअुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु हजारमा)	अपेक्षित नतिजा
१.	तथ्याङ्क, योजना तथा विकास व्यवस्थापन कार्यक्रम	महानगरको योजना तथा विकास प्रक्रियालाई तथ्यमा आधारित, समावेशी, सहभागिताममूलक तथा नतिजामूलक बनाउनु,	सालबसाली	५४४०२	आवधिक योजनाको आधारमा विषय क्षेत्रगत गुरुयोजना, आयोजना बैंक, मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा हुने र सो बमोजिम वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा हुनेछ।

७.४.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानूमान

संविधान, संघीय, प्रदेश र स्थानीय नीति र कानून बमोजिम तिनै तहका सरकारका निकायहरु र गैसस, समुदाय, सहकारी र नीजि क्षेत्र बीचको समन्वय, स्रोत साधन, प्रविधि र दक्ष मानव संशाधन सहज उपलब्ध भएमा अपेक्षित नतिजा हुनेछ। उपरोक्त व्यवस्था हुन अपेक्षित नतिजा हासिल हुन नसक्ने जोखिम रहन्छ।

अनुसूची १ : मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा सम्बन्धी कार्यदल गठन

क्र.सं.	समितिका पदाधिकारी	जिम्मेवारी
१.	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	- संयोजक
२.	प्रमुख, शैक्षिक प्रशासन महाशाखा	- सदस्य
३.	प्रमुख, स्वास्थ्य महाशाखा	- सदस्य
४.	प्रमुख, वित्त व्यवस्थापन महाशाखा	- सदस्य
५.	प्रमुख, आर्थिक विकास महाशाखा	- सदस्य
६.	प्रमुख, सामाजिक विकास महाशाखा,	- सदस्य
७.	प्रमुख, प्रशासन महाशाखा,	- सदस्य
८.	प्रमुख, सहरी विकास, पर्यटन तथा वातावरण महाशाखा	- सदस्य
९.	प्रमुख, पूर्वाधार विकास महाशाखा	- सदस्य
१०.	प्रमुख, योजना तथा अनुगमन महाशाखा	- सदस्य
११.	प्रमुख, बजेट शाखा	- सदस्य सचिव

अनुसूची २ : मध्यमकालीन खर्च संरचना तथा आगामी आर्थिक वर्षको बजेट तर्जुमा सम्बन्धी मार्गदर्शन

पृष्ठभुमि

समस्या र चुनौतिको चाङ बोकेर शुरु गरेको संङ्घीय शासन व्यवस्थाको यात्रामा अन्तर सरकार, नीजि क्षेत्र, सहकारी र समुदाय तथा नागरिक बीचको समन्वय, साझेदारी र सहकार्यको लहरले अवसरका ढोकाहरु खुल्दै गएको छ । यसबाट शासन सञ्चालन, सेवा प्रवाह र गुणस्तरीय विकास उपलब्धि हासिल गर्ने गति तिब्र बनाउँदै नागरिकका परिवर्तनको फराकिलो चाहाना सम्बोधन गर्ने वातावरण सिर्जना भएको छ । नागरिकको जीवनस्तरमा गुणस्तरीय परिवर्तन ल्याउन उनीहरुको घरदैलोमा विकासको मार्ग कोर्न आवश्यक छ । संङ्घीय संरचनामा आधारित संवैधानिक, नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था अनुसार नागरिकको घरदैलोको सरकारको रुपमा स्थानीय सरकारहरुले स्थानीय धरातलिय विशिष्टता तथा नागरिकको वास्तविक आवश्यकता र चाहाना प्रतिबिम्बित हुने गरी आफ्ना प्रयासहरु अगाढी बढाउनु पर्दछ । यसका लागि स्थानीय सरकारले हालको राजनीतिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक र प्राविधिक परिस्थितिले सिर्जना गरेको अवसरहरुको पूर्ण सदुपयोग हुने गरी योजना तथा बजेट तर्जुमालाई योजनाबद्ध, व्यवस्थित र नतिजामूलक बनाउन आवश्यक देखिन्छ ।

उपरोक्त सन्दर्भलाई ह्रदयङगम गरी सरोकारवाला पक्षसमेतको सहभागितामा सहभागितामूलक तथा समावेशी विकासको अवधारणा बमोजिम योजना तथा बजेट तर्जुमा प्रक्रिया अबलम्बन गर्नु पर्दछ । यस प्रकार योजना तथा बजेट तर्जुमा गर्दा आवधिक, विषयगत रणनीतिक/गुरुयोजनाले दिशानिर्देश गरे बमोजिमको सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र प्राथमिकताको आधारमा गर्नुपर्नेछ । स्थानीय सरकारको योजना स्थानीय समस्याको सम्बोधन गर्ने, जनताको मनोभावना बुझ्न सक्ने र चाहाना सम्बोधन गर्ने खालको हुनुपर्छ । योजनाले उपलब्ध हुने सक्ने संभाव्य श्रोत साधन परिचालन गरी अनुमानित र विनियोजन बजेटको विचमा रहने खाडलको पूर्तिलाई सुनिश्चित गर्न सक्नु पर्दछ । यस अवस्थामा आम नागरिकले संङ्घीय लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्थाले सिर्जना गरेको परिवर्तनको प्रत्यक्ष अनुभुति गर्ने तथा कार्यान्वयनयोग्य आयोजना तथा कार्यक्रम छनौट तथा सोको लागि बजेट विनियोजन गर्नु जरुरी देखिन्छ ।

यसका साथै अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा (२१) को उपदफा (३) बमोजिम नगर कार्यपालिकाले प्रत्येक वर्षको असार १० गते भित्र आगामी आर्थिक वर्षको राजस्व र व्ययको अनुमान सम्बन्धित स्थानीय सभामा पेश गर्नु पर्ने व्यवस्था गरेको छ । यसै गरी उपदफा (५) ले राजस्व र व्यवको अनुमान नेपाल सरकारले तोकेको मापदण्ड अनुसार हुनपर्ने व्यवस्था गरेको छ । तसर्थ नेपाल सरकारबाट स्वीकृत आय र व्ययका शीर्षकहरुको वर्गीकरण र एकीकृत आर्थिक संकेत तथा वर्गीकरण र व्याख्या, २०७४ अनुसार बजेट तर्जुमा गर्न अधिकतम प्रयास गर्ने समेत यस मार्गदर्शनको उद्देश्य रहेको छ । बजेट तर्जुमा गर्दा प्रचलित आय र व्ययका शीर्षकहरुको वर्गीकरणको सिद्धान्तको राम्रोसँग जानकारी हुनु आवश्यक पर्दछ । यस प्रकार खर्च वर्गीकरणका सिद्धान्त बमोजिम बजेट तर्जुमा गर्न सकिएमा बजेट कार्यान्वयन गर्दा रकमान्तर गर्नुपर्ने वा कार्यक्रम संशोधन गर्नु पर्ने अवस्था आउँदैन ।

यस प्रकार व्यवस्थित, प्रभावकारी र नतिजामूलक रुपमा आगामी आर्थिक वर्षको बजेट तथा कार्यक्रम समेत मध्यमकालीन खर्च खर्च संरचना तर्जुमा प्रक्रियामा स्थानीय कार्यपालिकाका पदाधिकारी, विषयगत महाशाखा/शाखा, वडा समिति र स्थानीय सरोकारवालाई उपलब्ध गराउन यो मार्गदर्शन तयार गरिएको छ । कार्यपालिकाबाट संबन्धित शाखा/उपशाखा/एकाइ वा वडाको लागि उपलब्ध बजेट सीमा तथा प्राथमिकता निर्धारणको आधार तथा प्रक्रियाको आधारमा यस मार्गदर्शन अनुसार आगामी आर्थिक वर्षको लागि आयोजना तथा कार्यक्रम छनौट तथा बजेट प्रस्ताव गर्नुपर्नेछ । आगामी आर्थिक वर्षको बजेट तथा कार्यक्रम समेत

मध्यमकालीन खर्च संरचना प्रस्ताव तयार गर्दा आवधिक योजना, विषय क्षेत्रगत गुरु/रणनीतिक योजना, चालु मध्यमकालीन खर्च संरचना आ.व.को स्वीकृत नीति तथा कार्यक्रमको आधारमा गर्नुपर्नेछ ।

कार्यक्रम तथा उपलब्धिको संक्षिप्त समीक्षा

यस महानगरपालिकाको चालु आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को वार्षिक नीति, बजेट तथा कार्यक्रम महानगरपालिका, समुदाय तथा नागरिक समाज, नीजि क्षेत्र, प्रदेश तथा संङ्घीय सरकारसँग समन्वय, साझेदारी र सहकार्य गरी लक्ष्य अनुसार कार्यान्वयन तर्फ उन्मुख रहेको देखिन्छ । स्वीकृत भएका केही आयोजना तथा कार्यक्रमहरु सम्पन्न भएका छन् भने बाँकी सम्पन्न हुने अवस्थामा रहेका छन् । बजेट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनको समयतालिका पालना, प्रक्रिया तथा नतिजा अनुगमन गरी कार्यतालिका र निर्धारित मापदण्ड र अपेक्षित नतिजा अनुसार कार्यान्वयनलाई व्यवस्थित गर्न कार्यानुभव, सीप तथा क्षमता र कार्यविधिको कमी महशुस गरिएको छ । आगामी वर्षको बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा देखी नै कार्यान्वयन कार्ययोजना र अनुगमन योजना बनाई यसलाई व्यवस्थित गर्नुपर्ने सिकाई समेत भएको छ । आवधिक योजनाको लक्ष्य तथा प्रगति र चालु आर्थिक वर्षको प्रमुख आयोजना तथा कार्यक्रमको कार्यान्वयन अवस्था र हालसम्मको उपलब्धि समेत मध्यनजर गरी आगामी तीन आर्थिक वर्षको संभव भएसम्म आयोजना तथा कार्यक्रमगत रुपमा नभएमा उपक्षेगत रुपमा तर्जुमा गर्नुपर्नेछ ।

योजना तथा बजेट तर्जुमाका आधारहरु

संवैधानिक, नीतिगत र कानूनी व्यवस्था अनुसार आर्थिक सामाजिक विकासका लागि सरकारले एक आर्थिक वर्ष भित्र गर्ने खर्च र सोको व्यवस्थापनका लागि उपयोग गरिने आयका श्रोत उल्लेख भएको महत्वपूर्ण दस्तावेज नै बजेट हो । बजेट मार्फत स्थानीय सरकारले खर्चको प्राथमिकता निर्धारण गर्नुका साथै स्थानीय वित्त नीतिको घोषणा र कार्यान्वयनको खाँका प्रस्तुत गर्दछ । बजेटलाई आर्थिक स्थायित्व कायम गर्दै आर्थिक विकास र समृद्धी हासिल गर्ने प्रमुख औजारको रुपमा लिइन्छ । यसका साथै संविधान व्यवस्था गरेका मौलिक हक, राज्यको निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा स्थानीय तहको अधिकारका विषयहरुको कार्यान्वयन गर्नका निमित्त बजेटको उपयोग गरिन्छ । नेपालको संविधानले तिनै तहका सरकारले सरकारी कोषबाट वार्षिक बजेट अनुरुप बजेटको उपयोग गर्ने व्यवस्था गरेको छ । स्थानीय सरकारको सन्दर्भमा बजेट राजनीतिक, कानूनी र प्राविधिक विषय पनि हो । संङ्घीय शासन व्यवस्था संचालन र उपरोक्त सन्दर्भमा बजेट तर्जुमाको अभ्यास अत्यन्त गहन र महत्वपूर्ण विषय हो । तसर्थ बजेट तर्जुमाको अभ्यासमा संलग्न महानगरपालिका निर्वाचित पदाधिकारी, बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमासँग सम्बन्धित समिति तथा विषयगत निकाय/शाखा, कर्मचारी, संलग्न सरोकार पक्ष र व्यक्ति बजेट तर्जुमाको नीतिगत र कानूनी व्यवस्थाको बारेमा जानकार हुन जरुरी छ । मध्यमकालीन खर्च संरचनमा समेत आगामी आर्थिक वर्षको बजेट तर्जुमा गर्दा देहायअनुसारका सान्दर्भिक नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्थालाई आधार लिइनेछः

१. नेपालको संवधानका सान्दर्भिक धाराहरू (भाग ३: मौलिक हक र कर्तव्य, भाग ४: राज्यको निर्देशक सिद्धान्त, नीति र दायित्व, भाग ५: राज्यको संरचना र राज्यशक्तिको बाँडफाँड, भाग १७: धारा २१४ देखी २३०)

२. महानगरपालिका को कार्य सम्पादन तथा कार्य विभाजन नियमावली

३. प्राकृतिक श्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ का सान्दर्भिक दफाहरु (परिच्छेद ४: प्राकृतिक श्रोतको परिचालन, राजस्व बाँडफाँट र अनुदान)

४. स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ को सान्दर्भिक दफाहरु (परिच्छेद ६: दफा २४ र २५, परिच्छेद ९: दफा ५४ देखी ६८ र परिच्छेद १०: दफा ६९ देखी ८०)

५. अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ का सान्दर्भिक दफाहरू (परिच्छेद २: राजस्वको अधिकार, परिच्छेद ३: राजस्वको बाँडफाँड, परिच्छेद ४: अनुदानको अवस्था, परिच्छेदः वैदेशिक सहायता र आन्तरिक ऋण, परिच्छेद ६: सार्वजनिक खर्च व्यवस्था, परिच्छेद ७: राजस्व र व्ययको अनुमान, परिच्छेद ८: वित्तिय अनुशासन)

६. आर्थिक कार्यविधि वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ तथा नियमावली, २०७७ का सान्दर्भिक दफा तथा नियमहरु (बजेट निर्माण, निकासा, खर्च, रकमान्तर र नियन्त्रण, बजेट र कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यक्रम स्वीकृती र संशोधन, प्रगति समीक्षा)

७. सावर्जनक खरिद ऐन, २०६३ र नियमावलीका सान्दर्भिक दफाहरू (ऐनको परिच्छेद २: खरिद कार्यको जिम्मेवारी र खरिद विधीसम्बन्धी व्यवस्था, नियमको परिच्छेद २: खरिद कारवाहीको तयारी, खरिद योजना र लागत अनुमान)

८. दिगो विकास लक्ष्य (लक्ष्य १, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२, १३, १५, १६ तथा १७)

९. दीर्घकालीन सोच तथा पन्ध्रौ योजनाको सान्र्दभिक बुँदाहरु

१०. प्रथम आवधिक नगर विकास योजनाको लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा प्राथमिकता र विषयगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति र रणनीतिक कार्यक्रम तथा आयोजना

११. समपुरक तथा विशेष अनुदानसम्बन्धी कार्यविधि, २०७६

बजेट सीमा

आगामी आ.व. २०७९/८० समेत ३ आर्थिक वर्षको बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमाको लागि आयोजना तथा कार्यक्रम र विषयगत उप-क्षेत्रगत रुपमा बजेट सीमा निर्धारण गरिएको छ। बजेट सीमा आयोजना तथा कार्यक्रम एवम् उप-क्षेत्रको कुल खर्च, चालु खर्च, पुँजीगत खर्च र वित्तिय व्यवस्था तथा सोको स्रोत समेत समावेश गरिएको गरिएको छ, जुन देहायअनुसार रहेको छ :

क्र.सं.	विषय क्षेत्र/उपक्षेत्र	आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)				बजेटको श्रोत (रु.)			
			कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
१.	**आर्थिक विकास**	२०७९/८०	९०४०८८	१७७८३३	७१७४७७	०	२९७९२७	५८३२८१	१४१०३	०
		२०८०/८१	९२९९६५	१८२९२३	७३८०१३	०	२९५६३८	६०८९३८	१६३६१	०
		२०८१/८२	९६७६५१	१९०३३६	७६७९२१	०	२९७१६०	६४२०५५	१९०४२	०
क	कृषि तथा खाद्य सुरक्षा	२०७९/८०	९६५५३	९२६९१	३८६२	०	६०८०१	३५१८८	५६४	०
		२०८०/८१	९९३१७	९५३४४	३९७३	०	६०३३४	३८३२८	६५४	०
		२०८१/८२	१०३३४१	९९२०८	४१३४	०	६०६४५	४१९३५	७६२	०
ख	सिंचाई	२०७९/८०	८७७८	४३९	८३३९	०	८७७८	०	०	०
		२०८०/८१	९०२९	४५१	८५७७	०	९०२९	०	०	०
		२०८१/८२	९३९५	४७०	८९२५	०	९३९५	०	०	०
ग	पशु सेवा	२०७९/८०	४३८८८	४२१३२	१७५६	०	३०४०१	१३४८७	०	०
		२०८०/८१	४५१४४	४३३३८	१८०६	०	३०१६७	१४९७७	०	०
		२०८१/८२	४६९७३	४५०९४	१८७९	०	३०३२२	१६६५१	०	०
घ	उद्योग, व्यापार तथा व्यापार	२०७९/८०	१०५३३१	२१०६६	८४२६५	०	६०८०१	४२२७३	२२५६	०
		२०८०/८१	१०८३४५	२१६६९	८६६७६	०	६०३३४	४५३९३	२६१८	०
		२०८१/८२	११२७३६	२२५४७	९०१८९	०	६०६४५	४९०४५	३०४७	०
ङ	पर्यटन तथा संस्कृति	२०७९/८०	६१४४२९	१२२८९	६०२१४०	०	१२१६०३	४८६०५७	६७६९	०
		२०८०/८१	६३२०१५	१२६४०	६१९३७५	०	१२०६६९	५०३४९३	७८५३	०
		२०८१/८२	६५७६२७	१३१५३	६४४४७५	०	१२१२९०	५२७१९७	९१४०	०
च		२०७९/८०	८७७८	७०२२	१७५६	०	६०८०	१५६९	११२८	०

क्र.सं.	विषय क्षेत्र/उपक्षेत्र	आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)				बजेटको श्रोत (रु.)			
			कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
	भूमि व्यवस्था, सहकारी र वित्तीय सेवा	२०८०/८१	९०२९	७२२३	१८०६	०	६०३३	१६८७	१३०९	०
		२०८१/८२	९३९५	७५१६	१८७९	०	६०६४	१८०७	१५२३	०
छ	श्रम, रोजगारी र गरिबी निवारण	२०७९/८०	२६३३३	२६३३	२३६९९	०	१८२४०	४७०८	३३८५	०
		२०८०/८१	२७०८६	२७०९	२४३७८	०	१८१००	५०६०	३९२७	०
		२०८१/८२	२८१८४	२८१८	२५३६६	०	१८१९३	५४२१	४५७०	०
२.	**सामाजिक विकास**	**२०७९/८०**	**२२५१४४३**	**१८०८६१५**	**४४२८२८**	**०**	**१३९८४३१**	**८११२६८**	**४१७४३**	**०**
		२०८०/८१	**२३१५८८४**	**१८६०३८१**	**४५५५०२**	**०**	**१३८७६८९**	**८७९७६७**	**४८४२७**	**०**
		२०८१/८२	**२४०९७३४**	**१९३५७७३**	**४७३९६१**	**०**	**१३९४८३१**	**९५८५३९**	**५६३६४**	**०**
क	शिक्षा, कला, भाषा तथा साहित्य	२०७९/८०	१४२१९६४	१२७९७६८	१४२१९६	०	९१२०२०	४८९६३६	२०३०८	०
		२०८०/८१	१४६२६६३	१३१६३९७	१४६२६६	०	९०५०१५	५३४०८९	२३५५९	०
		२०८१/८२	१५२१९३७	१३६९७४३	१५२१९४	०	९०९६७२	५८४८४५	२७४२०	०
ख	स्वास्थ्य तथा पोषण	२०७९/८०	३९४९९०	३५५४९१	३९४९९	०	३०४००७	७९७०१	११२८२	०
		२०८०/८१	४०६२९५	३६५६६६	४०६३०	०	३०१६७२	९१५३५	१३०८८	०
		२०८१/८२	४२२७६०	३८०४८४	४२२७६	०	३०३२२४	१०४३०३	१५२३४	०
ग	खानेपानी तथा सरसफाइ	२०७९/८०	१८४३२९	१८४३३	१६५८९६	०	६०८०१	११९०१५	४५१३	०
		२०८०/८१	१८९६०५	१८९६०	१७०६४४	०	६०३३४	१२४०३५	५२३५	०
		२०८१/८२	१९७२८८	१९७२९	१७७५५९	०	६०६४५	१३०५५०	६०९३	०
घ	महिला, बालबालिका, सामाजिक संरक्षण र समावेशीकरण	२०७९/८०	१६२३८५	१४६१४६	१६२३८	०	६०८०१	१००४५५	११२८	०
		२०८०/८१	१६७०३३	१५०३२९	१६७०३	०	६०३३४	१०५३८९	१३०९	०
		२०८१/८२	१७३८०१	१५६४२१	१७३८०	०	६०६४५	१११६३३	१५२३	०
ङ	युवा, खेलकुद तथा नवप्रवर्तन	२०७९/८०	८७७७६	८७७८	७८९९८	०	६०८०१	२२४६१	४५१३	०
		२०८०/८१	९०२८८	९०२९	८१२५९	०	६०३३४	२४७१८	५२३५	०
		२०८१/८२	९३९४७	९३९५	८४५५२	०	६०६४५	२७२०८	६०९३	०
३.	**पूर्वाधार विकास क्षेत्र**	**२०७९/८०**	**३१९९४१९**	**३५३३०**	**३१६४०८९**	**०**	**२५६५३२२**	**५८३८९२**	**५०२०५**	**०**
		२०८०/८१	**३१५५५६१**	**३४९८७**	**३१२०५७४**	**०**	**२४८९५३४**	**६०७७८४**	**५८२४३**	**०**
		२०८१/८२	**३२८३४३९**	**३६४०४**	**३२४७०३४**	**०**	**२४४६१२७**	**७६९५२२**	**६७७८९**	**०**
क	बस्ती विकास, आवास तथा भवन	२०७९/८०	७८९९८०	७९००	७८२०८०	०	४८६४११	३००१८५	३३८५	०
		२०८०/८१	८१२५९१	८१२६	८०४४६५	०	४८२६७५	३२५९९०	३९२७	०
		२०८१/८२	८४५५२१	८४५५	८३७०६५	०	४८५१५९	३५५७९२	४५७०	०
ख	सडक तथा यातायात	२०७९/८०	२३४७९९६	२३४८०	२३२४५१६	०	२०२२८६३	२७८३१३	४६८२०	०
		२०८०/८१	२२७९७६९	२२७९८	२२५६९७१	०	१९४९६४९	२७५८०३	५४३१७	०
		२०८१/८२	२३७२१५५	२३७२२	२३४८४३४	०	१९०१८६६	४०७०७०	६३२१९	०
ग	जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा	२०७९/८०	४३८८८	२१९४	४१६९३	०	४३८८८	०	०	०
		२०८०/८१	४५१४४	२२५७	४२८८७	०	४५१४४	०	०	०
		२०८१/८२	४६९७३	२३४९	४४६२५	०	४६९७३	०	०	०
घ	सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि	२०७९/८०	१७५५५	१७५६	१५८००	०	१२१६०	५३९५	०	०
		२०८०/८१	१८०५८	१८०६	१६२५२	०	१२०६७	५९९१	०	०
		२०८१/८२	१८७८९	१८७९	१६९१०	०	१२१२९	६६६०	०	०
४.	**वन तथा वातावरण क्षेत्र**	**२०७९/८०**	**९७४३०९**	**१९५७३९**	**७७८५६९**	**०**	**३६१३८२**	**६०६१५८**	**६७६९**	**०**
		२०८०/८१	**११३७६२७**	**२२८४२८**	**९०९१९९**	**०**	**३६१७९२**	**७६७९८२**	**७८५३**	**०**
		२०८१/८२	**११८३७२९**	**२३७६८५**	**९४६०४४**	**०**	**३६६८४८**	**८०७७४०**	**९१४०**	**०**
क	वन, पार्क, हरियाली,	२०७९/८०	४३८८८	४३८९	३९४९९	०	३०४०१	१०१०३	३३८५	०
		२०८०/८१	४५१४४	४५१४	४०६३०	०	३०१६७	११०५०	३९२७	०

क.सं.	विषय क्षेत्र/उपक्षेत्र	आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)				बजेटको श्रोत (रु.)			
			कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
	भूसंरक्षण र नदी नियन्त्रण	२०८१/८२	४६९७३	४६९७	४२२७६	०	३०३२२	१२०८१	४५७०	०
ख	भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन	२०७९/८०	८७७७६	८७७८	७८९९८	०	८७७७६	०	०	०
		२०८०/८१	९०२८८	९०२९	८१२५९	०	९०२८८	०	०	०
		२०८१/८२	९३९४७	९३९५	८४५५२	०	९३९४७	०	०	०
ग	वातावरण तथा फाहोरमैला व्यवस्थापन	२०७९/८०	७०२२०४	१४०४४१	५६१७६४	०	१२१६०३	५७९४७४	११२८	०
		२०८०/८१	८५७७३५	१७१५४७	६८६१८८	०	१२०६६९	७३५७५७	१३०९	०
		२०८१/८२	८९२४९४	१७८४९९	७१३९९५	०	१२१२९०	७६९६८१	१५२३	०
घ	विपद जोखिम व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकुलता	२०७९/८०	१४०४४१	४२१३२	९८३०९	०	१२१६०३	१६५८२	२२५६	०
		२०८०/८१	१४४४६१	४३३३८	१०११२२	०	१२०६६९	२११७४	२६१८	०
		२०८१/८२	१५०३१५	४५०९४	१०५२२०	०	१२१२९०	२५९७८	३०४७	०
५.	**संस्थागत विकास क्षेत्र**	**२०७९/८०**	**१४४८२९७**	**१४४२५९१**	**५७०५**	**०**	**१४४८२९७**	**०**	**०**	**०**
		२०८०/८१	**१४८९७५०**	**१४८३८८१**	**५८६९**	**०**	**१४८९७५०**	**०**	**०**	**०**
		२०८१/८२	**१५५०१२१**	**१५४४०१५**	**६१०७**	**०**	**१५५०१२१**	**०**	**०**	**०**
क.	नीति, कानून, न्याय तथा सुशासन	२०७९/८०	१३१६६	११८५०	१३१७	०	१३१६६	०	०	०
		२०८०/८१	१३५४३	१२१८९	१३५४	०	१३५४३	०	०	०
		२०८१/८२	१४०९२	१२६८३	१४०९	०	१४०९२	०	०	०
ख.	संगठन, मानव संशाधन र क्षमता विकास	२०७९/८०	१४०८७९८	१४०८७९८	०	०	१४०८७९८	०	०	०
		२०८०/८१	१४४९१२०	१४४९१२०	०	०	१४४९१२०	०	०	०
		२०८१/८२	१५०७८४५	१५०७८४५	०	०	१५०७८४५	०	०	०
ग.	राजस्व तथा राजस्व परिचालन	२०७९/८०	८७७८	७९००	८७८	०	८७७८	०	०	०
		२०८०/८१	९०२९	८१२६	९०३	०	९०२९	०	०	०
		२०८१/८२	९३९५	८४५५	९३९	०	९३९५	०	०	०
घ.	तथ्याङ्क, योजना तथा विकास परिचालन	२०७९/८०	१७५५५	१४०४४	३५११	०	१७५५५	०	०	०
		२०८०/८१	१८०५८	१४४४६	३६१२	०	१८०५८	०	०	०
		२०८१/८२	१८७८९	१५०३१	३७५८	०	१८७८९	०	०	०
जम्मा		२०७९/८०	८७७७५५५	३६६०५४८	५११७००७	०	६०८०१३५	२५८४६००	११२८२०	०
		२०८०/८१	९०२८७८७	३७९१०५२	५२३७७३५	०	६०३३४३३	२८६४४७०	१३०८८४	०
		२०८१/८२	९३९४६७४	३९४४६८३	५४४९९९१	०	६०६४४८१	३१७७८५७	१५२३३६	०

बजेट तर्जुमा मार्गदर्शन

आगामी आर्थिक वर्ष र त्यपछिका दुई आर्थिक वर्षको लागि उपलब्ध बजेट सीमा भित्र रही प्रथम आवधिक नगर विकास योजना/एकीकृत विकास योजना, विषयगत क्षेत्र रणनीतिक तथा गुरुयोजना, आगामी वर्षको लागि प्रस्तुत नीति तथा कार्यक्रमको आधारमा देहायमा उल्लिखित विषयहरूलाई मध्यनजर गरी आयोजना तथा कार्यक्रमहरूको छनौट, प्राथमिकता निर्धारण, बजेट अनुमान तथा साँकेतीकरण र आयोजना तथा कार्यक्रमको संक्षिप्त विवरण समेत तयार गरी मिति २०७८ फागुन १५ गते भित्र पेश गर्नु हुन अनुरोध छ :

१. नेपालको संविधानको मौलिक हक, राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्व र अनुसुची ८ र ९ मा उल्लेखित अधिकारहरुसँग तालमेल हुने आयोजना तथा कार्यक्रम छनौट गर्नुपर्नेछ ।

२. मध्यमकालीन खर्च संरचना तथा सार्वजनिक खर्च विवरणमा उल्लिखित खर्चलाई ध्यान दिई आयोजना तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता निर्धारण र छनौट गर्नुपर्नेछ ।

३. आवधिक तथा विषयक्षेत्र रणनीतिक/ गुरुयोजनाको सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा प्राथमिकता, विषयगत लक्ष्य तथा उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम अनुसार आयोजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्नुपर्नेछ ।

४. चालु आर्थिक वर्षमा संचालित स्थानीय गौरव, रुपान्तरणकारी, क्रमागत, बहुवर्षीय र अधुरा आयोजना तथा कार्यक्रमलाई पहिलो प्राथमिकतामा राखी बजेट अनुमान गर्नुपर्नेछ ।

५. आयोजना तथा कार्यक्रम छनौट गर्दा साना, टुक्रे र संख्यात्मक रुपमा धेरै आयोजना छनौट नगरी ठोस, उपलब्धिमूलक र कार्यान्वयन योग्य आयोजना तथा कार्यक्रमहरुको छनौट गर्नु पर्नेछ ।

६. महानगरस्तरीय योजना छनौट गर्दा आयोजना वैंक तथा मध्यमकालीन खर्च संरचना समावेश भएका वा कानून अनुसार वातावरण प्रभाव अध्ययन लगायत संभाव्यता अध्ययन भई डिजाईन, लागत अनुमान तथा विस्तृत अध्ययन प्रतिवेदन तयार भएका आयोजना तथा कार्यक्रमलाई छनौट गर्नुपर्नेछ ।

७. आम नागरिकको आधारभूत स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसरफाई, सशक्तीकरण, रोजगारी र उद्यमशिलता विकास हुने कार्यक्रमलाई समावेश गर्नु पर्नेछ ।

८. स्थानीय तहमा राजस्व अभिबृद्धी गर्ने र आयमूलक आयोजना तथा कार्यक्रमलाई अनिवार्य रुपमा समावेश गर्नु पर्नेछ ।

९. कृषि, खाद्यान्न, पशुपंक्षी तथा पर्यटन उपजको उत्पादन, व्यवसायीकरण, विविधिकरण र औद्योगीकरणलाई सहयोग पुऱ्याउने कार्यक्रमहरु छनौट गर्नु पर्नेछ ।

१०. बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा स्थानीय तहको नीति तथा कानूनले निर्धारण गरेका दायित्वलाई अनिवार्य रुपमा समावेश गर्नु पर्नेछ ।

११. विज्ञान, प्रविधि तथा खेलकुद लगायत युवाको सिर्जनशिलता, नवप्रर्वतनशिलता र उद्यमशिलता विकासमा सघाउ पुग्ने आयोजना तथा कार्यक्रमहरु छनौट गर्नु पर्नेछ ।

१३. योग, ज्ञान तथा सीप विकास, अध्ययन, खोज, अनुसन्धान र नवप्रवर्तनसँग सम्बन्धित आयोजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी समावेश गर्नु पर्नेछ ।

१२. भूउपयोग योजना र क्षेत्र, वस्ती विकास तथा भौतिक विकास योजना तर्जुमा लगायत यस्ता योजनामा प्रस्तावित आयोजना तथा कार्यक्रममा कार्यान्वयन गर्ने योजना छनौट गर्नु पर्नेछ ।

१३. बालबालिकालाई केन्द्रविन्दुमा राखी उनीहरुको बचाउ, संरक्षण, विकास र सहभागिता सम्बन्धी आयोजना तथा कार्यक्रमलाई विशेष प्राथमिकता दिनु पर्नेछ ।

१४. बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारको नीति, लक्ष्य, उद्देश्य, समयसीमा र प्रक्रियासँग अनुकुल हुने गरी सुशासन, वातावरण, बालमैत्री, जलवायु परिवर्तन अनुकुलन, विपद् व्यवस्थापन, लैंगिक तथा सामाजिक समावेशीकरणजस्ता अन्तरसम्बन्धित विषयहरूलाई ध्यान दिनु पर्नेछ।

१५. विकास निर्माण आयोजनाको हकमा ठोस तथा उपलब्धिमूलक आयोजना तथा कार्यक्रम छनौट गर्नुपर्नेछ । महिला, विपडिएको वर्ग, विस्थापित, अपाङ्गता भएका व्यक्ति लक्षित कार्यक्रम महत्व र प्राथमिकता साथ छनौट गर्नुपर्नेछ ।

१६. आयोजना तथ कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा वातावरणीय प्रभाव अध्ययन र संभाव्यता अध्ययन, सर्वेक्षण, ड्र्इङ्ग तथा डिजाइन समेत लागत अनुमान तयार भएका प्राविधिक, वातावरणीय, सामाजिक र साँस्कृतिक रुपमा

संभाव्य देखिएका आयोजना तथा कार्यक्रम छनौट गर्नुपर्नेछ । आयोजना तथा कार्यक्रमको छनौट गर्दा बजेटको स्रोत समेत खुलाइ प्रस्ताव गर्नु पर्नेछ । यसबाट आयोजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा समयमा संचालन गर्न र बजेट अपुग हुन पाउँदैन ।

१७. बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा चालु आर्थिक वर्षको खरिद गुरुयोजनालाई समेत ध्यान दिनु पर्नेछ ।

१८. आयोजना तथा कार्यक्रम प्रस्ताव गर्नु अगावै सो आयोजना तथा कार्यक्रमबाट लाभान्वित तथा प्रभावित वर्ग तथा समुदाय, साझेदार तथा सहयोगी निकाय र संघ/राय परामर्श गरी सहमती भएको अवस्थामा मात्र आयोजना तथा कार्यक्रम प्रस्ताव तथा छनौट गर्नु पर्नेछ ।

१९. बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा उपलब्ध बजेट सीमा र मार्गदर्शन अनुसार आयोजना तथा कार्यक्रगत र विषयगत उप-क्षेत्रअनुसार छुट्टाछुट्टै रुपमा तर्जुमा गर्नु पर्नेछ ।

२०. उपभोक्ता समिति, नागरिक तथा सामुदायिक संस्था, गैससससँग साझेदारी गर्न र सो मार्फत कार्यान्वयन गर्न सकिने आयोजना तथा कार्यक्रमलाई विशेष प्राथमिकता दिनु पर्नेछ ।

२१. स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ को व्यवस्था अनुसार बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको लक्ष्य, उद्देश्य, समयसीमा प्रक्रियासँग अनुकुल हुने गरी दीगो विकासका लक्ष्य लगायत वातावरण, सुशासन, बालमैत्री, जलवायु परिवर्तन अनुकुलन, विपद् जोखिम व्यवस्थापन, लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण जस्ता अन्तरसम्बन्धित विषयलाई ध्यान दिनु पर्नेछ ।

२२. स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शनमा उल्लेखित ढाँचा तथा फाराममा आयोजना र कार्यक्रम विवरण तयार गर्नु पर्नेछ ।

२३. योजना तथा बजेट तर्जुमा गर्दा महानगरपालिकाको स्थिति पत्र (प्रोफाइल) ले लक्षित गरे अनुसारका क्षेत्र तथा सबाललाई सम्बोधन गर्नु पर्नेछ ।

....

आज्ञाले,

वीरेन्द्रदेव भारती

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

अनुसूची ३ : तीन आर्थिक वर्षको खर्च तथा स्रोतको अनुमान, कार्यक्रम तथा आयोजनागत बजेट, प्राथमिकीकरण र सांकेतीकरण

क.सं.	कार्यक्रम/ आयोजना	आ.व. २०७९/८० को विनियोजन			आ.व. २०८०/८१ को प्रक्षेपण			आ.व. २०८१/८२ को प्रक्षेपण			साङ्केतीकरण				
		कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत	रणनीतिक स्तम्भ	प्राथमिकीकरण	दिगो विकास लक्ष्य सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
१.	**कृषि**	**९६५५३**	**७८८९५**	**१७६५८**	**९९३१७**	**८११२५**	**१८१९१**	**१०३३४१**	**८४४८०**	**१८८६२**					
१	कृषि यान्त्रीकरण आयोजना	५५१७	५५२	४९६५	५७९३	५७९	५२१४	६०८२	६०८	५४७४	१	P1	SDG2	२	२
२	व्यावसायिक कृषि उत्पादन कार्यक्रम	६००००	५४०००	६०००	६१८००	५५६२०	६१८०	६४८९०	५८४०१	६४८९	१	P2	SDG2	३	२
३	कृषि बजारीकरण आयोजना	१७९४७	१२५६३	५३८४	१८१२६	१२६८९	५४३८	१८३०८	१२८१५	५४९२	१	P1	SDG2	३	२
४	कृषि प्रसार, संचार, प्रविधि हस्तान्तरण र नियमन कार्यक्रम	१३०८९	११७८०	१३०९	१३५९७	१२२३८	१३६०	१४०६१	१२६५५	१४०६	४	P1	SDG2	२	१
२.	**सिंचाई**	**८७७८**	**८७८**	**७९००**	**९०२९**	**९०३**	**८१२६**	**९३९५**	**९३९**	**८४५५**					
५	सिंचाई संरचना निर्माण तथा मर्मत संभार कार्यक्रम	८७७८	८७८	७९००	९०२९	९०३	८१२६	९३९५	९३९	८४५५	५	P1	SDG2	३	२
३.	**पशुपंक्षी विकास**	**४३८८८**	**४००४३**	**३८४४**	**४५१४४**	**४११७१**	**३९७३**	**४६९७३**	**४२८२३**	**४१५०**					
६	व्यावसायिक पशुपंछी उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रम	३३०००	२९७००	३३००	३४३२०	३०८८८	३४३२	३६०३६	३२४३२	३६०४	१	P2	SDG2	२	३
७	पशुपंक्षी उपचार, प्रसार सूचना तथा प्रविधि हस्तान्तरण तथा नियमन कार्यक्रम	१०८८८	१०३४३	५४४	१०८२४	१०२८३	५४१	१०९३७	१०३९१	५४७	१	P1	SDG2	२	२
४.	**उद्योग तथा व्यापार**	**१०५३३१**	**६५४३१**	**३९८९९**	**१०८३४५**	**६७२१०**	**४११३६**	**११२७३६**	**६९९३८**	**४२७९८**					
८	लघु, घरेलु र साना उद्योग प्रबर्द्धन कार्यक्रम	८३०००	४९८००	३३२००	८६३२०	५१७९२	३४५२८	८९७७३	५३८६४	३५९०९	१	P1	SDG12	२	३
९	व्यापार व्यवसाय प्रवर्द्धन कार्यक्रम	२२३३१	१५६३१	६६९९	२२०२५	१५४१८	६६०८	२२९६३	१६०७४	६८८९	१	P1	SDG8	२	३
५.	**पर्यटन तथा संस्कृति**	**६१४४२९**	**१२४६००**	**४८९८२९**	**६३२०१५**	**१२४९११**	**५०७१०५**	**६५७६२७**	**८६३३९**	**५७१२८८**					
१०	कोमागाने पार्क निर्माण आयोजना (गौरव)	५००००	५०००	४५०००	६००००	६०००	५४०००	७००००	७०००	६३०००	२	P1	SDG11	२	१
११	लेक टु लेक साइकल रुट निर्माण (गौरव)	२५०००	२५००	२२५००	२५०००	२५००	२२५००	२५०००	२५००	२२५००	२	P1	SDG9	२	२
१२	बहुउद्देश्यीय पोखरा टावर निर्माण (गौरव)	१५००००	७५००	१४२५००	१५००००	७५००	१४२५००	२०००००	१००००	१९००००	२	P1	SDG11	३	३
१३	पोखरा प्रवेशद्धार पार्क निर्माण आयोजना (गौरव)	२०००००	२००००	१८००००	२०००००	२००००	१८००००	२२००००	२२०००	१९८०००	२	P1	SDG9	२	१
१४	फेवाफेरो पैदल मार्ग निर्माण आयोजन (गौरव)	५००००	५०००	४५०००	६००००	६०००	५४०००	७००००	७०००	६३०००	२	P1	SDG9	२	२
१५	माछापुच्छ्रे प्रतिबिम्ब पार्कमा शिशापुल तथा शिशमहल निर्माण आयोजना (गौरव)	२००००	१०००	१९०००	२००००	१०००	१९०००	२००००	१०००	१९०००	२	P1	SDG11	२	२
१६	सामुदायिक होमस्टे प्रवर्द्धन कार्यक्रम	१००००	७०००	३०००	११०००	७७००	३३००	१२१००	८४७०	३६३०	७	P1	SDG12	१	२

क.सं.	कार्यक्रम/ आयोजना	आ.व. २०७९/८० को विनियोजन			आ.व. २०८०/८१ को प्रक्षेपण			आ.व. २०८१/८२ को प्रक्षेपण			साङ्केतीकरण				
		कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत	रणनीतिक स्तम्भ	प्राथमिकीकरण	दिगो विकास लक्ष्य सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
१७	पर्यटन प्रवर्द्धन अन्य सालबसाली कार्यक्रम	१०९४२९	७६६००	३२८२९	१०६०१५	७४२११	३१८०५	४०५२७	२८३६९	१२१५८	२	P2	SDG1	२	२
६.	**बैंक, वित्त तथा सहकारी**	**८७७८**	**६६१७**	**२१६१**	**९०२९**	**६८३५**	**२१९४**	**९३९५**	**७१२५**	**२२६९**					
१८	एक सहकारी एक उत्पादन कार्यक्रम	४५००	४०५०	४५०	४७२५	४२५३	४७३	४९६१	४४६५	४९६	१	P1	SDG1	२	२
१९	सहकारी प्रबर्द्धन कार्यक्रम	४२७८	२५६७	१७११	४३०४	२५८२	१७२२	४४३३	२६६०	१७७३	१	P1	SDG1	२	२
७.	**श्रम तथा रोजगारी**	**२६३३३**	**१९५३४**	**६७९९**	**२७०८६**	**२०८०५**	**६२८१**	**२८१८४**	**२२३१९**	**५८६५**					
२०	प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम	१३८०२	११०४१	२७६०	१५१८२	१२१४५	३०३६	१६७००	१३३६०	३३४०	१	P1	SDG8	२	१
२१	सुरक्षित आप्रावसान कार्यक्रम	५८००	५८००	०	६४९६	६४९६	०	७२७६	७२७६	०	१	P1	SDG8	१	२
२२	स्वरोजगार प्रवर्द्धन कार्यक्रम	६७३१	२६९२	४०३९	५४०८	२१६३	३२४५	४२०८	१६८३	२५२५	१	P1	SDG8	२	२
८.	**शिक्षा, कला तथा साहित्य**	**१४२१९६४**	**१२५६७०३**	**१६५२६१**	**१४६२६६३**	**१२९५३७६**	**१६७२८७**	**१५२१९३७**	**१३८२११०**	**१३९८२७**					
२३	प्रारम्भिक बाल विकास कार्यक्रम	१०९४७४	१०४०००	५४७४	१२०४२२	११४४०१	६०२१	१३२४६४	१२५८४१	६६२३	८	P1	SDG4	१	२
२४	आधारभूत शिक्षा कार्यक्रम	१६०४३०	१५२४०८	८०२१	१७६४७२	१६७६४९	८८२४	१९४१२०	१८४४१४	९७०६	८	P1	SDG4	२	२
२५	माध्यामिक शिक्षा कार्यक्रम	७०३१७	६६८०२	३५१६	७७३४८	७३४८१	३८६७	८५०८३	८०८२९	४२५४	८	P1	SDG4	२	१
२६	प्राविधिक शिक्षा कार्यक्रम	१७४६३	१७४६३	०	१९२०९	१९२०९	०	२११३०	२११३०	०	८	P1	SDG4	२	२
२७	अनौपचारिक तथा जीवनपर्यन्त सिकाइ कार्यक्रम	१५६७४	१४८९०	७८४	१७२४२	१६३८०	८६२	१८९६५	१८०१७	९४८	८	P1	SDG4	१	२
२८	पोखरा प्रज्ञा प्रतिष्ठान	४१९१	४१९१	०	४६१०	४६१०	०	५०७१	५०७१	०	८	P1	SDG4	२	१
२९	महानगर शैक्षिक प्रशासन कार्यक्रम	४७५७	४७५७	०	५२३२	५२३२	०	५७५६	५७५६	०	८	P2	SDG4	३	२
३०	गण्डकी बहुप्राविधिक शिक्षालय	५००००	१५००	४८५००	५००००	१५००	४८५००	१४२०८	४२६	१३७८२	८	P1	SDG4	२	२
३१	शैक्षिक विकास अन्य सालवसाली कार्यक्रम	९८९६५८	८९०६९३	९८९६६	९९२१२८	८९२९१५	९९२१३	१०४५१४०	९४०६२६	१०४५१४	८	P2	SDG4	२	२
९.	**जनस्वास्थ्य तथा पोषण**	**३९४९९०**	**२२८७१२**	**१६६२७८**	**४०६२९५**	**१७१०६६**	**२३५२२९**	**४२२७६०**	**१६५१७८**	**२५७५८२**					
३२	शिशुवा अस्पताल निर्माण आयोजना	९००००	०	९००००	११४०००	०	११४०००	१२७०००	०	१२७०००	९	P1	SDG3	२	३
३३	स्वास्थ्य संस्था भवन निर्माण तथा मर्मत सम्भार कार्यक्रम	५००००	०	५००००	८०४००	०	८०४००	९१४००	०	९१४००	९	P1	SDG3	२	३
३४	आधारभूत स्वास्थ्य कार्यक्रम	२३२७८०	२०९५०२	२३२७८	१८८१४५	१५०५१६	३७६२९	१७७९१०	१४२३२८	३५५८२	९	P1	SDG3	२	३
३५	आर्युवेद तथा बैकल्पिक स्वास्थ्य कार्यक्रम	४४१०	४४१०	०	४९५०	४९५०	०	५५५०	५५५०	०	९	P1	SDG3	२	१
३६	क्षमता अभिबृद्धी र सुशासन प्रवर्द्धन कार्यक्रम	२८००	२८००	०	२८००	२८००	०	२९००	२९००	०	९	P2	SDG3	३	२
३७	महामारी (कोभिड १९ समेत) जोखिम व्यवस्थापन कार्यक्रम	१५०००	१२०००	३०००	१६०००	१२८००	३२००	१८०००	१४४००	३६००	९	P1	SDG3	२	२
१०.	**खानेपानी तथा सरसफाई**	**१८४३२९**	**७४१६**	**१७६९१२**	**१८९६०५**	**८७८०**	**१८०८२४**	**१९७२८८**	**९८६४**	**१८७४२४**					

क.सं.	कार्यक्रम/ आयोजना	आ.व. २०७९/८० को विनियोजन			आ.व. २०८०/८१ को प्रक्षेपण			आ.व. २०८१/८२ को प्रक्षेपण			साङ्केतीकरण				
		कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत	रणनीतिक स्तम्भ	प्राथमिकीकरण	दिगो विकास लक्ष्य संकेत	लैङ्गिक संकेत	जलवायु संकेत
३८	भरतपोखरी निर्मलपोखरी खानेपानी आयोजना (सहलगानी)	२००००	६००	१९४००							५	P1	SDG6	१	३
३९	खानेपानी आयोजना, वडा नम्बर २८ (क्रमागत)	१५०००	४५०	१४५५०	१५०००	४५०	१४५५०				५	P2	SDG6	१	३
४०	सराङकोट खानेपानी आयोजना (क्रमागत)	२००००	६००	१९४००	१००००	३००	९७००				५	P1	SDG6	१	३
४१	गहुँकाट्ने गोतानाबारी जौवारी लिफ्टिङ खानेपानी आयोजना (क्रमागत)	२००००	६००	१९४००							५	P1	SDG6	१	३
४२	खानेपानी आयोजना, वडा नम्बर ३२ (सहलगानी)	१५०००	४५०	१४५५०	१००००	३००	९७००				५	P1	SDG6	१	३
४३	खानेपानी तथा सरसफाई अन्य सालबसाली कार्यक्रम	९४३२९	४७१६	८९६१२	१५४६०५	७७३०	१४६८७४	१९७२८८	९८६४	१८७४२४	५	P2	SDG6	२	२
११.	**महिला, बालबालिका र लक्षित वर्ग**	**१६२३८५**	**१५३७४६**	**८६३८**	**१६७०३३**	**१५८७११**	**८३२१**	**१७३८०१**	**१६५७२०**	**८०८२**					
४४	सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम	६००००	६००००	०	६६०००	६६०००	०	७२६००	७२६००	०	१०	P2	SDG5	१	२
४५	उप-प्रमुखसँग महिला कार्यक्रम	२००००	१९०००	१०००	२२२००	२१०९०	१११०	२४६४२	२३४१०	१२३२	१०	P1	SDG5	१	२
४६	महिला विकास कार्यक्रम	५०००	४७५०	२५०	५६००	५३२०	२८०	६७२०	६३८४	३३६	१०	P1	SDG5	१	२
४७	बालबालिका कार्यक्रम	४८००	४५६०	२४०	५३७६	५१०७	२६९	६४५१	६१२९	३२३	१०	P1	SDG5	१	१
४८	अपाङ्गता भएका व्यक्ति संरक्षण र सशसक्तीकरण कार्यक्रम	३५००	३१५०	३५०	३९२०	३५२८	३९२	४७०४	४२३४	४७०	१०	P1	SDG5	१	२
४९	ज्येष्ठ नागरिक संरक्षण कार्यक्रम	१२००	११४०	६०	१३४४	१२७७	६७	१६१३	१५३२	८१	१०	P1	SDG5	२	३
५०	दलित, अल्पसंख्यक, सिमान्तकृत र जनजाति उत्थान कार्यक्रम	१०००	९५०	५०	११२०	१०६४	५६	१३४४	१२७७	६७	१०	P1	SDG10	१	३
५१	सामाजिक क्षेत्र अन्य कार्यक्रम (प्रशासनिक खर्च समेत)	६१८८५	५५६९६	६१८८	५५८७३	५०२८५	५५८७	४९४५५	४४५१०	४९४६	१०	P2	SDG5	१	३
५२	संघ र प्रदेश सरकारबाट हस्तान्तरित अन्य कार्यक्रम	५०००	४५००	५००	५६००	५०४०	५६०	६२७२	५६४५	६२७	१०	P2	SDG5	१	३
१२.	**युवा तथा खेलकुद**	**८७७७६**	**७०२९८**	**१७४७८**	**९०२८८**	**६३८५९**	**२६४२९**	**९३९४७**	**८४५५२**	**९३९५**					
५३	युवा सृजनशिलता विकास कार्यक्रम	५३७३	४८३५	५३७	५९०९	५३१९	५९१	६५००	५८५०	६५०	९	P1	SDG4	२	२
५४	बहुउद्देश्यीय खेलकुद कभर्डहल निर्माण	१००००	३००	९७००	२००००	६००	१९४००				३	P1	SDG11	२	२
५५	खेलकुद विकास तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	७२४०३	६५१६३	७२४०	६४३७८	५७९४१	६४३८	८७४४६	७८७०२	८७४५	९	P1	SDG4	२	२

क.सं.	कार्यक्रम/ आयोजना	आ.व. २०७९/८० को विनियोजन			आ.व. २०८०/८१ को प्रक्षेपण			आ.व. २०८१/८२ को प्रक्षेपण			साङ्केतीकरण				
		कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत	रणनीतिक स्तम्भ	प्राथमिकीकरण	दिगो विकास लक्ष्य सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
१३.	**आवास भवन तथा बस्ती विकास**	**७८९९८०**	**२९२९९**	**७६०६८१**	**८१२५९१**	**३०३७८**	**७८२२१३**	**८४५५२१**	**३३१६६**	**८१२३५५**					
५६	पोखरा पुरानो सम्पदा बस्ती संरक्षण आयोजना (गौरव)	३००००	४५००	२५५००	३००००	४५००	२५५००	४००००	६०००	३४०००	५	P1	SDG11	१	१
५७	पोखरा बसपार्क निर्माण आयोजना (गौरव)	१०००००	५०००	९५०००	१२००००	६०००	११४०००	१५००००	७५००	१४२५००	५	P1	SDG12	३	३
५८	प्रशासकीय भवन (दमकल)	५००००	१५००	४८५००	५००००	१५००	४८५००	४३५४५	१३०६	४२२३९	३	P1	SDG11	३	२
५९	वडा कार्यालय भवन निर्माण, वडा नम्बर १८	२००००	६००	१९४००							३	P2	SDG11	३	३
६०	वडा कार्यालय भवन निर्माण, वडा नबर ३१	२००००	६००	१९४००	१५३००	४५९	१४८४१				३	P2	SDG11	३	३
६१	वडा कार्यालय भवन निर्माण, वडा नम्बर ६	३००००	९००	२९१००	३००००	९००	२९१००	१००००	३००	९७००	३	P2	SDG11	३	३
६२	वडा कार्यालय भवन निर्माण, वडा नम्बर ५	३००००	९००	२९१००	३००००	९००	२९१००	२९४०४	८८२	२८५२२	३	P2	SDG11	३	३
६३	वडा कार्यालय भवन निर्माण, वडा नम्बर ८	३००००	९००	२९१००							३	P2	SDG11	३	३
६४	वडा कार्यालय भवन निर्माण, वडा नम्बर १७	३००००	९००	२९१००	३००००	९००	२९१००	११७८२	३५३	११४२९	३	P2	SDG11	३	३
६५	वडा कार्यालय भवन निर्माण, वडा नम्बर २६	३००००	९००	२९१००	३०५८५	९१८	२९६६७				३	P2	SDG11	३	३
६६	वडा कार्यालय भवन निर्माण, वडा नम्बर २७	३००००	९००	२९१००	३६२०१	१०८६	३५११५				३	P2	SDG11	३	३
६७	वडा कार्यालय भवन निर्माण आयोजना (वडा नम्बर १, ९, १४, २०, २५, २८ र ३३)	१०००००	३०००	९७०००	१०००००	३०००	९७०००	१५००००	४५००	१४५५००	३	P2	SDG11	३	३
६८	महानगरको मुख्य प्रशासकीय भवन	१२००००	३६००	११६४००	१५००००	४५००	१४५५००	२०००००	६०००	१९४०००	३	P1	SDG11	३	३
६९	स्मार्ट बहुतले पार्किङ भवन निर्माण आयोजना	५००००	१५००	४८५००	५००००	१५००	४८५००	५००००	१५००	४८५००	३	P1	SDG11	३	३
७०	कमलपोखरी क्षेत्रमा जग्गा विकास आयोजना	५००००	१५००	४८५००	६००००	१८००	५८२००	७२०००	२१६०	६९८४०	३	P1	SDG12	३	३
७१	आवास, भवन तथा शहरी विकास अन्य कार्यक्रम	६९९८०	२०९९	६७८८१	८०५०५	२४१५	७८०९०	८८७९०	२६६४	८६१२६	३	P2	SDG11	३	३
१४.	**सडक, पुल तथा यातायात**	**२३४७९९६**	**७७४४०**	**२२७०५५६**	**२२७९७६९**	**७६३९३**	**२२०३३७६**	**२३७२१५५**	**८०१६५**	**२२९१९९०**					
७२	तालचोक वेगनास सडक निर्माण आयोजना (गौरव)	२५००००	१२५००	२३७५००	२५००००	१२५००	२३७५००	२५००००	१२५००	२३७५००	५	P1	SDG9	३	३
७३	पोखरा चक्रपथ निर्माण आयोजना (गौरव)	१०००००	५०००	९५०००	१५००००	७५००	१४२५००	२०००००	१००००	१९००००	५	P1	SDG9	३	३
७४	घाटीछिना दमदमे सिदाने पञ्चासे सडक स्तरोन्नती आयोजना	३००००	९००	२९१००	३००००	९००	२९१००				५	P1	SDG9	३	३
७५	कोत्रे बाम्दी घाटीछिना सडक स्तरोन्नती आयोजना	३००००	९००	२९१००	०	०	०				५	P1	SDG9	३	३

क.सं.	कार्यक्रम/ आयोजना	आ.व. २०७९/८० को विनियोजन			आ.व. २०८०/८१ को प्रक्षेपण			आ.व. २०८१/८२ को प्रक्षेपण			साङ्केतीकरण				
		कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत	रणनीतिक स्तम्भ	प्राथमिकीकरण	दिगो विकास लक्ष्य संकेत	लैङ्गिक संकेत	जलवायु संकेत
७६	बास्कोट देखी वडा कार्यालय २४ सडक निर्माण आयोजना	२६०००	७८०	२५२२०	०	०	०				५	P1	SDG9	३	३
७७	ठूलढुङ्गा सुर्ताने चैनपुर सुरौदी सडक आयोजना	४००००	१२००	३८८००	०	०	०				५	P1	SDG9	३	३
७८	कास्कीकोट बनपाले गुन्टेचौर सडक आयोजना	३००००	९००	२९१००	०	०	०				५	P1	SDG9	३	३
७९	मनिपाल रियालेचौर मौजा सडक (० देखि १२५० मिटर) निर्माण आयोजना	२५०००	७५०	२४२५०	०	०	०				५	P2	SDG9	३	३
८०	खत्रीपहिरो खोलाबेसी सडक स्तरोन्नती आयोजना	२४९९९	७५०	२४२४९	०	०	०				५	P1	SDG9	३	३
८१	पामे घाटीछिना सडक स्तरोन्नती आयोजना	८००००	२४००	७७६००	०	०	०				५	P1	SDG9	३	३
८२	सुरौदी चवादी खोला प्रीस्ट्रेस मोटरेवल पुल	५००००	१५००	४८५००	४१८०४	१२५४	४०५५०				५	P1	SDG9	३	३
८३	खुदीखोला पुल पहिलो	३००००	९००	२९१००	२११५०	६३५	२०५१६				५	P1	SDG9	३	३
८४	खुदीखोला पुल दोश्रो	३००००	९००	२९१००	२११५०	६३५	२०५१६				५	P1	SDG9	३	३
८५	ओर्लाङखोला पुल वडा नम्बर १८	२२८८२	६८६	२२१९६	०	०	०				५	P1	SDG9	३	३
८६	खहरेखोला पुल वडा नम्बर १५	२९०००	८७०	२८१३०	०	०	०				५	P1	SDG9	३	३
८७	ठूली मजुवा पुल वडा नम्बर १५	२७४५०	८२४	२६६२७	०	०	०				५	P2	SDG9	३	३
८८	हाँडीखोला पुल वडा नम्बर २३	२९०००	८७०	२८१३०	०	०	०				५	P2	SDG9	३	३
८९	सडक तथा पुल निर्माण र मर्मतसंभार अन्य सालबसाली कार्यक्रम	१४९३६६५	४४८१०	१४४८८५५	१७६५६६५	५२९७०	१७१२६९५	१९२२१५५	५७६६५	१८६४४९०	५	P2	SDG9	३	३
१५.	**जलस्रोत, विद्युत तथा स्वच्छ उर्जा**	**४३८८८**	**१५८३३**	**२८०५५**	**४५१४४**	**१५८३६**	**२९३०८**	**४६९७३**	**१९९३४**	**२७०३९**					
९०	विद्युतीय गाडी चार्जिङ स्टेशन निर्माण आयोजना	२१०००	२१००	१८९००	२२५००	२२५०	२०२५०	१६५००	१६५०	१४८५०	६	P1	SDG7	३	१
९१	विद्युत तथा स्वच्छ उर्जा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	२२८८८	१३७३३	९१५५	२२६४४	१३५८६	९०५८	३०४७३	१८२८४	१२१८९	६	P1	SDG7	२	१
१६.	**सूचना तथा सञ्चार प्रविधि**	**१७५५५**	**१०५३३**	**७०२२**	**१८०५८**	**१०८३५**	**७२२३**	**१८७८९**	**११२७४**	**७५१६**					
९२	सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रवर्द्धन कार्यक्रम	१७५५५	१०५३३	७०२२	१८०५८	१०८३५	७२२३	१८७८९	११२७४	७५१६	२	P1	SDG9	२	२
१७.	**वन, हरियाली तथा जैविक विविधता**	**४३८८८**	**११८५५**	**३२०३३**	**४५१४४**	**१२०५८**	**३३०८६**	**४६९७३**	**१२०३९**	**३४९३४**					

क्र.सं.	कार्यक्रम/ आयोजना	आ.व. २०७९/८० को विनियोजन			आ.व. २०८०/८१ को प्रक्षेपण			आ.व. २०८१/८२ को प्रक्षेपण			साङ्केतीकरण				
		कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत	रणनीतिक स्तम्भ	प्राथमिकीकरण	दिगो विकास लक्ष्य सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
९३	शहिद तथा राष्ट्रिय विभुती पार्क निर्माण आयोजना	१९०००	१९००	१७१००	२००००	२०००	१८०००	२२५००	२२५०	२०२५०	२	P1	SDG15	२	१
९४	वन तथा हरियाली प्रवर्द्धन सालबसाली कार्यक्रम	२४८८८	९९५५	१४९३३	२५१४४	१००५८	१५०८६	२४४७३	९७८९	१४६८४	६	P1	SDG15	२	१
१८	**भुसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन**	**८७७७६**	**५२७८**	**८२४९८**	**९०२८८**	**५४५९**	**८४८२९**	**९३९४७**	**५६८५**	**८८२६२**					
९५	कमलपोखरी संरक्षण आयोजना	३००००	३०००	२७०००	३१५००	३१५०	२८३५०	३३०७५	३३०८	२९७६८	६	P1	SDG15	२	१
९६	एकिकृत गुफा संरक्षण आयोजना	५००००	१५००	४८५००	५१०००	१५३०	४९४७०	५३०००	१५९०	५१४१०	६	P1	SDG15	३	२
९७	तालहरुको जलाधार व्यवस्थापन, भूसंरक्षण तथा नदि नियन्त्रण सालबसाली कार्यक्रम	७७७६	७७८	६९९८	७७८८	७७९	७००९	७८७२	७८७	७०८५	६	P1	SDG15	३	१
१९	**वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन**	**७०२२०४**	**१०१२३४**	**६००९७०**	**८५७७३५**	**१४८१६१**	**७०९५७३**	**८९२४९४**	**८८७९५**	**८०३६९९**					
९८	ताल तथा सिमसार क्षेत्र संरक्षण आयोजना	५००००	१५००	४८५००	१०००००	३०००	९७०००	१५००००	४५००	१४५५००	६	P1	SDG15	३	१
९९	फोहोरमैला प्रशोधन आयोजना, वडा नम्बर ३३ (गौरव)	५०००००	२५०००	४७५०००	५५००००	२७५००	५२२५००	६०००००	३००००	५७००००	७	P1	SDG15	२	१
१००	नयाँ स्यानीटरी ल्याण्डफिल साइट निर्माण तथा सञ्चालन	४५०००	२२५०	४२७५०	५००००	२५००	४७५००	५५०००	२७५०	५२२५०	७	P1	SDG15	३	२
१०१	ल्याण्डफिल साइट मर्मत सुधार तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	३००००	३०००	२७०००	३३५००	३३५०	३०१५०	३४०००	३४००	३०६००	७	P1	SDG15	३	२
१०२	वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन कार्यक्रम	७७२०४	६९४८४	७७२०	१२४२३५	१११८११	१२४२३	५३४९४	४८१४५	५३४९	६	P1	SDG15	२	१
२०	**विपद् जोखिम व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकुलन**	**१४०४४१**	**१३३४१९**	**७०२२**	**१४४४६१**	**१३७२३८**	**७२२३**	**१५०३१५**	**१४२७९९**	**७५१६**					
१०३	विपद् जोखिम व्यवस्थापन र जलवायु अनुकुलन	१४०४४१	१३३४१९	७०२२	१४४४६१	१३७२३८	७२२३	१५०३१५	१४२७९९	७५१६	६	P1	SDG13	२	१
२१	**नीति, कानुन, शुसाशन र न्याय प्रवर्द्धन**	**१३१६६**	**१२५०८**	**६५८**	**१३५४३**	**१२८६६**	**६७७**	**१४०९२**	**१३३८७**	**७०५**					
१०४	नीति, कानुन, सुशासन तथा न्याय प्रवर्द्धन कार्यक्रम	१३१६६	१२५०८	६५८	१३५४३	१२८६६	६७७	१४०९२	१३३८७	७०५	१३	P2	SDG16	२	२
२२	**संगठन, क्षमता विकास र सेवा प्रवाह**	**१४०८७९८**	**१४०८७९८**	**०**	**१४४९१२०**	**१४४९१२०**	**०**	**१५०७८४५**	**१५०७८४५**	**०**					
१०५	संगठन, मानव संशाधन, क्षमता विकास र सेवा प्रवाह सुदृढीकरण कार्यक्रम	१४०८७९८	१४०८७९८	०	१४४९१२०	१४४९१२०	०	१५०७८४५	१५०७८४५	०	१३	P2	SDG17	३	३

क.सं.	कार्यक्रम/ आयोजना	आ.व. २०७९/८० को विनियोजन			आ.व. २०८०/८१ को प्रक्षेपण			आ.व. २०८१/८२ को प्रक्षेपण			साङ्केतीकरण				
		कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत	कुल	चालु	पुँजीगत	रणनीतिक स्तम्भ	प्राथमिकीकरण	दिगो विकास लक्ष्य सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
२३	**राजस्व तथा स्रोत परिचालन**	**८७७८**	**८३३९**	**४३९**	**९०२९**	**८५७७**	**४५१**	**९३९५**	**८९२५**	**४७०**					
१०६	राजस्व सुचना व्यवस्थापन तथा सुदृढीकरण कार्यक्रम	८७७८	८३३९	४३९	९०२९	८५७७	४५१	९३९५	८९२५	४७०	१३	P1	SDG17	३	३
२४	**तथ्याङ्क तथा योजना व्यवस्थापन**	**१७५५५**	**१६६७७**	**८७८**	**१८०५८**	**१७१५५**	**९०३**	**१८७८९**	**१७८५०**	**९३९**					
१०७	तथ्याङ्क, योजना तथा विकास व्यवस्थापन कार्यक्रम	१७५५५	१६६७७	८७८	१८०५८	१७१५५	९०३	१८७८९	१७८५०	९३९	१३	P2	SDG16	२	२

यो दस्तावेज बेलायत सरकारको आर्थिक सहयोगमा नेपाल सरकार शहरी विकास मन्त्रालय अन्तर्गत पोखरा महानगरपालिकामा सञ्चालित सुदृढ **“नेपाल शहरी उत्थानशीलता परियोजना”** को प्राविधिक सहयोगमा तयार गरिएको हो ।